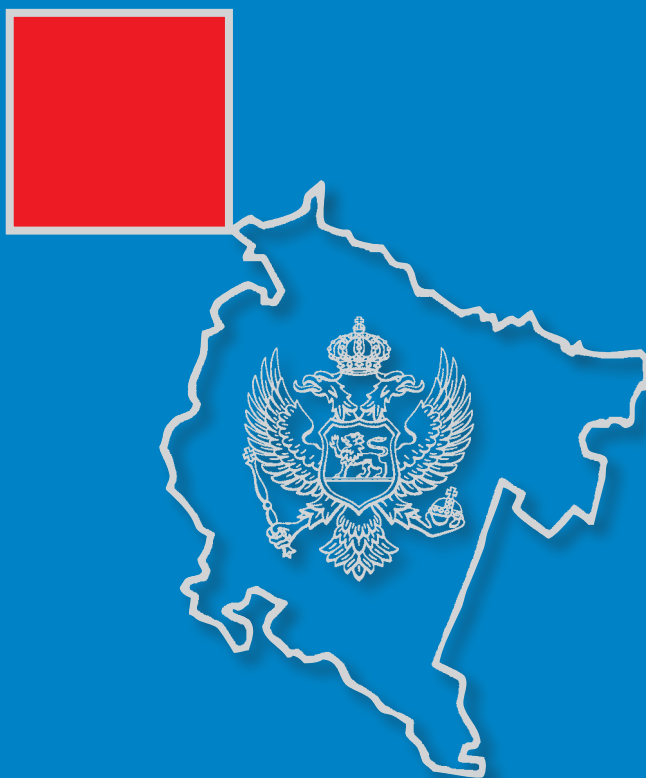

Dr. sc. Sava Bogdanović - Akademik Ivan Cifrić

CRNOGORCI U HRVATSKOJ

Vijeće crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba

Prof. dr. sc. Sava Bogdanović - Akademik Ivan Cifrić

CRNOGORCI U HRVATSKOJ

Istraživanje sociokulturnog profila i statusa Crnogoraca u Hrvatskoj

Zagreb, svibanj 2011.

SADRŽAJ

Prof. dr. sc. Sava Bogdanović – Akademik Ivan Cifrić
CRNOGORCI U HRVATSKOJ

Izdavač
Vijeće crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba

Za Izdavača
prof. emer. dr. sc. Veselin Simović

Glavni urednik
Danilo Ivezić

Predgovor
Prof. emer. dr. sc. Veselin Simović

Lektorica
Dragica Imbriovčan

Grafičko oblikovanje
Ivan Savićević
Skaner studio, Zagreb

Grafička priprema i tisak
Skaner studio, Zagreb

Tiraž
600

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 767389

Vijeće crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba
ISBN: 978-953-95367-1-6

PREDGOVOR	5
I. UVOD	7
II. ISTRAŽIVANJE SOCIODEMOGRAFSKOG I SOCIOKULTURNOG PROFILA I STATUSA CRNOGORACA U HRVATSKOJ	17
III. SOCIODEMOGRAFSKI PROFIL CRNOGORACA U HRVATSKOJ	19
1. Dobna i natalitetna struktura	19
2. Obrazovna struktura	21
3. Zaposlenost i zanimanje	22
4. Dohodak i percepcija ekonomskog statusa	24
5. Migracije	25
IV. SOCIOKULTURNI PROFIL CRNOGORACA U HRVATSKOJ	29
1. Crnogorski jezik i govor	31
2. Odnos prema religiji i vjeri	35
3. Crnogorski ponos	37
4. Crnogorske vrijednosti	38
5. Podsjećanja na Crnu Goru	39
6. Povezanost s Crnom Gorom	41
V. STATUS CRNOGORACA U HRVATSKOJ	43
1. Obilježja identiteta	44
2. Socijalna distanca	51
3. Percepcije integracije u hrvatsko društvo	62
VI. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	69
LITERATURA	75
PRILOZI – UPITNIK	79

PREDGOVOR

U publikaciji koja se upućuje čitateljima obuhvaćena su istraživanja obavljena u okviru projekta: „Crnogorci u Hrvatskoj – Istraživanje sociokulturnog profila i statusa Crnogoraca u Hrvatskoj“. Projekt je rađen u okviru Programa Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba. Kao i sve aktivnosti Vijeća tako je i ovaj projekt financirao Grad Zagreb.

Uvjeren sam da će ova publikacija zainteresirati brojne čitatelje, posebno one koji pripadaju crnogorskoj nacionalnoj manjini u Hrvatskoj. Analiza rezultata istraživanja koju su proveli njegovi autori Prof. dr. sc. Sava Bogdanović i Akademik Ivan Cifrić posebno je zanimljiva. Njezini će zaključci dobrim dijelom biti u skladu s onim što čitalac očekuje, ali nijesu isključena ni iznenađenja nekim zaključcima do kojih su autori došli polazeći od dobivenih odgovora u provedenom anketiranju.

Rezultati provedenog anketiranja i njihova analiza dani su u nekoliko poglavlja koja sadrže i potpoglavlja. Smatram da ne treba upućivati čitatelja na pojedina poglavlja ili ih posebno preporučivati, jer je svako od njih vrlo zanimljivo kako s gledišta u njima sadržanih podataka tako i zbog minuciozne analize koju su proveli autori. Želim ipak posebno istaknuti Zaključna razmatranja koja obuhvaćaju dvadeset točaka u kojima su autori dali sintezu cjelokupnog istraživanja i formulirali stajališta do kojih su došli analiziranjem odgovora na pitanja iz ankete.

Istraživanja su provedena na temelju postulata sociološke znanosti, ali su zahvaljujući spretnosti autora obrazložena i opisana tako da će se u tekstu lako orijentirati i čitatelji koji se ne bave tim ili drugim područjima znanosti.

Za istraživanje čiji se rezultati objavljuju u ovoj knjizi može se reći da, unatoč njegovoj temeljitosti, nije dalo odgovore na sva pitanja vezana na navedenu temu. Nadamo se da će se naći mogućnosti da se ta istraživanja nastave, što uostalom i autori preporučuju.

Sadržaj ove publikacije, osim što će biti za čitatelje zanimljivo štivo, može i treba biti poticaj crnogorskim organizacijama u Republici Hrvatskoj za usmjeravanje svojih aktivnosti.

Prof. emer. dr. sc. Veselin Simović

I. UVOD

Crnogorci bilježe svoja stoljeća, desetljeća ili godine u Hrvatskoj: naseljavanjem, raseljavanjem, iseljavanjem, ženidbom i udajom, školovanjem, zapošljavanjem, odrađivanjem svojih stipendija ili - izdržavanjem zatvorskih kazni. Brojnost u Hrvatskoj im nikada nije bila jača strana, tragovi jesu: u gospodarstvu, u znanosti i obrazovanju, u kulturi i umjetnosti, u medicini i sportu, u državnim službama, u zatvoreničkom životu.

Historiografija je utvrdila da su se Crnogorci pojedinačno počeli naseljavati na mletačkom/hrvatskom teritoriju, naročito u Dalmaciji, još u XV stoljeću. Tomu su pripomogle već stvorene veze s bokeljskim pomorcima te putovanje brodovima. „Najranije se pominje doseljenik crnogorskog porijekla u Zadru iz 1478. godine. Sačuvani su izvori o prisustvu Crnogoraca u Dalmaciji iz 1518., 1527., 1538-1539., 1548., 1574., 1590. godine. Vidi se da su oni bili naseljeni u gradu ili neposrednoj okolini, kao mornari, veslači, kopači, vojnici, mesari i seljaci-kmetovi koji su i na otoku Pašmanu uzimali zemlju u zakup." (Antoljak, 1951:295-301)

Također početkom XVI stoljeća Mlečani nastoje naseliti opustjelu Istru koristeći pri tome stanovništvo pod turskom vlašću poglavito ono stanovništvo koje je živjelo uz tako nemirnu i nestabilnu granicu. "Poznato nam je da su prvi put, zbog turskog nasilja pošla u Istru 1611. godine 273 stanovnika iz okoline Bara u koju su stizali od januara do oktobra, krijući se od turskih vlasti. ... Kaže se da je samo za vrijeme uprave Parisa Malpijera preseljeno u Istru oko 800 lica među kojima je bilo najviše Crnogoraca" (Pejović, 1962:57-58). Nedvojbeni pisani tragovi naseljavanja/raseljavanja Crnogoraca u Hrvatsku datiraju i iz 1622. godine kada grupa crnogorskih doseljenika iz Mrkojevića predvođena popom Jovanom naseljava zapušteno i neobrađeno zemljište u području Dvigrada u Istri. Ta je grupa crnogorskih kolonista, uz one iz Dalmacije, Hrvatskoga primorja i Krbave, nakon poduzetoga procesa prilagodbi novim životnim okolnostima "udahnula život dvigradskom području dalje naseljavajući ne samo postojeća već i osnivanjem novih naselja." (Bertoša, 1986:168-172)

Tridesetak godina kasnije dolazi do novoga vala naseljavanja Crnogoraca u Istru o čemu pouzdano svjedoči dokument iz 1657. godine, poznatiji kao "Privileggio della comune di Peroi" - "Perojska povelja". Tim se dokumentom potvrđuje "nastanjivanje" deset porodica glavara Miše Brajkovića i pet porodica glavara popa Mihajla Lubosine, sveukupno "sedamdeset i sedam duša" koje su došle iz Crne Gore "turske zemlje" kao "vjerni podanici odani prejasnoj" Mletačkoj Republici. Nastanjivanje je realizirano u mjesto zvano Peroj koje graniči s Fažanom, Maranom i Vodnjanom u Istri. Prema Duždevu ukazu od 21. srpnja 1657. godine to "pusto i nenaseljeno mjesto mnogo godina sa zapuštenim, neobrađenim, kamenitim, trnovitim, ostavljenim, zanemarenim zemljištem bez ijednog vlasnika podjeljuje se spomenutim porodicama za njihove baštinike i nasljednike za sve vjekove". (Miljić, 2007:29)

"Ima razloga pretpostaviti da je sredinom 1658. godine došla u Peroj grupa od 13 crnogorskih

porodica dok je drugih 8 porodica bilo upućeno u Vintijan. Dalje se navodi da se 1660. godine 30 porodica iz Crne Gore (Crmničana) naselilo u Kavranu. Crnogorci su išli u Istru i zbog krvne osvete. Tako je Vladika Danilo u maju 1723. godine preporučio dvojicu Bjelica, koji su bili u svadi s Pobrima, ranije naseljenim crnogorcima u Istri da im pruže pomoć pri naseljavanju." (Pejović,1962:59) Sve navedeno daje razloga za pretpostavku da se u Istru, i u kasnijim vremenima toga stoljeća, naseljavala po koja crnogorska obitelj.

Tri i pol stoljeća kasnije crnogorska "enklava" u Peroju broji blizu 200 "duša" i jedino je danas naselje u Hrvatskoj u kojemu se Crnogorci mogu "smatrati autohtonim stanovništvom" (Tatalović, 2005:67) . Neki od perojskih Crnogoraca su sudjelovali i u našem istraživanju.

Iseljavanje Crnogoraca u Istru nastavilo se nakon Kandijskog rata (završio 1669. godine) jer je Venecija, prema dogovoru s Turcima, morala poduzeti mjere da sredi "hajdučko pitanje" - radi se o približno 500 hajduka pod oružjem i blizu 1.000 članova njihovih porodica koji su se privremeno nastanili u Boki, uglavnom u Risnu i Perastu. Da bi izbjegli dalje sukobe s Turcima zbog naseljenih hajduka na njihovim granicama Mlečani donose odluku da hajduke ise u Istru. Početkom lipnja 1671. godine u četiri mletačke galije ukrano je oko 600 crnogorskih hajduka sa svojim porodicama te su sredinom lipnja iste godine pristigli u Istru - točnije u Pulu (danas Premanturu). Mjesec dana kasnije pristigao je još jedan grip s 59 hajduka s porodicama tako je ta iseljenička crnogorska kolonija postala vrlo brojna i - moćna. Tražili su da se ispoštuju prethodno dogovoreni uvjeti naseljavanja ali svi njihovi zahtjevi i traženja ostali su zapravo vapaji očajnih, iseljenih ljudi. Kalvarija crnogorskih hajduka tek je započela: najprije ih je u jesen te godine pokosila malarija (oko 200 ljudi), potom protestno napuštanje Pule zbog ponižavajućega odnosa lokalnih vlasti prema njima (oko 70 ljudi), zatim progonstvo zbog ubojstva domaćeg čovjeka (9 ljudi), bijeg na prostor Austrije (poznati bijeg u Senj) dok konačno i hajdučki harambaša Bajo Pivljanin sa svojom brojnom porodicom (14 članova) ne napusti Istru i iseli u Zadar, u Dalmaciju. Dvije godine nakon dolaska u Istru, ta hajdučka kolonija imala je svega 33 porodice. I za njih je jedini spas iz toga zatočeništva, kako su ga oni doživljavali, bilo - bjekstvo u Dalmaciju, ponovno u Perast, Budvu ili Paštroviće. Tako je ondašnja huda Istra umjesto hajdučkoga utočišta postala hajdučka grobnica - poput podsmjeha sudbine junaku: umrijeti usamljen i zaboravljen. (Miljić, 2007:122-123)

Doseljavanja Crnogoraca u Dalmaciju početkom, i tijekom XVIII stoljeća, bila su ili pojedinačna ili s obiteljima pretežito iz katunske nahije. "Po jednoj pretpostavci se 1717. godine doselilo u okolinu Imotskog nekoliko porodica. Naseobinu su prvo nazvali "Crnogorci" a potom "Njeguš". Kasnije, 1751. godine kad je stanje u Crnoj Gori bilo izuzetno teško, u okolici Bribira doselilo se 11 porodica sa 69 članova iz Crne Gore i Risna. Svakoj porodici su bile dodijeljene određene količine oranica. Zahvaljući intervenciji generalnog providura Grimanija, nijesu više bili uznemirivani od strane susjeda. Tijekom XVIII stoljeća poznato je doseljavanje jedne crnogorske obitelji s deset sinova u Vrliku u sjevernoj Dalmaciji." (Pejović,1962:56-57). Tragom navedenih dokumenata izvjesno je da je iseljavanje,

naseljavanje ili doseljavanje Crnogoraca u područja pod mletačkom vlašću prerastalo u gotovo neprekinute valove kako zbog "gladnih godina" tako i zbog mnogobrojnih ratnih događanja u kojima je bio značajan udjel Crnogoraca u mletačkoj vojnoj službi. "Nijesmo mogli doći do padataka o točnom broju Crnogoraca u mletačkoj vojnoj službi (znamo samo da ih je bilo iz Ceklina, Građana i raznih drugih mjesta) ali izgleda da ih je bilo vrlo mnogo i do kraja njezina postojanja - u Boki, Dalmaciji i drugdje." (Pejović, 1962:13)

"Bez rizika da se pogriješi, može se ustvrditi da su privredne prilike u podlovcenskoj Crnj Gori, Brdima i sjeverozapadnoj Crnoj Gori u XVIII vijeku bile približne onima iz prethodna dva stoljeća: sa stanovišta materijalnih i drugih prohtjeva Crnogorci se, tri puna stoljeća, otkad vode neravnomjernu borbu s Turcima, zadovoljavaju s održanjem gologa života. Ali je stoga, jedan broj glavara, uglavnom do 1718. godine, neke manje glavarske grupe i do 1739. godine, primao plate od mletačkih vlasti za vojne usluge." (Živković, 1992:213-214)

Osim Srbije i Rusije u koje se iseljavalo najviše crnogorskih porodica, najčešće i "najpoznatije" destinacije, uz Boku, bile su u Hrvatskoj dubrovačko primorje i južna Dalmacija te druga područja Austrougarske monarhije. Veliki broj tih iseljeničkih valova bio je ekonomskog, "gastarbajterskog" karaktera. Crnogorci su se u druge zemlje iseljavali bez ikakvih isprava sve do 1751. godine kada su se počele izdavati prve crnogorske putovnice.

Školovanje mladih iz Crne Gore u Hrvatskoj svakako predstavlja značajnu polugu nastanjanja Crnogoraca u Hrvatsku. Taj proces traje intenzivnije od sredine XIX stoljeća te kroz cijelo XX stoljeće. Prema brižno prikupljenoj historijskoj građi u razdoblju od 1848. do 1918. godine, M. Pejović dokazuje da se, od svih južnoslavenskih zemalja koje su bile pod vlašću Austrougarske monarhije, najveći dio mladih iz Crne Gore školovao u Hrvatskoj, kako u srednjim tako i na višim i visokim školama i fakultetima. U promatranom vremenskom razdoblju na školovanju u Hrvatskoj je bilo 429 učenika i studenata ili 14,16% ukupnog broja školovanih u inozemstvu, samo u srednjim školama njih 181 ili 42,19% ukupno školovanih u Hrvatskoj. Od srednjih škola u Hrvatskoj crnogorska mladež pohađala je gimnaziju, nautiku, trgovačku, zanatsku, poljoprivrednu i tehničku školu u Dubrovniku, Zadru, Splitu, Zagrebu, Karlovcu, Rijeci i Senju.

Na višim školama u Hrvatskoj, učiteljske škole su bile najposjećenije, školovalo se u promatranom periodu 108 studenata dok se na visokim školama i fakultetima školovao 161 student/ica što predstavlja 39,81% ukupnog broja svih koji su se školovali u Hrvatskoj. Od toga broja najviše studenata bilo je u Zagrebu - 159 ito na Pravnom i državoslovnom fakultetu 131 student/ica, Mudroslovnom 13 te Farmacijskom 15 studenata/ica. Školovanje studenata na Sveučilištu nije bilo besplatno. Studenti su plaćali "naukovnicu" koja je iznosila onoliko forinti koliko je kolegij imao nastavnih sati. Kasnije se "naukovnica" pretvorila u školarinu koja se plaćala po jednom semestru. Siromašni ali marljivi studenti dobijali su pomoć u novcu ili razne stipendije. (Pejović, 2000:210-228)

Tijekom tzv. međuratnog razdoblja nastavljen je proces školovanja mladeži iz Crne Gore u Hrvatskoj a svoj procvat je doživio nakon II. svjetskog rata, posebice od sredine pedesetih

godina XX. stoljeća. To masovnije školovanje crnogorske mladeži po školskim i sveučilišnim centrima u Hrvatskoj može se smatrati važnom činjenicom u povijesti iseljavanja iz Crne Gore ali i nastanjivanja Crnogoraca u Hrvatsku, pogotovu stoga što je veliki broj svršenih srednjoškolaca i studenata ostajao da trajno živi u sredinama školovanja. Ili, kako bi pjesnik kazao:

"Svi se đaci kući vraću,
Samo crnogorski doma ne dolaze ..." (Bečković, 1978:40)

Nastanjivanje Crnogoraca u Hrvatsku nakon II svjetskog rata posljedica je nekoliko procesa unutarnjih migracija u FNR/SFR Jugoslaviji: onoga od 1948. do 1953. godine kojega teoretičari migracija nazivaju "priprema za skok" u kojemu se stanovništvo nalazi u stanju očekivanja, probuđenih aspiracija za pokret ka zapošljavanju ili u kretanju prema urbanim središtima koja još nisu bila spremna za prihvata. "Čak je i sama migracijska populacija tek manjim dijelom bila sposobna da uđe u urbani život" (Mežnarić, 1986:31); onoga od 1953. do 1961. godine kojega se označava "demografskom preobrazbom" u kojemu se temeljito mijenja sam karakter reprodukcije stanovništva: sve veći dio prirodnoga priraštaja potječe iz nepoljoprivrednog sektora a u društvenoj pokretljivosti otvara se novi kanal napuštanja poljoprivrede - uz zapošljavanje javlja se i školovanje (Macura, 1969:282) te onoga koji će uslijediti nakon 1961. godine kojega se imenuje "otvorenom populacijom" koja postaje podložna migriranjima na veću razdaljinu. Posebno značajna karakteristika toga razdoblja je regionalna preraspodjela stanovništva u kojemu neke regije postaju "snabdijevačke" što će reći da iz njih odlazi potencijalna radna snaga u susjedne regije ili industrijska područja. To je djelovalo na pojačanje unutarnjih migracija na veće razdaljine - međurepubličke što je po mišljenju K.Mihailovića bila potvrda tzv. dvostupanjske migracije: prvostupanjska je bila unutar regionalnih i lokalnih kretanja stanovništva a drugostupanjska se odnosila na međurepublička kretanja a nakon 1965. godine i na međunarodne migracije (Mihailović, 1977:77).

Ti procesi se ponajbolje mogu iščitati iz tablice 1.

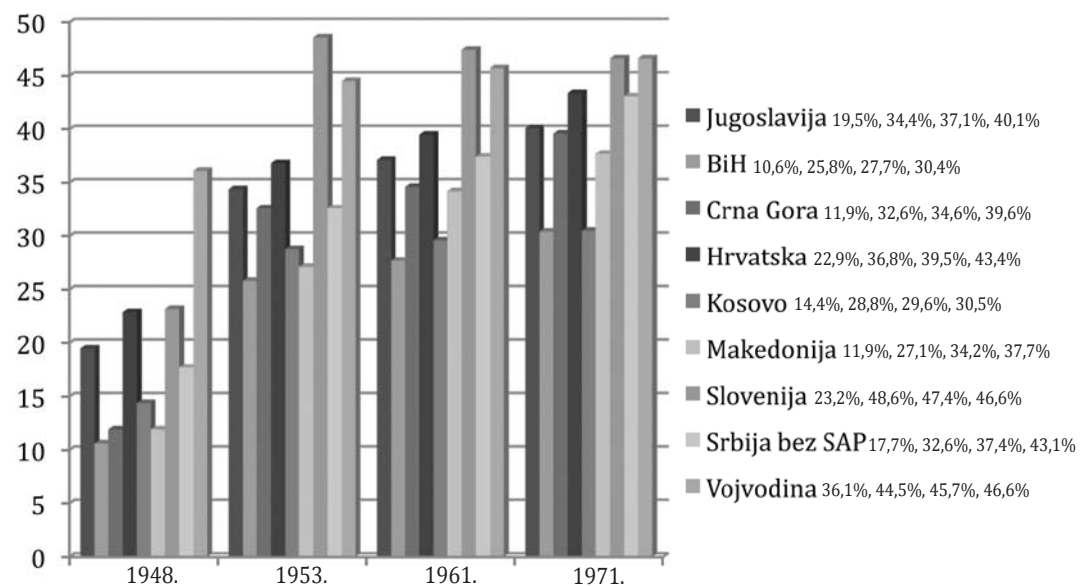
Tablica 1.: Ukupno stanovništvo Jugoslavije po popisima koje je sudjelovalo u međurepubličkim (međupokrajinskim) preseljavanjima

Godina popisa	Ukupno stanovništvo rođeno u jednoj a stanuje u drugoj državi	Indeksi	% u odnosu na ukupno stanovništvo Jugoslavije	Godišnje sudjelovalo u međurepubličkim međupokrajinskim kretanjima
1953.	1.020.779	100	6,07	58.811
1961.	1.359.106	133,1	7,29	44.765
1971.	1.684.999	165,1	8,21	

Izvor: S.Mežnarić, 1986:27

Iz podataka u Tablici 1. vidljivo je da je po srijedi izrazit rast međurepubličkog i međupokrajinskog preseljavanja - indeks rasta 165,1, čak znatno viši od rasta ukupnog stanovništva Jugoslavije čiji je indeks rasta u promatranom periodu bio 122,2. Intenzitet poslijeratnih unutarnjih migracija toliko je jak da se broj od 250.000 onih koji su u razdoblju do 1953. godine promijenili prebivalište u 1961. godini udvostručio na 500.000 stanovnika što će, temeljem podataka iz popisa stanovništva iz 1961. značiti da je zapravo svaki treći stanovnik Jugoslavije živio izvan svoga rodnoga mjesta. Dinamika tih unutarnjih migracija može se pratiti odnosom autohtonog i selidbenog stanovništva kako je prikazano u grafikonu 1.

Grafikon 1.: Odnos autohtonog i selidbenog stanovništva Jugoslavije u %
Područje/god. 1948. 1953. 1961. 1971.

Izvor: S.Mežnarić, 1986:28

Posve je razvidno, prema podacima iz grafikona 1., da su u promatranom razdoblju već formirane "otvorene populacije" značajno podložne migracijama sa svim promjenjivim karakteristikama faktora privlačenja i odbijanja migranata što će se, kako ćemo kasnije vidjeti, pokazati determinirajućim faktorima za brojnost crnogorske populacije u Hrvatskoj nakon 1991. godine (misli se, prije svega, na političku i povijesnu pozadinu toga vremena!).

Kretanje crnogorske populacije u Hrvatskoj, unutar FNR/SFR Jugoslavije, prema popisima stanovništva od 1948. do 2001. godine ocrta svojevrsnu konstantu u igri privlačenja i odbijanja migranata crnogorske nacionalnosti što se jasno može razabrati iz podataka u tabeli 2.

Tablica 2.: Kretanje crnogorske populacije u Hrvatskoj od 1948. do 2001. godine

Uk.stan.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.
Hrvatska	3.779 858	3.936 696	4.159 696	4.426 221	4.601 469	4.784 265	4.437 460
Crnogorci	2.871	5.175	7.465	9.706	9.818	9.724	4.926
Crnogorci udio u %	0,076	0,131	0,179	0,219	0,213	0,203	0,111

Izvor: SGJ.; SLJ. DSZ;

Polu stoljeća unutarnjih migracija, naseljavanja i iseljavanja Crnogoraca u Hrvatsku, prema podacima iz tablice 2., bjelodano pokazuju slijedeće:

1. migratorni valovi potvrđuju prijespomenute karakteristična razdoblja unutarnjih migracija od "pripreme za skok" u razdoblju 1948.-1953. godina gdje se gotovo dvostruko povećao broj Crnogoraca u Hrvatskoj preko "demografske preobrazbe" u razdoblju 1953.-1961. godina u kojemu se broj Crnogoraca u Hrvatskoj gotovo utrostrčio u odnosu na početnu 1948. godinu do "otvorene populacije" u tridesetogodišnjem razdoblju 1961.-1991. godina u kojemu broj Crnogoraca bilježi svoju konstantu s nešto više od 0,2% od ukupne hrvatske populacije;

2. specifični faktori privlačenja migranata, koji su do 1991. godine bili na djelu, postali su faktorima odbijanja migranata u razdoblju od 1991. do 2001. godine u kojemu bilježimo smanjivanje broja Crnogoraca u Hrvatskoj za jednu polovinu. Mislimo da ovdje, pored drugih razloga iseljavanja, treba podsjetiti i na jednu osobitu migratornu karakteristiku Crnogoraca - onu selidbenu na koju je skrenula pozornost S.Mežnarić u svojoj studiji "Bosanci";

3. "održivi broj" Crnogoraca u Hrvatskoj u posljednjih pedeset godina tako se zaustavio na 0,1 posotnom udjelu u ukupnoj hrvatskoj populaciji te gotovo simbolično nastanjuje suvremeni manjinski krajobraz Hrvatske.

Crnogorci su se u posljednjem polustoljetnom razdoblju na još jedan osobit način "nastanjivali" u Hrvatsku - često višegodišnjim boravkom na osobitom hrvatskom jadranskom otoku - Golom otoku.

Dobro je poznato da je pod utjecajem izrazito snažne ambivalencije u karakteru Crnogoraca često, u daljoj i bližoj povijesti, dolazilo do radikalnih ideoloških i političkih podvajanja ne samo u političkim elitama nego i dubini crnogorskoga narodnoga korpusa. Silnice karakteroloških ambivalencija posebno su se ispoljavale u novijoj povijesti: netom nakon I svjetskog rata podjelom na "bjelaše" i "zelenaše"; tijekom II svjetskog rata na djelu su bile snažne podjele na partizane i četnike; nakon II svjetskog rata relativno veliki broj Crnogoraca se izjasnio za Rezoluciju Informbiroa 1948.; tijekom devedesetih godina XX stoljeća gotovo se rascijepilo crnogorsko izborna tijelo na "Moma" i "Milu".

Prema podacima R.Radonjića broj informbirovaca iz Crne Gore u odnosu na broj stanovnika više nego dva puta je veći od broja informbirovaca iz Srbije a čak nekoliko puta

veći od broja informbirovaca iz Slovenije ili s Kosova. (Radonjić, 1978:58)

Jasan uvid u tu populaciju Crnogoraca koja će, po kazni, "nastaniti" hrvatski teritorij - na Golom otoku, dobit će se iz podataka u tablici 3.

Tablica 3.: Izjasnili se za Rezoluciju Informbiroa 1948.

Područje	Izjasnili se za IB	% od ukupnog stan.
Jugoslavija	55.663	0,32
B I H	4.543	0,17
Crna Gora	5.007	1,32
Hrvatska	6.953	0,18
Makedonija	2.662	0,23
Slovenija	934	0,06
Srbija	28.661	0,69
Kosovo	1.541	0,21
Vojvodina	5.389	0,32

Izvor: R.Radonjić, 1979: 54

Tijekom pedesetih godina XX stoljeća, prema podacima iz tablice 3. brojna kolonija Crnogoraca, sačinjena od onih koji su se izjasnili za Rezoluciju Informbiroa, "nastanjivala" je dugi niz godina Hrvatski teritorij kao zatvorenička populacija na Golom otoku. "Crnogorci su ubjedljivo prednjačili u broju osuđivanih i hapšenih po tom osnovu: na primjer, Crnogorci su u ukupnom jugoslavenskom stanovništvu, prema popisu iz 1948. godine, učestvovali s 2,72% dok su u ukupnom broju hapšenih i osuđivanih u Jugoslaviji učestvovali sa 21,13%, ili 7,76 puta više." (Radonjić, 2000:212) To je bila cijena njihova euforičnoga gloficiranja kulta Staljina i Sovjetskog Saveza u poraću II svjetskog rata. Kao da se povijesna sudba i s njima grubo poigrala, poput one hajdučke istarske od prije tristo godina - huda zatvorenička kamena golotinja Gologa otoka uz staljinski model "preodgoja" tim ratnim junacima i čestitim ljudima podarila je - pustu dušu i kameno srce.

Konačnim raspadom Jugoslavije te osamostaljivanjem Hrvatske i njezinim međunarodnim priznanjem početkom 1992. godine pripadnici drugih naroda koji su često i stoljećima živjeli u Hrvatskoj dobivaju novi status - status nacionalne manjine. Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina iz prosinca 2002. godine (NN 155/2002) pravno-normativno je uspješno razriješeno to pitanje koje je cijelo desetljeće samostalne Hrvatske više-manje bilo neuralgična točka ukupnoga društvenoga života u Hrvatskoj.

Popisom stanovništva iz 2001. godine omogućen je potpuni uvid u strukturu i demografska obilježja pripadnika pojedinih nacionalnih manjina, tako i crnogorske nacionalne manjine.

Razvidno je da se broj pripadnika crnogorske nacionalne manjine, u odnosu na broj prema popisu stanovništva iz 1991. godine prepolovio: 4.926 u popisu iz 2001. godine prema 9.724 pripadnika crnogorske manjine u popisu iz 1991. Tako veliki pad broja Crnogoraca nastanjenih u Hrvatskoj nije toliko rezultat pada prirodnog priraštaja niti rezultat prirodne ili kulturne asimilacije koliko rezultat intenzivnoga iseljavanja Crnogoraca kao posljedice iznadprosječne zastupljenosti u JNA, policiji i državnoj upravi. Kako navode D.Živić i N. Pokos, Crnogorci se iseljavaju istodobno s povlačenjem JNA iz Hrvatske te zbog straha od mobilizacije ili nekoga drugoga razloga. (Živić- Pokos, 2004:727-750)

Distribuciju Crnogoraca po županijama s indeksom promjene od popisa 1991. do popisa 2001. najbolje će pokazati podaci u tablici 4.

Tablica 4.: Broj crnogoraca po županijama 1991. i 2001. godine i indeks promjene

Županija	1991.	2001.	ind. 2001./1991.
Zagrebačka	219	135	61,6
Krapin.-zagorska	15	13	86,7
Sisačko-moslav.	190	70	36,8
Karlovačka	205	74	36,1
Varaždinska	90	42	46,7
Koprivn.-križev.	65	29	44,6
Bjelov.-bilogorska	119	83	69,7
Primorsko-goran.	1.094	643	58,8
Ličko-senjska	46	8	17,4
Virov.-podravska	110	43	39,1
Požeško-slavon.	63	22	34,9
Brodsko-posavska	135	54	40,0
Zadarska	352	112	31,8
Osječko-baranjska	913	365	40,0
Šibensko-kninska	205	75	36,6
Vukov.-srijemska	287	119	41,5
Splitsko-dalmat.	1.299	593	45,7
Istarska	1.041	732	70,3
Dubrov.-neretv.	862	370	42,9
Međimurska	35	31	88,6
Grad Zagreb	2.379	1.313	55,2

Izvor:N.Pokos, 2004.

U vremenskom periodu između dva zadnja popisa stanovništva razvidno je "prepolovljena" populacija Crnogoraca u Hrvatskoj. Najviše Crnogoraca je iselilo iz Zagreba - 1.066 stanovnika a najmanje iz međimurske županije - svega 4 gdje je i najmanji indeks promjene -11,4. Najveći indeks promjene ima ličko-senjska županija iz koje se, u promatranom periodu iselilo čak 82,6 % Crnogoraca. Nekada davno, prije 350 godina, veliki broj crnogorskih hajdučkih porodica izbjeglo je iz Premanture i Pule upravo u Liku i Senj smatrajući to područje povoljnijim za život. Njihovi sunarodnjaci, triipol stoljeća docnije, masovno su se iselili upravo s toga područja.

Bilo kako bilo, danas Crnogorci i Crnogorke čine tek oko 0,1 % ukupne hrvatske populacije ali nastanjuju sve hrvatske županije: najmanje ih je u ličko-senjskoj - 8 a najviše ih je u Istarskoj županiji- 732, a samo četveroznamenkasti broj Crnogoraca nastanjuje Zagreb - njih 1.313.

Posebno svjetlo na crnogorsku populaciju u Hrvatskoj bacaju podaci o mjestu i državi / državama rođenja popisanoga stanovništva 2001. godine. Za potrebe naše analize pratili smo podatke na razini Hrvatske, na razini Zagreba te na razini Istarske županije kako je to prezentirano u tablici 5.

Tablica 5.: Crnogorci u Hrvatskoj, Zagrebu i Istarskoj županiji prema državi/državama rođenja - 2001. g.

	Hrvatska/žene /%	Zagreb/žene/ %	Ist. žup./žene /%
Ukupan broj Crnogoraca/%	4.926/2.188 100/44,41	1.313/554 26,65/33,92	732/307 14,86/41,93
Rođeni u Hrvatskoj/%	1.532/619 31,10/40,40	366/147 7,43/40,16	273/106 5,54/38,82
Rođeni u naselju popisa/%	1.025/394 20,80/38,43	242/92 4,91/38,01	198/72 40,02/36,36
Rođeni u SFRJ ili drugdje/%	3.385/1.568 68,71/46,32	942/400 19,12/42,46	457/199 9,27/43,54

Izvor: Popis stanovništva 2001. DZS (preračunavanja izvršio S.B.)

Snažnu i višeslojnu sociodemografsku sliku o Crnogorcima u Hrvatskoj nakon popisa iz 2001.godine daju podaci iz tablice 5. Podimo redom:

1. Ponajprije i ponajvažniji podatak: 31,1% ili manje od jedne trećine Crnogoraca u Hrvatskoj je 2001. godine rođeno u Hrvatskoj - njih svega 1.532. Golema većina ili 68,71% crnogoraca u Hrvatskoj 2001. godine rođeno je u drugim državama bivše SFR Jugoslavije i

nastanilo se u Hrvatsku nošeno migratornim valovima "otvorene populacije", školovanjem, ženidbama ili udajama i sl. ;

2. "Domaćih" ili autohtonih Crnogoraca, tj. rođenih u naselju popisa iz 2001. godine je još manje - 20,8% ili tek je svaki peti Crnogorac u Hrvatskoj bio uistinu "domaćin" popisivačima iz 2001. godine ;

3. U gradu Zagrebu gdje živi 26,6% Crnogoraca nastanjenih u Hrvatskoj tek je njih 18,4% rođeno u Zagrebu prije popisa iz 2001. godine.

4. Od svega 14,8% Crnogoraca u Hrvatskoj nastanjenih u Istarskoj županiji 2001. godine, njih je čak 37,3% rođeno u Hrvatskoj a 27% rođeno u naselju popisa. Nije teško zaključiti da se radi o Crnogorcima iz mjesta Peroj gdje su oni domaće, autohtono stanovništvo toga naselja već tristopedeset godina.

5. U Hrvatskoj je nastanjeno 44,41% Crnogorki ali ih u Zagrebu ima tek 33,92% što će kazati da su dvije trećine svih Crnogoraca u Zagrebu - muškarci.

II. ISTRAŽIVANJE SOCIODEMOGRAFSKOG I SOCIOKULTURNOG PROFILA I STATUSA CRNOGORACA U HRVATSKOJ

U prethodnom odjeljku prikazani su osnovni povijesni i sociodemografski podaci te značajnija migracijska kretanja Crnogoraca na hrvatskim prostorima. Polazeći od tih činjenica nastojalo se empirijski utvrditi neka današnja obilježja Crnogoraca u Hrvatskoj (kako bi se, nadamo se, u sljedećoj prilici pristupilo opsežnijim istraživanjima !), što je bio glavni cilj studije.

1. Cilj istraživanja

Osnovni cilj istraživanja bio je (1) istražiti i opisati elemente sociodemografskog i sociokulturnog profila Crnogoraca u Hrvatskoj i (2) procijeniti reakciju ispitanika na varijable u upitniku vezane uz socijalni status, pitanja identiteta, socijalne distance, političkih orijentacija te integriranosti u hrvatsko društvo.

Istraživanje je imalo preliminarni karakter s namjerom stjecanja prvoga empirijskoga uvida u ovu socijalnu grupu.

2. Instrumenti istraživanja

Za istraživanje je konstruiran upitnik od 37 pitanja (u prilogu). U njemu su zastupljena pitanja o (1) osnovnim sociodemografskim obilježjima ispitanika i njegove obitelji, (2) pitanja koja se odnose na neka vrijednosna usmjerenja kao što je njihova povezanost s kulturnom tradicijom Crne Gore (jezik, kontakti, itd.), religioznost i vjeroispovijest; (3) pitanja koja pokazuju sociokulturni profil, odnosno identitet i nacionalni ponos, tj. osjećaj važnosti o povezanosti s obitelji, rodnim krajem, mjestom sadašnjeg življenja, političkim uvjerenjima, i generacijama; (4) pitanja o mišljenju prema sebi (Crnogorcima) kao grupi i prema drugim (nacionalnim i religijskim) grupama - socijalna distanca; (5) o nekim aktualnim obilježjima kao što su političke orijentacije, članstvo u političkoj stranci i odnos prema sudjelovanju Crnogoraca u ratu protiv Hrvatske.

3. Provedba istraživanja i uzorak

Od ukupnog broja Crnogoraca u Hrvatskoj tj. 4.926 (prema popisu iz 2001. godine) izabran je uzorak od 419 ispitanika (8,5% populacije) i to na području 7 županija i grada Zagreba (Zagrebačka, Istarska, Primorsko-goranska, Splitsko-dalmatinska, Osječko-baranjska, Zadarska i Vukovarsko-srijemska). S obzirom na činjenicu da Crnogorci žive u svim županijama i brojnim mjestima u Hrvatskoj, orijentirali smo se na prostore u kojima živi veći broj ispitanika. To je bio prvi kriterij, a drugi, da su ispitanici, na određeni način, u kontaktu s organizacijama crnogorske nacionalne manjine u Hrvatskoj. Uzorak je bio prigodni. Anketari su bili «aktivisti» u društvima i klubovima, tj. ukupno 8 prethodno educiranih anketara.

Anketiranje je trajalo osam mjeseci, s prekidima u vrijeme ljetnih odmora, i to od travnja 2007. godine do kraja siječnja 2008. godine. Činjenica dužine trajanja anketiranja mogla je, u izvjesnoj mjeri, utjecati na odgovore ispitanika, odnosno na rezultate istraživanja.

4. Statistička obrada

S obzirom na cilj studije i karakter empirijskog istraživanja, u statističkoj obradi korištene su metode primjerene takvoj situaciji: izračunati su postoci, testirana je značajnost razlika s obzirom na pojedina sociodemografska obilježja, a za utvrđivanje faktorske strukture korištena je faktorska analiza pod GK kriterijem.

Kako je već spomenuto, uzorak istraživanja, bez obzira na 8,5% nominalnu zastupljenost populacije ima, po svojim temeljnim obilježjima, "prigodni" karakter s obzirom na već utvrđeni kontekst bivanja Crnogoraca u Hrvatskoj. To je podrazumijevalo i određenu predominaciju "sistematskog utjecaja" faktora izbora jedinica/ županija, u našem slučaju postojanje aktivnih društava, klubova ili udruženja crnogoraca po županijama, koji su praktički omogućili dohvatljivost željenog broja ispitanika. Na drugoj strani, to onemogućava testiranje stupnja reprezentativnosti uzorka, što u našem slučaju nije od presudnoga značaja, jer cilj istraživanja nije bio "snimanje postojećega stanja" već prije svega utvrđivanje, kako smo već pojasnili, svojevrsne dinamike sociodemografske i sociokulturne profilacije, iznimno dinamične i nevelike crnogorske populacije u Hrvatskoj. Vjerujemo da upravo takva priroda "prigodnoga" uzorka može u tome smjeru biti plodonosna. (Bosanac-Mandić-Petković, 1977:482)

III. SOCIODEMOGRAFSKI PROFIL CRNOGORACA U HRVATSKOJ

U namjeri da objektiviramo, koliko nam to omogućavaju prikupljeni podaci iz upitnika, sociodemografski profil crnogoraca u Hrvatskoj, taj "izgled sa strane" kao skup određenih sociodemografskih karakteristika i kvalifikacija, ušli smo, via facti, u prostor tzv. socijalne demografije u kojemu su temeljne dimenzije: dobna i natalitetna obilježja, edukativna obilježja, zanimanja, zaposlenost, dohodak i - migracije. (Bosanac-Mandić-Petković, 1977:91-92)

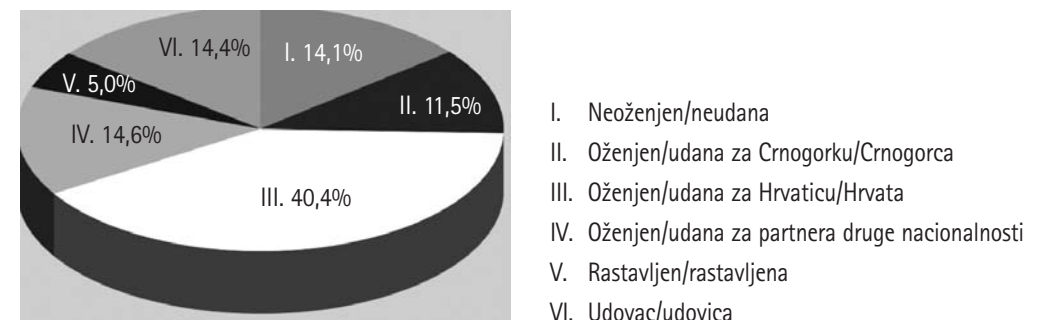
Upravo tim redoslijedom "iscrtavati" ćemo sociodemografski profil crnogoraca u Hrvatskoj.

1. Dobna i natalitetna struktura

U našem uzorku istraživanja dominiraju muškarci sa 73,4 % dok se dobna struktura snažno grupira u prostor "drugih pedeset godina" starosti. Tako imamo 79,7% ispitanika starijih od 46 godina, odnosno 59,8% ispitanika starijih od 56 godina. Da je naš uzorak "stari" govori i podatak da je svega 8,9% ispitanika u životnoj dobi do 30 godina. Preostalih 11,2% ispitanika nalazi se u "zoni" pune zrelosti od 31 do 45 godine života. Demografi bi, temeljem ovih rezultata, utvrdili demografsko starenje crnogorske populacije u Hrvatskoj koje se i inače uklapa u dominantni trend demografskog starenja, povećavanja broja starijih ljudi u ukupnom stanovništvu Hrvatske. "Indeks starosti, kvocijent dobne skupine 65 i više godina prema skupini 0-14 godina, 2001. godine iznosio je 91,9, dakle gotovo je izjednačen broj starih i mladih u Hrvatskoj. Zapravo populacija Hrvatske nalazi se na pragu izrazite demografske starosti, tj, najvišega stupnja ostarjelosti." (Nejašmić, 2005:187). U svojoj biti, nastavlja se svojevrsni circulus vitiosus depopulacijskih procesa i promjena u dobnom sustavu što vodi sve nepovoljnijem demografskom stanju i razvoju stanovništva Hrvatske. (Wertheimer-Baletić, 2004:631-651)

Natalitetnu strukturu ispitanika promotrit ćemo preko bračnoga statusa ispitanika, njihove djece i unuka te broja njihove djece. O tome detaljnije u grafikonima koji slijede.

Grafikon 2.: Bračni status ispitanika u %

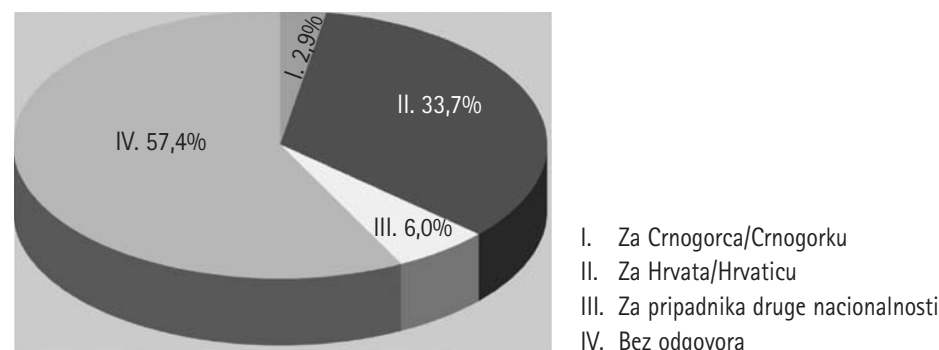

Prema podacima iz grafikona 2. dvije trećine, 66,5% ispitanih Crnogoraca/Crnogorki su oženjeni/udani dok ih je rastavljenih svega 5%. Radi se, nema sumnje, o tradicionalnom poimanju braka i života u njemu kao jednog od glavnih životnih uporišta. Vrijednost ovih podataka o bračnom statusu dobivaju na značenju kada se usporede s općim trendom razvrgavanja bračnih zajednica kako u Hrvatskoj tako i u svijetu.

Na drugoj strani, podaci iz grafikona 2. usmjeravaju našu pozornost na trend izbora bračnoga partnera s obzirom na njegovu ili njezinu nacionalnost. Tako je razvidno da je tek 11,5% brakova u punom smislu crnogorskih - oba bračna partnera su crnogorske nacionalnosti. Taj podatak ima dalekosežne reperkusije na "reprodukciju" autohtonih Crnogoraca u Hrvatskoj jer preostalih 55% sklopljenih brakova imaju po jednoga člana iz druge nacionalnosti. U tome, dakako, prednjače pripadnici hrvatske nacionalnosti s 40,4% ispitanika te 14,6% pripadnika drugih nacionalnosti. Djeca iz nacionalno miješanih brakova se, ne samo pod utjecajem konkretnih povijesnih okolnosti, nacionalno izjašnjavaju prema zemlji rođenja u puno većoj mjeri nego prema nacionalnosti oca ili majke.

Na kraju, podaci iz grafikona 2. upućuju na izvjesno djelovanje procesa akulturacije i asimilacije na drugu, pogotovu treću generaciju manjinskih populacija. Nama se čini da se niti crnogorska populacija u Hrvatskoj neće moći oduprijeti silnicama tih procesa u nastupajućem stoljeću utoliko prije ako se analiziraju podaci iz grafikona 3.

Grafikon 3.: Ako je koje Vaše dijete oženjeno/udano, za koga se oženilo/udalo?

Kako se vidi u podacima iz grafikona 3. tek je 2,9 % djece ispitanika oženjeno ili udano za pripadnika crnogorske nacionalnosti. Ako se taj podatak stavi u omjer s podacima o bračnom statusu ispitanika lako je zaključiti da tek svako četvrto dijete ispitanika ulazi u brak s pripadnikom ili pripadnicom crnogorske nacionalnosti ili, riječima relativnih brojeva, od deset sklopljenih brakova djece ispitanika devet ih se sklapa s pripadnikom ili pripadnicom hrvatske nacionalnosti a tek jedan s pripadnikom ili pripadnicom crnogorske nacionalnosti.

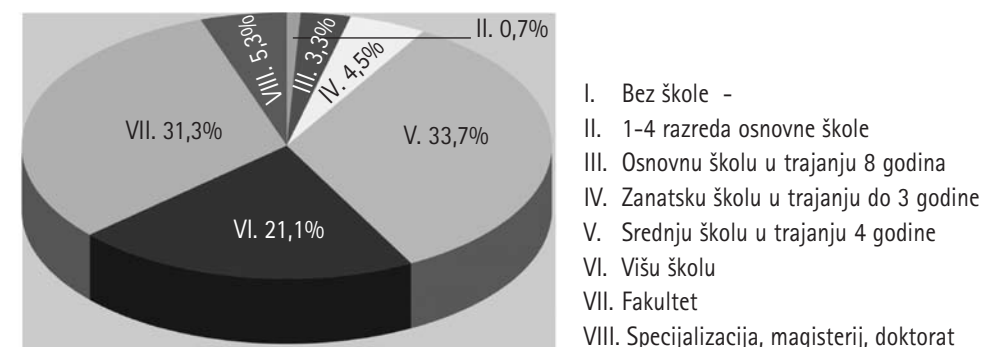
Potpuna, i mogli bismo kazati konačna slika o bračnom statusu i njegovim relacijama prema "reprodukciji" crnogorske populacije u Hrvatskoj dolazi nam iz podataka o bračnom statusu unuka ispitanika - naime niti jedan unuk/unuka nije, u vrijeme istraživanja, sklopio/sklopila brak s pripadnikom crnogorske nacionalnosti. Kao da se polagano spušta svod nad "reprodukcijom" autohtonih Crnogoraca/Crnogorki u Hrvatskoj.

Nezaobilazan podatak od značenja za natalitetnu strukturu svakako je broj djece. Na pitanje: "Imate li djece" 82,1 % ispitanika je odgovorilo potvrdno a svaki drugi/ga imaju dvoje djece. Troje ili više djece ima tek 6,2 % ispitanika što uz podatak da čak 30,4% ispitanika ima tek jedno dijete na neki način potvrđuje već navedenu "dijagnozu" o procesima demografskog starenja crnogorske populacije u Hrvatskoj. No, ne manje važan podatak za analizu natalitetne strukture jesu unuci i unuke. Čak 44% ispitanika nema niti jednoga unuka/unuku, jednoga/jednu tek njih 14,1% a dva ili više njih 25,8%. Ovaj podatak treba svakako staviti u odnos prema postotku broja oženjenih/udanih ispitanika, a njih je 66,5% pa je lako zaključiti da oko 20% oženjenih/udanih ispitanika - nema, u vrijeme istraživanja, unuka ili unuku.

2. Obrazovna struktura

U izgradnji/oblikovanju sociodemografskog profila crnogoraca u Hrvatskoj iznimno značajnu ulogu ima analiza obrazovne strukture ispitanika. Sama priroda obrazovne strukture naglašeno je dinamičkog karaktera te je vrlo često "u službi" ispitivanja socioprofesionalne pokretljivosti (Bogdanović, 1990:42-54), potom izračunavanja ekonomskog potencijala nacionalnih gospodarstva putem izračunavanja sudjelovanja intelektualnog kapitala u njima (Edvinson, 2003:31-40) ili, konačno, u službi utvrđivanja i vođenja obrazovne politike prema "društvu znanja" i "ekonomiji znanja" (Bogdanović, 2007:83-89). U našem slučaju obrazovna struktura ispitanika omogućiti će nam "dotjerivanje" sociodemografskog profila crnogoraca u Hrvatskoj stupnjem ostvarenoga obrazovanja - završene škole ali i omogućiti uspostavu nekih obrazovnih relacija s njihovom djecom. A podaci iz grafikona 4. rječito kazuju slijedeće:

Grafikon 4.: Koju ste školu završili?

1. Ispitanici pripadaju u skupinu iznadprosječno obrazovanih ljudi - 52,4% ih ima završenu višu školu ili fakultet, odnosno 5,3% specijalizaciju, magisterij ili doktorat znanosti.

2. Sveukupno 57,7 % ispitanih ima visokoškolsko obrazovanje što rječito govori o snažnom dinamizmu obrazovne strukture crnogorske populacije u Hrvatskoj.

3. Zanatsku i srednju školu završilo je 38,2% ispitanika a samo 4% ispitanika "zaustavilo" je svoj obrazovni vlak na završenoj osnovnoj školi.

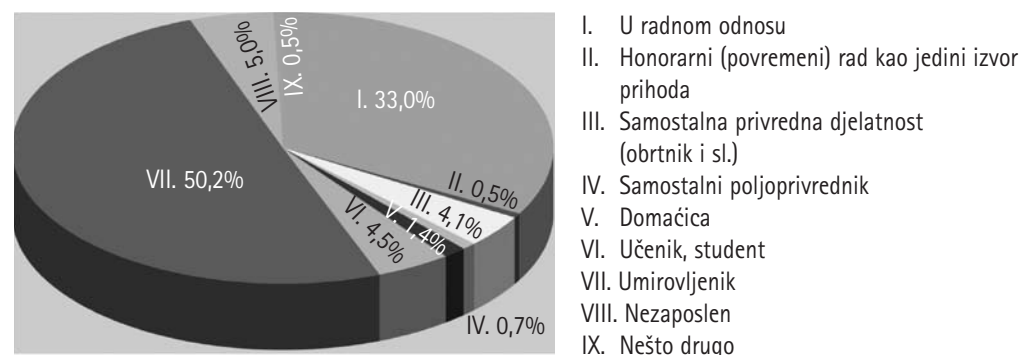
4. Hvale vrijedan podatak je da nema niti jednoga ispitanika u našem istraživanju bez škole. Na pitanje. "Što vaša djeca rade?" dobili smo zanimljive odgovore: u osnovnoj i srednjoj školi ima ih 10,5% a na studijima još toliko - 10,8%. Iako nismo dobili podatke o vrsti obrazovanja njihove djece koja su već zaposlena, a njih je 57,2% nije teško zaključiti da je zapravo cijela populacija djece ispitanika - obrazovana.

Obrazovna struktura ispitanika zahvaćenih našim istraživanjem upućuje na temeljni zaključak da je obrazovanje vjerojatno najvidljiviji, "svijetleći" faktor sociodemografskog profila crnogoraca u Hrvatskoj, utoliko prije što je u mnogim pojedinačnim sudbinama ili omogućilo ili cementiralo njihov profesionalni, radni i svaki drugi život u Hrvatskoj. Ako je tomu tako onda će i analiza zaposlenosti potvrditi ovdje naglašene akcente sociodemografskog profila.

3. Zaposlenost i zanimanje

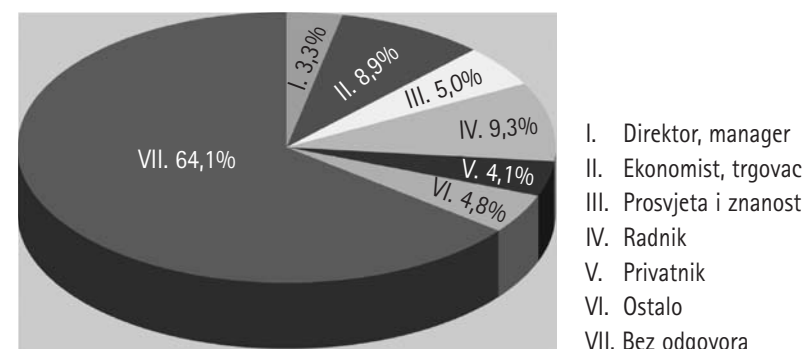
Dinamički pokazatelji sociodemografskog profila Crnogoraca u Hrvatskoj su zaposlenost, kao najbitnije obilježje ekonomskog statusa, te zanimanje kao temeljno obilježje društvenoga statusa. O tim obilježjima, na jedan kondezirani način jasno upućuju podaci iz grafikona 5.

Grafikon 5.: Vaša zaposlenost i radni status! (%)

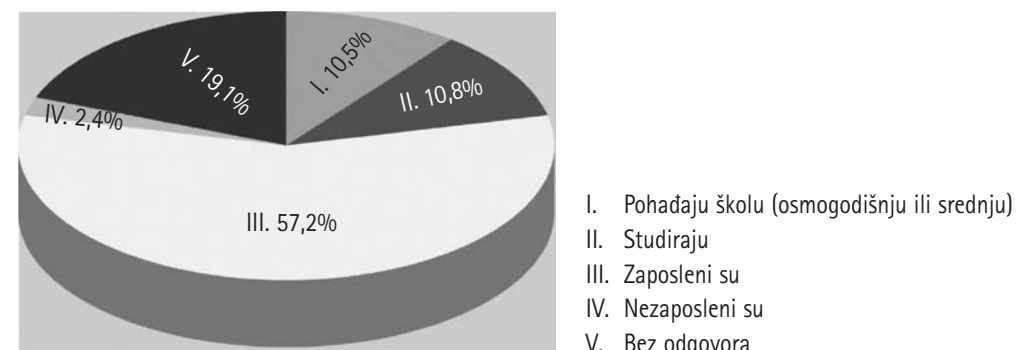
Ako promatramo podatke o zaposlenosti onda imamo slijedeću sliku: zaposlenih ispitanika, bez obzira na vrstu zaposlenosti je više od trećine - 38,2% dok je nezaposlenih ispitanika tek 5% što je trostruko manje u odnosu na aktualnu stopu nezaposlenosti u Hrvatskoj. No, bitniji podatak je svakako 50,2% umirovljenih ispitanika čime se učvršćuje već oblikovani položaj crnogorske populacije u Hrvatskoj kao populacije koju je snažno zahvatilo demografsko starenje. Slabe su i nejake nade u demografski oporavak crnogorske populacije u Hrvatskoj s tek 4,5 % učenika i studenata. Podatak od svega 1,4% domaćica u našem uzorku upućuje na gotovo ravnopravni položaj ženskog dijela ispitanika u odnosu na aktualnu ili bivšu zaposlenost u odnosu na muški dio ispitanika. Kako je tek nešto više od jedne trećina ispitanika u radnom odnosu, njih 35,9%, bit će zanimljivo doznati koje poslove oni obavljaju u vrijeme istraživanja. O tome se više može doznati iz grafikona 6.

Grafikon 6.: Posao koji obavljate sada? (%)

Prema podacima iz Grafikona 7. polovica zaposlenih ispitanika obavlja poslove radnika, trgovca ili ekonomista, u prosvjeti ih radi 5% koliko ih ima među poduzetnicima a tek ih je 3,3% direktori. Čini se posve očekivana razdioba prema obilježju koje je znalo biti opterećeno brojnim stereotipima kada su u pitanju pripadnici crnogorske nacionalnosti. Stereotipi na račun rada i radnih navika pripadnika crnogorske nacionalnosti još više blijede, ako još uopće i postoje, kada se promatraju podaci o tome što rade djeca ispitanika.

Grafikon 7.: Što Vaša djeca rade? (%)

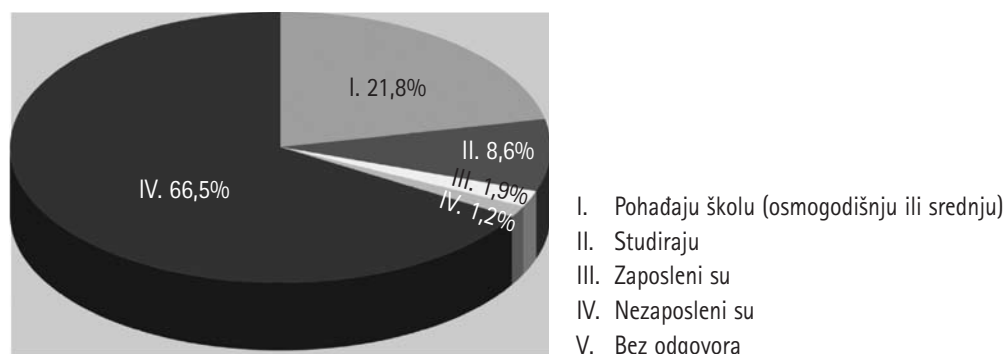
Više od polovice djece ispitanika u vrijeme istraživanja, njih 57,2% su zaposleni, nešto više od 20% su aktivni u odgojno obrazovnom sustavu kao đaci ili studenti a tek neznatan broj je nezaposlen - 2,4%. Mora se priznati - radi se o radno nastrojenoj drugoj generaciji pripadnika crnogorske nacionalnosti u Hrvatskoj. Za kraj ove analize pogledajmo kako stoje stvari s trećom generacijom crnogoraca u Hrvatskoj - radi se o unucima ispitanika.

Iz Grafikona 8. posve očekivano se vidi da gotovo 30% unuka ispitanika pohađa školu ili studira, da ih tek 1,9% radi i samo je 1,2% nezaposleno.

Ako se ovi nizovi podataka promatraju po obilježju nezaposlenosti onda se može zaključiti da se nezaposlenost "topi" od prve generacije Crnogoraca u Hrvatskoj, to su naši ispitanici gdje je broj nezaposlenih bio u vrijeme istraživanja 5% uzorka, u drugoj generaciji a to su djeca ispitanika gdje je broj nezaposlene djece bio 2,4% do konačno, treće

generacije a to su unuci ispitanika gdje je broj nezaposlenih unuka tek 1,2%. Radi li se tu o nekom novom etabliranju potomaka crnogoraca u Hrvatskoj kao radno poželjnoj populaciji ili su na djelu neki od brojnih mehanizama "dobrih socijalnih veza i poznanstava" tek treba istražiti. Prateći dinamičku prirodu ovih podataka o zaposlenosti i radnom statusu sociodemografski profil crnogoraca u Hrvatskoj dobiva još jedan niz "svijetlećih" linija koje ga puno jasnije iscrtavaju.

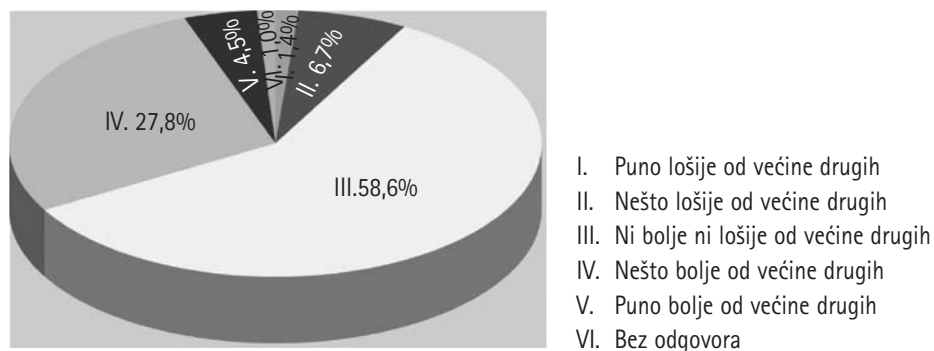
Grafikon 8.: Što Vaši unuci rade? (%)

4. Dohodak i percepcija ekonomskog statusa

Kako je dohodak u ovo moderno doba doista krajnje relativna vrijednost ako se postavlja u kontekst procjene imovinskoga stanja zanimalo nas je kako ispitanici percipiraju vlastito imovinsko stanje s obzirom na imanje i način života kojega prakticiraju. U tom slučaju zanimalo nas je više dinamičko – relacijsko poimanje imovinskoga statusa nego li njegove nominalne i materijalne veličine. Stoga se doista zanimljivima čine podaci iz grafikona 9.

Grafikon 9.: S obzirom na ono što imate, i kako živite, procijenite kakvo je Vaše imovinsko stanje? (%)

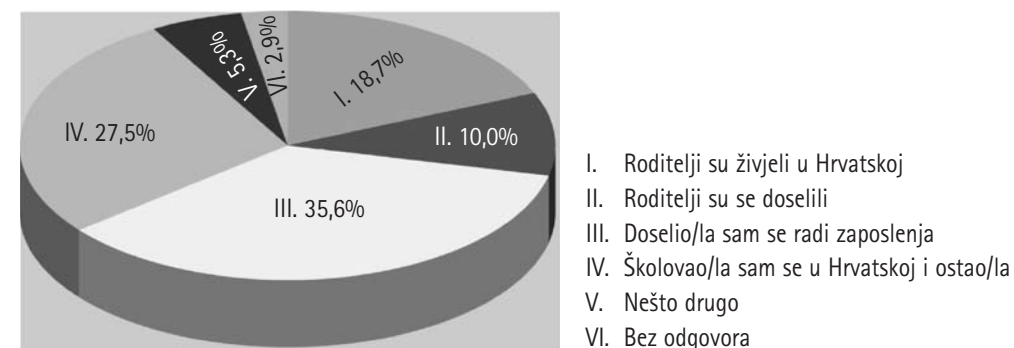
Većina ispitanika, njih 58,6% smatra da se po onome što imaju i kako žive ne razlikuju od većine drugih oko sebe i šire, od sredine u kojoj žive. Na drugoj strani svaki treći ispitanik ili 32,3% smatra da živi bolje ili puno bolje od većine drugih.

Ako se ovi podaci usporede s poznatim podacima o životu u siromaštvu u Hrvatskoj kojega je percipiralo oko 38% ispitanoga hrvatskoga stanovništva krajem 2007. godine onda se da zaključiti da ispitanici pripadnici crnogorske nacionalnosti u Hrvatskoj ne pripadaju toj populaciji. Naime tek se 6,7% ispitanika osjeća lošije od većine drugih a samo 1,4% puno lošije od većine drugih. Kada bi slobodnije procijenili percepciju imovinskoga statusa i načina života ispitanika mogli bi zaključiti da se radi o standardnom dobrostojećem imovinskom statusu crnogoraca u Hrvatskoj koji i svoj način života percipiraju na taj način. To postaje i razumljivo kada se zna da je svaki drugi ispitanik umirovljeni, iznadprosječno obrazovani građanin, s visokom zaposlenošću ostatka uzorka i visokim motivom samodokazivanja i uspjeha.

5. Migracije

Kako smo već ranije opisali, procesi unutarrepubličkih migracija u Jugoslaviji imali su u drugoj polovici XX stoljeća iznimno dinamičan karakter s naglašenim ekonomskim (zapošljavanje), sociološkim (društvena pokretljivost putem obrazovanja i strukturalnim (urbanizacija) obilježjima. No, pogledajmo rezultate istraživanja.

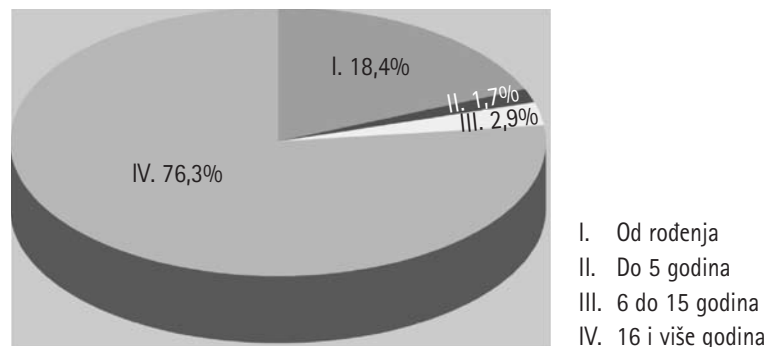
Tablica 15.: Kako ste se nastanili u Hrvatskoj? (%)

Prema podacima iz grafikona 10. posve je razvidno da su dominantna dva prethodno navedena migratorna obilježja Crnogoraca u Hrvatskoj: onaj ekonomski – zapošljavanje s 35,6% zastupljenosti u uzorku te onaj sociološki – školovanje s 27,5% zastupljenosti u uzorku. Drugim riječima, dvije trećine ispitanika nastanilo se u Hrvatsku na valovima migracija obojenim ekonomskim i sociološkim obilježjima. Tome svakako treba pridodati i 10% onih ispitanika čiji su se roditelji također doselili u Hrvatsku te je čak 73,1% ispitanika "rezultat" tzv. "otvorene populacije" u bivšoj Jugoslaviji. Konačno, tek je 18,7% ispitanika nastanjeno u Hrvatskoj po svojim roditeljima koji su u vrijeme njihova rođenja već živjeli u Hrvatskoj. Ne smije se smetnuti s uma da su se i njihovi roditelji na nekom od valova migracija "zaustavili" u Hrvatskoj tražeći za sebe neko konačno rješenje ili, kako piše M. Đilas u svojoj glasovitoj knjizi "Besudna zemlja": "Ali svak u svom vremenu traži baš konačno rješenje" (Đilas, 2005:299)

O sposobnosti unutarregionalnih kretanja i "držanju mjesta" u kojemu žive govore nam podaci iz grafikona 11.

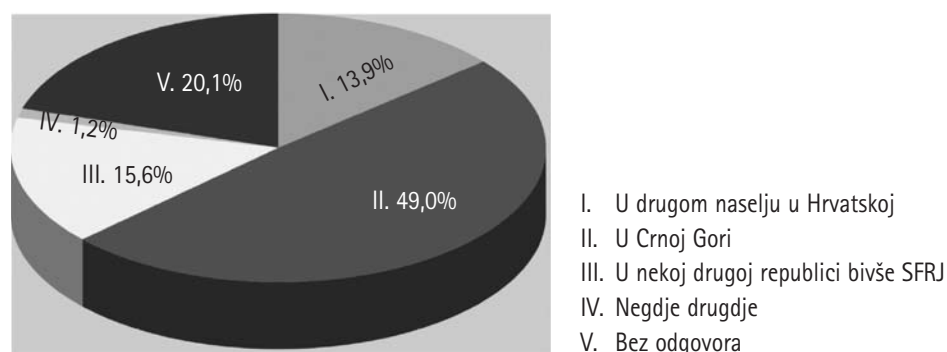
Grafikon 11.: Koliko dugo živite u sadašnjem mjestu boravka? (%)

Više od tri četvrtine ispitanika, prema podacima iz grafikona 11. "drži mjesto" u kojemu živi više od 16 godina što se može smatrati uspostavljenim dobrim, održivim vibracijama između mjesta u kojemu žive i samih ispitanika. Drugim riječima, uvjerljivi dio ispitanika u našem stražvanju nije pokretan u smislu unutarnjih migracija pogotovu ako im se pridoda i znatan broj onih ispitanika, 18,4% koji "žive u mjestu od rođenja". Lako se da zaključiti da je, prema rezultatima istraživanja, crnogorska populacija, nakon nastanjanja u Hrvatskoj, migratorno statična. (Zlatković - Winter, 1993:303-323)

No, kada se pogledaju podaci koji se odnose na mjesto življenja prije sadašnjeg mjesta boravka slika o pokretljivosti ispitane populacije stubokom se mijenja. Kako i u kome smjeru govore nam podaci iz grafikona 12.

Grafikon 12.: Gdje ste živjeli prije sadašnjeg mjesta boravka? (%)

Izvjesno je, dakle, da je svaki drugi ispitanik živio, prije sadašnjeg mjesta boravka - u Crnoj Gori, njih 49%. Znatan broj, njih 15,6% ih je živio u nekoj drugoj republici bivše SFRJ ali je znakovito također da svaki peti ispitanik nije odgovorio na pitanje o prijašnjem mjestu boravka. Također, tek je 13,9% ispitanika mijenjalo mjesto boravka u Hrvatskoj. Dok se temeljem podataka iz tablice 16. dalo lako zaključiti o migratorno statičnoj populaciji

Crnogoraca u Hrvatskoj nakon što su se nastanili u Hrvatsku, podaci iz tablice 17. nas upućuju na također zaključak o snažnoj migratornoj mobilnosti ispitanika prije dolaska u Hrvatsku. Čini se da je posrijedi uspješno realizirani migracijski projekt - prijeći iz Crne Gore ili neke druge republike bivše SFRJ u Hrvatsku.

IV. SOCIOKULTURNI PROFIL CRNOGORACA U HRVATSKOJ

Razmatranje i analiza sociokulturnog profila Crnogoraca u Hrvatskoj, toga "pogleda sa strane" oslanja se, u ovome istraživanju, na razumijevanje kulture kao "kulture bivstvovanja" koja se stvara u uvjetima društvenoga života ljudi. (Kloskowska, 2001:80-81) Kada je već oformljena, "kultura bivstvovanja" bitno utječe na oblike toga društvenoga života kao i na sva ostala kulturna područja. Čak i ako djeluje kao široki pojam, "kultura bivstvovanja" obuhvaća sve oblike ljudskih djelatnosti koje odražavaju njihovu egzistenciju: reprodukciju vrste, brojne ekonomsko-tehničke radnje koje, pored proizvodnje obuhvaćaju: distribuciju, usluge, potrošnju, zaštitu, obranu od vremenskih nepogoda, od klime, od životinja i od - ljudi. "Varijante kulture bivstvovanja nalaze se u granicama prirodnih nužnosti, očiglednih veza. Njezini elementi su biće po sebi, prije svega oni elementi koji su vezani za proizvodnju i kao takovi predstavljaju osnovu za kulturne integracije. Teže, otpornije od drugih, podliježu difuziji a, prenoseći se, neizbježno prouzročuju adaptacijske promjene u svim ostalim kategorijama i područjima kulture." (Kloskowska, 2001:81-82) U tome se smislu može govoriti o kulturi kao višeznačnoj društvenoj kategoriji koja često ispoljava svoju "neodređenost" ili kako to vehementno opisuje R. Božović: " Kao pomična meta, kultura je i u onome što još nije, u prekoračenju." (Božović, 1990:44)

Nadalje, ocrtavanje toga sociokulturnoga "pogleda sa strane" usložnjavaju procesi mitologizacije da se "istorija bitisanja Crne Gore može razumjeti tek ako se shvati i prihvatiti da nešto nedokučivo, irealno, ispreda svoju mrežu, stvara svoj život koji postaje očigledna, makoliko i makako zagonetna stvarnost" (Pobjeda, 2005:21) Snažnu metaforiku i simboliku Njegoševe "jedne slamke među viorove" nije lako prevesti na svakodnevni jezik ali je bez teškoća preuzimaju mnogi Crnogorci i njome se neprestano inspiriraju. Složili bi se s R.Radonjićem da je pisanje o toj temi veliki rizik ali i veliki izazov. (Radonjić, 2008:7) Možda će nam posao olakšati brojne, vrlo složene, i poštovanja vrijedne, crnogorsko-hrvatske kulturne veze: one književno-političke - nije slučajno Mažuranić inspiriran crnogorskom borbom za slobodu napisao ep "Smrt Smail-Age Čengijića" kao što nije slučajno Njegoš pisao Banu Josipu Jelačiću s uvažavanjem; one pravno-znanstvene - nije slučajno Baltazar Bogišić bio graditelj pravnih temelja crnogorske države; one umjetničke - nije slučajno na Lovćenu, tome simbolu crnogorske slobode i neovisnosti, Njegošev mauzolej rad najvećega hrvatskoga kipara Ivana Meštrovića. U novije doba, brojni su crnogorski umjetnici, znanstvenici, sportaši doprinosili snazi i dubini hrvatsko-crnogorskih kulturnih veza od Dušana Vukotića, Dimitrija Popovića, Veljka Bulajića, Mirka Kovača, Veselina Simovića, Ljubomira Kuljače i mnogih drugih.

Na konačno iscertavanje sociokulturnog profila Crnogoraca u Hrvatskoj imat će utjecaja, na izvjestan način, i zajedničke psihološke osobine, mentalitet, crnogorskog naroda – Superego i kolektivno nesvjesno. Dok se Superego crnogoraca manifestira snažnim zajedničkim nacionalnim nabojem vođenim zajedničkim idealom slobode i neovisnosti dotle se kolektivno nesvjesno u Crnogoraca ispoljava u zajedničkoj tradiciji, običajima, navikama, folkloru, karakternim osobinama po čemu se oni bitno razlikuju od Engleza, primjerice. "Kada danas sjetni i monotoni tonovi jeke gusala u jednom Englezu ne proizvedu nikakav utisak ni doživljaj a u jednom patrijarhalnom Crnogorcu proizvedu strastan i uzbudljiv doživljaj s posebnim emocionalnim intenzitetom kakvoga su proizvodile i u mnogim generacijama njegovih predaka, a nijesu kod predaka Engleza, onda on, Crnogorac, upada u tipičnu prasluku – arhetip. U svakoj od tih slika nalazi se dio ljudske psihologije i ljudske sudbine, dio patnji i uživanja koji se bezbroj puta ponavljao u životu njegovih predaka – uvijek na isti način." (Baković, 1985:12)

To što imaju kao svoje, crnogorsko, Crnogorci su donijeli u Hrvatsku i 1622. u Dvigrad i 1657. godine u istarski Peroj i 1671. godine u Pulu i Premanturu, kasnije u Dalmaciju, to su nosili u svojim dačkim torbama i studentskim drvenim koferima tijekom XIX i cijeloga XX stoljeća, po srednjim, višim školama i fakultetima diljem Hrvatske, to su nosili u svojim srcima i oni ojađeni privremeni "stanovnici" Gologa otoka u pedesetim godinama XX stoljeća. To što su nosili, i donosili u Hrvatsku, je po mišljenju V. Vlahovića i dar i prokletstvo jer "Crna Gora je i morska pjena i snježna prašina, igra kamenih litica i sunovrat potoka, grohot bitaka i pijanstvo ratova. To je zemlja nade i očajanja, jave i snoviđenja. Izrešetana je kuršumima i gromovima. Nikada nije molila da je nekažnjavaju kuršumima i gromovima zbog ljubavi prema slobodi ali nikada nije shvatila zbog čega je ta ljubav grijeh. To je zemlja najvećih krajnosti – dubokoga mraka i raskošne svjetlosti, slobodni zatočenik i usuznjena sloboda. To je nikada napisana istorija u kojoj su ljudi vjekovima plakali kriomice i svoje i tuđe suze". (Vlahović, 1981:239)

Nosili su Crnogorci, i donosili u Hrvatsku, i svoju viziju svijeta (Bogdanović, 2001:97-108), svoju naglašenu karakterološku ambivalenciju kao fatum, kao usud sudbine, što često nepredvidljivo utječe na njihovo svakodnevno ponašanje ali i na krupne, presudne odluke u životu. Nosili su i donosili i svoj narcizam koji se najjače manifestira u pretjeranom zorenju i hvalisanju svega svojega: svoje historije, svojih predaka, svoga oružja, svoje ljepote i dobrote, svojega "čojstva i junaštva", svoje vjere, svojega jezika. Taj se narcizam znao pretvoriti u glorifikaciju tzv. "crnogorštine" putem naglašavanja crnogorskoga jezika i njegova akcenta posebice izvan Crne Gore kao vrijednog zaštitnog znaka kvalitete. (Baković, 1985:95-100)

Posve je razumljivo da se time otvarao put ambiciji, nerijeko i karijerizmu. Donijeti sa sobom ambiciju, potom uspjeti i potvrditi se u konkurenciji s drugima, u njihovoj zemlji, nerijetko je značilo potvrditi se prvo kao Crnogorac/ka a tek onda kao stručnjak, radnik, znanstvenik, sportaš i sl. Upravo te, sociodemografske, "biografije" naših ispitanika, njihova obrazovna, radna i statusna postignuća, u potpunosti potvrđuje prethodno iznesene tvrdnje.

1. Crnogorski jezik i govor

Analizu rezultata istraživanja koji daju uvid u sociokulturni profil Crnogoraca u Hrvatskoj započeti ćemo podacima o upotrebi crnogorskoga jezika u obitelji ispitanika te poučavanju njihove djece crnogorskome govoru/narječju. No kada je u pitanju upotreba pojmova "crnogorski jezik" i "crnogorski govor" nužno je, makar ukratko, upozoriti na brojna protuslovlja vezana za te pojmove. Glavnina protuslovlja započinje s Njegoševim poimanjem jezika. Iako je, kao malo tko prije njega, izgradio tako snažan, uzoran obrazac književnoga standardnoga jezika ne samo crnogorskoga naroda iz kojega je ponikao, nego i šire, jezik kojim je pisao i govorio nazivao je "srpskim". Poznati Novosadski dogovor iz 1850. godine također nije "prepoznao" crnogorski jezik. Pa ipak, atribucija "crnogorski jezik" osobito se često javlja od kraja šezdesetih godina XX stoljeća a posebno je upečajvan rad R. Simeona i njegova dvotomnoga "Enciklopedijskoga rječnika lingvističkih naziva" u kojem nalazimo ovu definiciju: "Crnogorski jezik je nacionalni jezik Crnogoraca" a pod odrednicom "hrvatski" možemo pročitati: "U južnoslovenskoj podskupini posebni nacionalni jezici: hrvatski, srpski i crnogorski jezik izdvajaju se između ostalih kao posebna, uže povezana jezična zajednica koja se po svojim bitnim obilježjima, po podrijetlu smatra za jedinstveni nacionalni jezik." (Simeon, 1969:185)

Deset godina kasnije, V. Bakarić daje značajnu podršku atribucijama crnogorskoga jezika izjavom: "Do sada smo mi svi znali da Crnogorci govore srpski, međim, pokazuje se da govore crnogorski. Jer, taj se razlikuje od ostalih jezika srpskog. I po mome mišljenju, tu treba pustiti punu slobodu." (Pobjeda, 1978:4)

Iste godine V. Nikčević objavljuje svoju knjigu "Mladi Njegoš" u kojoj se može pročitati slijedeća definicija: "Pod crnogorskim književnim jezikom podrazumijevamo standardni oblik našega razgovornoga jezika koji se formirao na tzv. novoštokavskoj ijekavskoj osnovi zajedničkoj Crnogorcima, Srbima, Hrvatima i bosanskohercegovačkim Muslimanima." (Nikčević, 1978:537) Dvadeset godina kasnije, 1997. godine Matica crnogorska objavljuje, na Cetinju, dvotomnu knjigu V. Nikčevića "Crnogorski jezik".

I, konačno, Skupština samostalne Crne Gore u svibnju 2008. godine usvaja Ustav u kojemu se i ustavno uređuje pitanje imena i upotrebe crnogorskoga jezika. U nastavku skrenimo pozornost na rezultate istraživanja.

Grafikon 13.: Govorite li u obitelji crnogorskim jezikom /narječjem kraja iz kojega potječete Vi ili Vaša obitelj? (%)

Tek svaki četvrti ispitanik, prema podacima iz grafikona 13., svakodnevno govori crnogorskim jezikom u svojoj obitelji - a prisjetimo se, više od polovice ispitanika došlo je u Hrvatsku iz Crne Gore. Ipak, crnogorski jezik, kao temeljni element samoga nacionalnoga, kulturnoga i svakoga drugoga identiteta Crnogoraca u Hrvatskoj, u obiteljima se koristi u jezičnim "natruhama", počesto kao svojevrsna manifestacija poznatoga karakterološkoga narcizma Crnogoraca ili pak kao manifestacija svojevrsnoga kulturološkoga alibija.

Zanimalo nas je postoji li statistička značajnost utjecaja pojedinih sociodemografskih obilježja ispitanika na upotrebu crnogorskoga jezika i govora u obiteljima. Odlučili smo se za analizu utjecaja tri najmarkantnija sociodemografska obilježja ispitanika crnogorske nacionalnosti u Hrvatskoj, obilježja koja smo u prethodnoj analizi nazvali "svijetlećima": dobna i obrazovna struktura te radni status.

Tablica 6.: Dob i crnogorski jezik u obitelji (%)

Dob		Bez odgovora	Da	Ne, ali koristim neke riječi i naglasak crnogorskog jezika	Ukupno
bez odgovora	broj	0	0	1	1
	% dob	0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
	% jezik	0,0%	0,0%	0,3%	0,2%
	% ukupno	0,0%	0,0%	0,2%	0,2%
do 30 g	broj	8	1	28	37
	% dob	21,6%	2,7%	75,7%	100,0%
	% jezik	44,4%	1,0%	9,4%	8,9%
	% ukupno	1,9%	0,2%	6,7%	8,9%
31 do 45	broj	4	3	40	47
	% dob	8,5%	6,4%	85,1%	100,0%
	% jezik	22,2%	2,9%	13,5%	11,2%
	% ukupno	1,0%	0,7%	9,6%	11,2%
46 do 55	broj	2	12	69	83
	% dob	2,4%	14,5%	83,1%	100,0%
	% jezik	11,1%	11,7%	23,2%	19,9%
	% ukupno	0,5%	2,9%	16,5%	19,9%
56 do 70	broj	3	41	114	158
	% dob	1,9%	25,9%	72,2%	100,0%
	% jezik	16,7%	39,8%	38,4%	37,8%
	% ukupno	0,7%	9,8%	27,3%	37,8%
71 godina i više	broj	1	46	45	92
	% dob	1,1%	50,0%	48,9%	100,0%
	% jezik	5,6%	44,7%	15,2%	22,0%
	% ukupno	0,2%	11,0%	10,8%	22,0%
Sveukupno		18	103	297	418
% dob		4,3%	24,6%	71,1%	100,0%
% jezik		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
% ukupno		4,3%	24,6%	71,1%	100,0%

Vrijednost Pearsonova hi-kvadrat testa od 83,826 uz df 10 te standardnu pogrešku $p < 0,05$ potvrđuju statističku značajnost utjecaja dobi ispitanika na upotrebu crnogorskoga jezika i govora u njihovim obiteljima, posebice u onim obiteljima ispitanika s većom

životnom dobi. Vrijednost koeficijenta kontigencije, $c=0,409$ također podržava statistički značajnu povezanost obilježja dobi ispitanika i njihova crnogorskoga govora u obiteljima. Naime, što je veća životna dob ispitanika više se govori crnogorski jezik, najviše u dobi iznad 71. godine života.

Tablica 7.: Obrazovno postignuće i crnogorski jezik u obitelji (%)

Govorite li u obitelji crnogorskim jezikom (narječjem kraja iz kojega potjecete Vi ili Vasa obitelji?)					
Stupanj obrazovanja		Bez odgovora	Da	Ne, ali koristim neke riječi i naglasak crnogorskog jezika	ukupno
1 do 4 razreda osnovne škole	Broj	0	2	1	3
	% obrazovanje	0,0%	66,7%	33,3%	100,0%
	% jezik	0,0%	1,9%	0,3%	0,7%
	% ukupno	0,0%	0,5%	0,2%	0,7%
Osmogod. škola	Broj	0	3	11	14
	% obrazovanje	0,0%	21,4%	78,6%	100,0%
	% jezik	0,0%	2,9%	3,7%	3,3%
	% ukupno	0,0%	0,7%	2,6%	3,3%
Zanat. škola	Broj	3	5	11	19
	% obrazovanje	15,8%	26,3%	57,9%	100,0%
	% jezik	16,7%	4,9%	3,7%	4,5%
	% ukupno	0,7%	1,2%	2,6%	4,5%
Srednja škola	Broj	10	33	98	141
	% obrazovanje	7,1%	23,4%	69,5%	100,0%
	% jezik	55,6%	32,0%	33,0%	33,7%
	% ukupno	2,4%	7,9%	23,4%	33,7%
Viša škola	Broj	1	26	61	88
	% obrazovanje	1,1%	29,5%	69,3%	100,0%
	% jezik	5,6%	25,2%	20,5%	21,1%
	% ukupno	0,2%	6,2%	14,6%	21,1%
Fakultet	Broj	4	28	99	131
	% obrazovanje	3,1%	21,4%	75,6%	100,0%
	% jezik	22,2%	27,2%	33,3%	31,3%
	% ukupno	1,0%	6,7%	23,7%	31,3%
Magisterij ili doktorat	Broj	0	6	16	22
	% obrazovanje	0,0%	27,3%	72,7%	100,0%
	% jezik	0,0%	5,8%	5,4%	5,3%
	% ukupno	0,0%	1,4%	3,8%	5,3%
Sveukupno		18	103	297	418
% obrazovanje		4,3%	24,6%	71,1%	100,0%
% jezik		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
% ukupno		4,3%	24,6%	71,1%	100,0%

Uz vrijednosti Pearsonova hi-kvadrat testa od 18,021 uz 12 df i standardnu pogrešku $p > 0,05$ ne možemo utvrditi statističku značajnost utjecaja obrazovnoga ostvarenja ispitanika i upotrebe crnogorskoga jezika u njihovim obiteljima. Tome ide u prilog i vrijednost koeficijenta kontigencije $c=0,203$ koji ne upućuje na statistički značajnu vezu između ova dva obilježja. Tragom ovih nalaza treba zaključiti da jedan od najmarkantnijih sociodemografskih obilježja ispitanika crnogorske nacionalnosti u Hrvatskoj - obrazovno postignuće značajnije ne podupire učestalost upotrebe crnogorskoga jezika i govora u njihovim

obiteljima. Pri tome se ne možemo oteti dojmu da je ovaj nalaz jedno od iznenađenja u provedenom istraživanju s obzirom na očekivanja da će veće obrazovno dostignuće utjecati na učestaliju upotrebu crnogorskoga jezika u tim obiteljima.

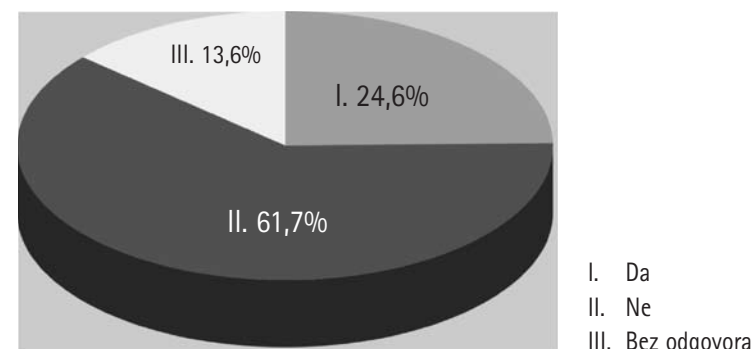
Tablica 8.: Radni status i jezik u obitelji (%)

Radni status		Bez odgovora	Da	Ne, ali koristim neke riječi i naglasak crnogorskog jezika	Ukupno
U radnom odnosu	Broj	7	20	111	138
	% radni status	5,1%	14,5%	80,4%	100,0%
	% jezik	38,9%	19,4%	37,4%	33,0%
	% ukupno	1,7%	4,8%	26,6%	33,0%
Honorarni (povremeni) rad kao jedini izvor prihoda	Broj	0	2	0	2
	% radni status	0,0%	100,0%	0,0%	100,0%
	% jezik	0,0%	1,9%	0,0%	0,5%
	% ukupno	0,0%	0,5%	0,0%	0,5%
Samostalna privredna djelatnost (obrtnik i sl.)	Broj	2	3	12	17
	% radni status	11,8%	17,6%	70,6%	100,0%
	% jezik	11,1%	2,9%	4,0%	4,1%
	% ukupno	0,5%	0,7%	2,9%	4,1%
Samostalni poljoprivrednik	Broj	0	1	2	3
	% radni status	0,0%	33,3%	66,7%	100,0%
	% jezik	0,0%	1,0%	0,7%	0,7%
	% ukupno	0,0%	0,2%	0,5%	0,7%
Domaćica	Broj	0	0	6	6
	% radni status	0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
	% jezik	0,0%	0,0%	2,0%	1,4%
	% ukupno	0,0%	0,0%	1,4%	1,4%
Učenik, stud.	Broj	2	1	16	19
	% radni status	10,5%	5,3%	84,2%	100,0%
	% jezik	11,1%	1,0%	5,4%	4,5%
	% ukupno	0,5%	0,2%	3,8%	4,5%
Umirovljenik	Broj	3	73	134	210
	% radni status	1,4%	34,8%	63,8%	100,0%
	% jezik	16,7%	70,9%	45,1%	50,2%
	% ukupno	,7%	17,5%	32,1%	50,2%
Nezaposlen	Broj	4	1	16	21
	% radni status	19,0%	4,8%	76,2%	100,0%
	% jezik	22,2%	1,0%	5,4%	5,0%
	% ukupno	1,0%	0,2%	3,8%	5,0%
Nešto drugo	Broj	0	2	0	2
	% radni status	0,0%	100,0%	0,0%	100,0%
	% jezik	0,0%	1,9%	0,0%	,5%
	% ukupno	0,0%	0,5%	0,0%	,5%
Sveukupno		18	103	297	418
% radni status		4,3%	24,6%	71,1%	100,0%
% jezik		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
% ukupno		4,3%	24,6%	71,1%	100,0%

Vrijednost Pearsonova hi-kvadrat testa 58,534 uz 16 df i standardnu pogrešku koja

$p < 0,05$ usmjerava nas na zaključak o statistički značajnom utjecaju radnog statusa ispitanika i upotrebe crnogorskoga jezika i govora u njihovim obiteljima. Vrijednost koeficijenta kontigencije, $c = 0,350$ podupire, istina u nešto blažoj formi, tu tvrdnju jer izražava blagu statistički značajnu povezanost obilježja radnoga statusa ispitanika i njihova crnogorskoga govora u obiteljima. To se prije svega odnosi na ispitanike koji su u mirovini i koji u velikom broju govore crnogorskim jezikom u svojim obiteljima - njih 71%. Vjerojatno se ovdje radi o svojevrsnom "oslobođenju" od obveze govorenja hrvatskim jezikom koja je jedna od radno-statusnih obveza ostalih ispitanika: učenika i studenata, zaposlenih ali i nezaposlenih koji traže posao. Crnogorski se jezik, prema rezultatima ovoga istraživanja na izvjestan način "konzervirao" u radno-statusnu situaciju umirovljenika. Koliko je to dobro za očuvanje crnogorskoga jezika i govora u crnogorskoj populaciji u Hrvatskoj teško je tvrditi samo na temelju naših nalaza, pogotovu što je vrlo slična struktura podataka koji se odnose na poučavanje djece ispitanika crnogorskome govoru/ jeziku.

Grafikon 14.: Učite li (ili ste učili) djecu govoriti crnogorskim jezikom ili narječjem kraja iz kojega potječete Vi i Vaši preci? (%)

Ispitanici koji sami svakodnevno govore crnogorskim jezikom u svojim obiteljima, posve očekivano, u tu govornu komunikaciju uključuju i svoju djecu - njih 24,6%.

Najveći dio ispitanika, gotovo dvije trećine, "priznaje" da se jezična/govorna poduka izmjestila iz obitelji u školu, ulicu i sredinu u kojoj njihova djeca žive i rade. Kako je to već poznato!

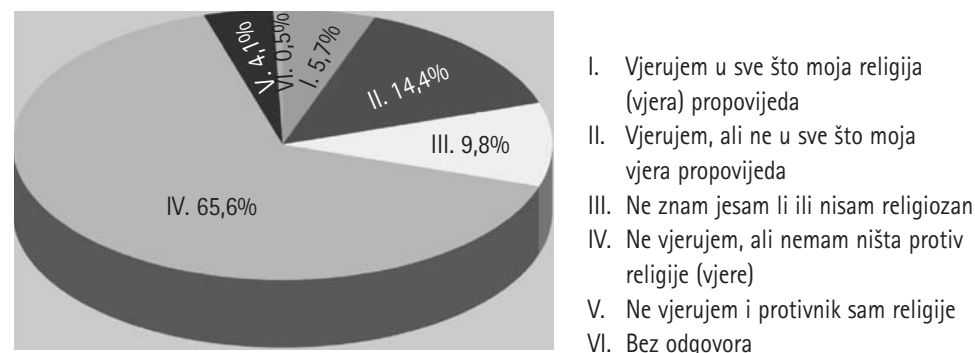
2. Odnos prema religiji i vjeri

Ako se pođe od dobro poznatoga Durkheimova poimanja religije kao sustava vjerovanja i obreda koji se odnose na sveto i povezuje ljude u društvene skupine onda se može očekivati da religija ispunjava vrlo značajne društvene funkcije - funkcije sakupljanja i funkcije vezivanja. "Prvo značenje ukazuje na religijske temelje bilo koje društveno okupljene skupine, dok drugo upućuje na discipline ili moralne sustave koji su nužni za kontroliranje ljudskih bića i stvaranje reguliranoga načina mišljenja." (Abercrombie-Hill-Turner, 2008:314) Daljnjim procesima institucionalizacije religije oformljuju se vjerske zajednice

kao svojevrsni završni čin sakupljanja i vezivanja skupina oko dogmi religije koja im na najprihvatljiviji način omogućava razumijevanje i prihvaćanje nadnaravnosti i svetosti. Dugim povijesno krivudavim procesima prihvaćanja kršćanstva kao religije i pravoslavlja kao njegove religijske institucionalizacije Crnogorci su u konačnici, nakon I. svjetskog rata, završili u "srpstvu" kao gotovo jedinstvenom nacionalnom, religijskom i vjerskom kodu koji, pomalo demonski, kruži kako iznad aktualne suvremenosti crnogorskog naroda tako i iznad manjinske crnogorske populacije u Hrvatskoj. (Miljić, 2007:721-791)

Proučimo, stoga dobivene rezultate.

Grafikon 15. Kakav je Vaš odnos prema religiji? (%)

Ispitanici iz našega uzorka su, nema nikakve dvojbe, u golemoj većini od 65,6% su "ne-vjernici" koji inače nemaju ništa protiv religije. Oko takovog snažnog, religijski gotovo neutralnog, stupa postoje dvije znatno manje i duboko oprečne skupine ispitanika: jedna koja vjeruje u sve što njegova religija propovijeda 5,7% i druga koja je protivnik religije . 4,1%. Svaki četvrti ispitanik je neodlučan ili čak ne- svjestan svoje religioznosti.

Provjeravajući statističku značajnost utjecanja tzv. "svijetlećih" sociodemo grafskih obilježja kao što su dob, obrazovanje i radni status ispitanika došli smo do slijedećih spoznaja:

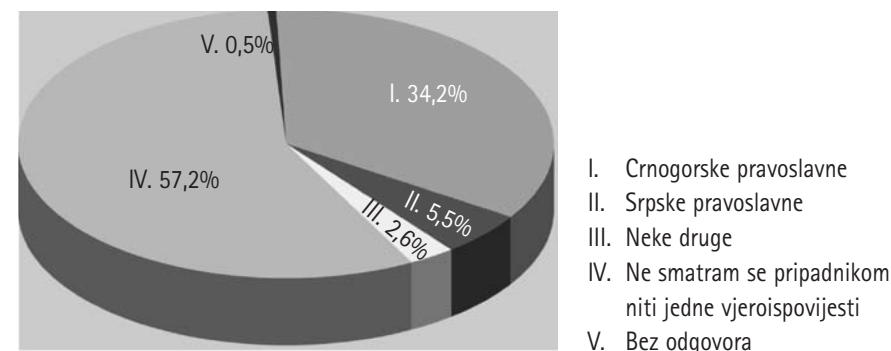
1. Dobna obilježja ispitanika statistički značajno utječu na odnos prema religioznosti upravoproporcionalno porastu godina starosti. Uz vrijednost Pearsonova hi-kvadrat testa od 57,457 i 25 df te standardnu pogrešku manju od 0,005 očitavamo 69% ispitanika u dobi od 56 do 70 godina koji "ne-vjeruju" i čak 71,7% ispitanika u dobi s više od 71 godine života koji također "ne-vjeruju",

2. Obrazovno postignuće ispitanika je također dominantno sociodemografsko obilježje za koje pretpostavljamo da će značajnije utjecati na odnos prema religiji. Potvrđuju li rezultati istraživanja te pretpostavke? Da, snažno potvrđuju. Uz vrijednost Pearsonova hi-kvadrat testa od 97,420 i 30 df te uz standardnu pogrešku $p < 0,05$ utvrdili smo statističku značajnost utjecaja ovoga obilježja na odnos ispitanika prema religiji. Potvrdu ovom stavu nalazimo i u statistički značajnoj korelaciji obilježja "obrazovanje" i odnosa prema religiji uz vrijednost koeficijenta korelacije $c=0,435$. Naime, kako raste stupanj obrazovng postignuća ispitanika tako raste, proporcionalno i stupanj "ne-prihvaćanja" religije: osnovna i zanatska škola s 42,%, viša škola s 57,7%, fakultet sa 71% te magisterij i doktorat s čak 90,9% "ne-prihvaćanja" religije.

3. Radni status ispitanika sa svojom dominantnom podskupinom "umirovljenici" treći je naš "svijetleći" faktor sociodemografskih obilježja. Testirajući statističku značajnost utjecaja toga obilježja na odnos prema religiji došli smo do spoznaje da postoji statistička značajnost utjecanja toga obilježja radnoga statusa na odnos prema religiji. To potvrđuje vrijednost Paaronova hi-kvadrat testa od 84,595 uz 40 df i standardnu pogrešku $p < 0,05$ dok vrijednost koeficijenta kontigencije $c= 0,410$ zapravo cementira štatištiki značajnu povezanost obilježja radnoga statusa i odnosa ispitanika prema religiji. Čak 66,2% umirovljenih ispitanika "ne-vjeruje" dok je u ostalim podskupinama radnoga statusa taj postotak bitno ili vrlo bitno manji.

Već smo ranije skrenuli pozornost na povijesnu krivudavost procesa institucionalizacije religije u Crnogoraca koji je s početka XX stoljeća završio u jedinstvenom kodu "srpstva" i koji je , kao što ćemo vidjeti u slijedećoj tablici biti prisutan i u našem uzorku.

Grafikon 16.: Koje ste vjeroispovijesti? (%)

Kako je naš uzorak pretežito "ne-vjernički" razumljivo je da se i u ovom izjašnjavanju ispitanici dosljedno i u većini izjašnjavaju da ne pripadaju niti jednoj vjeroispovijesti, njih 57,2%. Na drugoj strani, imamo svakoga trećega ispitanika koji pripada crnogorskoj pravoslavnoj crkvi i jedan, znatno manji broj, njih 5,5 % koji su se izjasnili da pripadaju srpskoj pravoslavnoj crkvi. Ono što je karakteristično za odnos prema religiji i vjeri kod naših ispitanika svakako jest značajnija razlika između onih koji "ne-vjeruju"- 65,6% i onih koji ne pripadaju niti jednoj vjeroispovijesti - 57,2%. Radi li se ovdje, možda, o nekome novome trendu da pripadanje crnogorskoj pravoslavnoj crkvi ide više prema oznakama identifikacije nego oznakama religijskoga ili vjerskoga tek treba istražiti.

3. Crnogorski ponos

Strukturu sociokulturnoga profila Crnogoraca u Hrvatskoj, pored navedenih, tvore još: nacionalni ponos, obilježja i vrijednosti koja "rese" Crnogorce u Hrvatskoj, sadržaj i svojevrsna "njega" uspomena na Crnu Goru te, konačno, stvarna povezanost s Crnom Gorom. Prokomentirati ćemo rezultate, svojevrsne rang-liste koje smo dobili istraživanjem.

A. Rang lista stupnja ponosa ("mnogo ili veoma mnogo") Crnogoraca/Crnogorki kao građana Hrvatske.

Rang 1. Crnogorsko nacionalno porijeklo.....	77,7%
Rang 2. Uspjesi Crnogoraca/ki u znanosti i umjetnosti u Hrvatskoj.....	76,3%
Rang 3. Očuvanje crnogorske tradicije.....	70,6%
Rang 4. Njegoš.....	67,5%
Rang 5. Postignuta prava crnogorske nacionalne manjine.....	57,7%
Rang 6. Crnogorska pravoslavna crkva.....	19,1%

Ova A. rang lista stupnja i sadržaja ponosa ispitanih Crnogoraca/ki u Hrvatskoj u dobroj mjeri uozbiljuje samopercepciju ispitanika utoliko prije što u prvi plan stavlja kako povijesna obilježja - nacionalno porijeklo tako i realna - stvarni uspjesi Crnogoraca/ki u znanosti i umjetnosti u Hrvatskoj. Razumljivim se onda čini da je osjećaj ponosa Njegošem i njegovm djelom stavljen ipak tek na 4.mjesto ove rang liste - iza očuvanja crnogorske tradicije. I na koncu, realnim se čini zadnje mjesto na A. rang listi Crnogorske pravoslavne crkve s obzirom na religijska i vjerska izjašnjavanja ispitanika.

4. Crnogorske vrijednosti

Sustavom rang liste prokomentirat ćemo i percepciju dobivenih rezultata koji se odnose na obilježja i vrijednosti koje "rese" Crnogorce/ke u Hrvatskoj.

B. Rang lista koliko "mnogo ili veoma mnogo" niže navedena obilježja rese Crnogorce u Hrvatskoj.

Rang 1. Nacionalna ravnopravnost.....	78,2%
Rang 2. Čojstvo/čovječnost.....	69,6%
Rang 3. Junaštvo /hrabrost.....	68,7%
Rang 4. Sloboda.....	68,2%
Rang 5. Pravednost.....	59,6%
Rang 6. Jednakost.....	59,6%

Rang 7. Miroljubivost.....56,9%

Rang 8. Tolerancija.....48,3%

Navedena karakterološka obilježja koja "rese" Crnogorce u Hrvatskoj našla su mjesto u upitniku kao neko opće mjesto kulturološkoga raspoznavanja ili prepoznavanja samopercepcije karakteroloških obilježja Crnogoraca u Hrvatskoj. Ako je to pomalo nalik na onu "Istinu mi reci, ogledalce moje ..." potrudili smo se da se ogledalce na kraju ne razbije, da se sačuva cjelina te, makar ne cjelovite, introspekcije. A "slika" nam govori slijedeće: Na prvom mjestu ove rang liste, sa 78,2% odgovora ispitanika, iznenađujuće je težnja za nacionalnom ravnopravnošću koja, u realnim uvjetima statusa nacionalne manjine, Crnogorcima u Hrvatskoj sadržajno gotovo da ne predstavlja ništa. Vjerojatnije je da taj pogled u "ogledalce" zahvaćao šire, crnogorske i balkanske prostore.

Na drugom i trećem mjestu sa visokih 69,6% i 68,7% odgovora ispitanika, u paru, kako se to moglo i očekivati, su "čojstvo i junaštvo" - poznati karakterološki povijesni stereotipi o Crnogorcima koji se, u ovim modernim ili postmodernim vremenima, čine - simboličnom freskom nekoga manastira. Pa ipak, vitalnost toga stereotipa ne uzmiče u ovoj introspekciji nego bi se prije moglo zamisliti da je u funkciji samoreproducirajuće energije kolektivnoga pamćenja Crnogoraca u Hrvatskoj.

Sloboda, pravednost, jednakost i miroljubivost su česta mjesta u "karakterologiji" Crnogoraca uopće - tako je bilo i u odgovorima ispitanika. Sve su te karakteristike samopercipirane s više od 50% odgovora ispitanika. Očekivano!

Na zadnjem mjestu ove rang liste našla se, usamljena, tolerancija sa svega 48,3% odgovora ispitanika ili s čak 50% manje "resivosti" nego što je to težnja za nacionalnom ravnopravnosti. "Ogledalce" nije popucalo nakon svih ovih rezultata ali se i u ovom postupku samopercepcije "tipičnih" crnogorskih karakteroloških obilježja ispoljila sva ona poznata specifičnost etnoloških osobina, izrazita proturječnost u karakteru i veliki kontrast u mentalitetu povijesno gledano, malog crnogoraskoga naroda. Crnogorci su, kako to definira Č. Vuković u predgovoru Poslanicama Petra I Petrovića, zapravo "ljudi koji stoje na tvrdom, oporom tlu historije, ratnici, osvetnici, krvnici za krvnika tuđega i domaćega, ljudi pusti, osjetljivi, izoštrani pred uvredom kao sječiva njihovih jatagana, brzi za zlo, spori za umir, visinci s često tijesnim vidicima, opijeni jednovremeno epikom i romantikom, strasni i gostoljubivi, kadri da nadrastu sitne ljudske slabosti, čas trezveni čas neobuzdani, sirotni pametari i maštari, dostojanstveni uspravni rodoljubi koji ne potcjenjuju neprijatelja ali rado precjenjuju sebe." (Vuković, 1965:10).

5. Podsjećanja na Crnu Goru

Slijedeći element sociokulturnoga profila crnogoraca u Hrvatskoj, toga "pogleda sa strane" jest u svojoj naravi doista - pogled sa strane na uspomene i sjećanja o Crnoj Gori

koji na vidljivu mjestu u svojem stanu/kući imaju ispitanici i što ih trajno podsjeća na Crnu Goru. I u ovome slučaju poslužit ćemo se rang listom odgovora.

C. Rang lista onoga što u stanu/kući trajno podsjeća na Crnu Goru.

Rang 1. Knjige crnogorskoga autora (primjerice "Gorski vijenac").....	85,6%
Rang 2. Turistički suvenir iz Crne Gore.....	70,3%
Rang 3. Fotografija rodne kuće (roditelja, rodbine).....	55,7%
Rang 4. Grb ili zastava Crne Gore.....	43,1%
Rang 5. Umjetnički rad crnogorskoga autora.....	35,9%
Rang 6. Crnogorske gusle.....	21,3%
Rang 7. Narodna nošnja (ili dijelovi nošnje) iz Crne Gore.....	17,7%
Rang 8. Tradicionalnu ratnu opremu (sablju, kuburu).....	6,5%
Rang 9. Ništa od svega toga.....	1,4%

Ako Petar II Petrović Njegoš i njegovo sveukupno djelo nije uvjerljivo, na prvome mjestu, "resilo" samopercepciju crnogorskoga ponosa ispitanika, Njegoš je bio tek na četvrtom mjestu te rang liste, kada su u pitanju sjećanja na Crnu Goru i uspomene na nju, onda je Njegošev "Gorski vijenac" zauzeo uvjerljivu prvu poziciju na ovoj rang listi s čak 85,6% odgovora ispitanika. Odmah iza "Gorskoga vijenca" na vidljivu mjestu koje trajno podsjeća na Crnu Goru je sa 70,3% odgovora – turistički suvenir iz Crne Gore koji, na svoj, prečesto kičasti način, dokumentira emocionalnu magistralu između ispitanika i "nečega", vrlo često "makar nečega" iz Crne Gore. Turistički suveniri tako bez poseboga kulturnoga ili estetskoga napora, poput "ljepljive londonske magle", privlače svakodnevnu, trajnu pozornost i domaćina – ispitanika i njegovih gostiju na – "malo Crne Gore". Od turističkih suvenira više se i ne zahtijeva.

Ako su turistički suveniri iz Crne Gore potpuno neopravdano potisnuli s najvišega mjesta drage fotografije rodnih kuća, roditelja ili rodbine – broj odgovora tek što prelazi 50% odgovora, onda je jedan novi "podsjećajući" artefakt – grb ili zastava države Crne Gore na brojnim vidnim mjestima u domovima crnogoraca i crnogorki u Hrvatskoj koji su obuhvaćeni ovim istraživanjem, njih 43,1%.

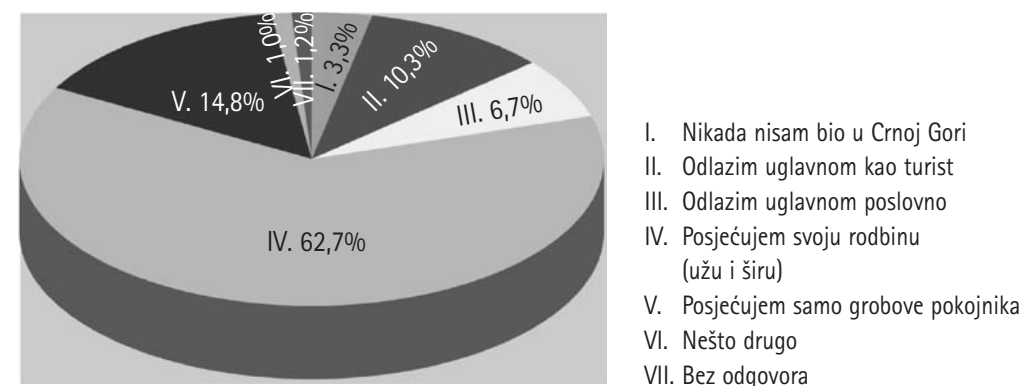
Gusala u crnogorskim domovima u Hrvatskoj, prema ovim rezultatima i nema previše – tek 21,3% iako smo, možda presmiono u uvodnom tekstu govorili o tonovima jeke gusala kao temeljnom indikatoru koji u Crnogoraca stvara tipičnu prasluku – arhetip. Svaki peti dom Crnogoraca u Hrvatskoj ima gusle ali nije izvjesno da među njima ima i guslara. Bez njih, kako se može pretpostaviti, i gusala u domovima crnogoraca u Hrvatskoj će biti sve manje.

Iako je broj odgovora onih ispitanika koji u svojem domu nemaju "ništa od toga" doista malen, svega 1,4% on pokazuje na onu nevidljivu emocionalnu pukotinu koja, vrlo vjerojatno, blijedi sjećanje i uspomene na Crnu Goru i preusmjerava živote ljudi na neke druge "male stvari koje život znače" sve dalje i dalje prema nekim drukčijim arhipelazima njihovih individualiziranih života.

6. Povezanost s Crnom Gorom

Konačno, za kraj analize sociokulturnoga profila crnogoraca u Hrvatskoj promotrit ćemo odgovore ispitanika koji se odnose na njihovu povezanost s Crnom Gorom.

Grafikon 17.: Kakva je Vaša povezanost s Crnom Gorom? (%)

Posve je razvidno da su više od tri četvrtine ispitanika, njih 77,5% kao Crnogorci, povezani s Crnom Gorom bilo obredima posjeta i održavanja rodbinskih, emocionalnih i svakih drugih ljudskih veza, bilo obredima posjeta grobovima dragih pokojnika. Na drugoj strani, biti poslovno u Crnoj Gori znači, prije svega poslovati i poslovno se povezivati, ali ne s Crnom Gorom, nego, dakako, s poslovnim partnerima u Crnoj Gori koji su sve češće, Rusi, Nijemci, Talijani, Hrvati, Slovenci. Isto značenje imaju, kako nam se čini, i turistička putovanja na razne turističke destinacije u Crnoj Gori na kojima se, katkada brižljivo katkada površno, konzumno skupljaju turistička sjećanja i uspomene koja nužno niti ne moraju dovesti do bilo kakve povezanosti s Crnom Gorom.

I, za sami kraj analize odgovora ispitanika o povezanosti s Crnom Gorom skrećemo pozornost na 3,3% odgovora iz kojih smo doznali da upravo toliki postotak ispitanika – nikada nije bio u Crnoj Gori.

Hoće li oni ikada biti u Crnoj Gori i kada će biti – ne zna se!

V. STATUS CRNOGORACA U HRVATSKOJ

Dva su suvremena fenomena u kontekstu kojih se mogu interpretirati rezultati istraživanja. S jedne strane to je globalizacijska razina društvenosti, a s druge to je pitanje identiteta. Socijalne grupe kao i pojedinac istodobno mogu živjeti na nekoliko razina društvenosti: lokalnoj, nacionalnoj i globalnoj. Neki žive isključivo na lokalnoj ili nacionalnoj razini društvenosti i u sklopu nje uspostavljaju relacije s drugim pojedincima ili grupama.

Proces globalizacije jedan je od suvremenih fenomena post/modernog društva (Meštrović, 2001) koji, u najmanju ruku, ambivalentno djeluje: povezuje i razdvaja, razara i stvara novo. Postoje različite shvaćanja (definicije) globalizacije, a poznato je Beckovo (Beck, 1998) razumijevanje i distingviranje «globaliziranja – proces, «globalnosti» – empirijsko stanje i «globalizma» – ideologije globalizacije. Za globalizaciju se još kaže da je «neizbježan», «nezaustavljiv», «ambivalentan», «ireverzibilan», ali upravljiv proces (Küng, 1997:219-2130; 2001:13).

Globaliziranje utječe na homogeniziranje kultura i kulturnu entropiju (Cifrić, 2008). U biti, globalizacija otvara dva aspekta u socijalnim promjenama: (a) pitanje dezintegracije i (b) pitanje integracije. Dezintegracija se odnosi na nestajanje raznolikih kultura u svijetu a unutar društva kulturne raznolikosti, a integracija na stvaranje mogućeg svjetskog imperija (Hard i Negri, 2003). Nastanak imperija priprema i potiče industrija svijesti (Enzensberger, 1962), odnosno kulturni imperijalizam (Hamm/Smandych /ed/, 2005). Globaliziranje djeluje dezintegrativno i integrativno. Sustavno mijenja ključna obilježja sociokulturnih grupa i cijelih kultura. Postavlja zahtjeve, tj. da se kolektivi i pojedinci uključe u život na globalnoj razini društvenosti kako ne bi ostali izolirani od svijeta zahvaćenog globalizacijom. To znači da u globalizaciji mogu nestati neka dotadašnja obilježja kulturnog identiteta socijalnih skupina. Zato nasuprot globalizaciji nastaje proces, lokalizacije tj. obrane sociokulturnog identiteta grupe. To je njezina pozitivna konotacija. Pripisuje joj se i negativna u smislu ograničenosti i potencijalnog razvojnog zaostajanja društva za svjetskim tendencijama. Oba procesa (globalizacija i lokalizacija) mogu se pozitivno i negativno tumačiti.

Život svake grupe pretpostavlja proces enkulturacije (sociološki: socijalizacije), tj. svjesnog ili nesvjesnog prenošenja kulturnih obilježja unutar grupe ili između generacija. Pojedinac nasljeđuje kulturu koja ostavlja na njega snažan pečat (imprinting – Morin, 2008:225), ali utječe na njezine promjene u komunikaciji s vlastitom ili drugim kulturnim skupinama. Nove skupine na nekom teritoriju podliježu procesu akulturacije (Mimica/Bogdanović, 2007), tj. prilagodbi na matičnu kulturu. Može se pretpostaviti da se doseljene etničke skupine susreću s oba procesa: enkulturacije i akulturacije. Prenose svoju vlastitu kulturnu tradiciju kao identitetsko obilježje na svoje mlađe generacije, ali postupno preuzima neka obilježja domicilne kulture. Rezultat može biti integracija kulturne tradicije sa zadržavanjem ključnih elemenata kulturnog identiteta, što je vjerojatnije u slučaju postojanja više kulturnih tradicija (etničkih ili religijskih grupa) u domicilnom području, ili pak asimilacija u domicilnu kulturu i gubljenje identiteta. U slučaju Crnogoraca vjerojatno se može govoriti o oba aspekta. Iako se dio kulturno asimilirao, kod većine su zadržana kulturna obilježja.

Odnos prema nacionalnim i religijskim grupama može biti različit – od bliskih i emotivnih odnosa do isključivosti – pa se može utvrditi socijalna distanca. U svakom društvu postoji socijalna distanca, ali nisu identični sadržaji koji odražavaju njezine potencijalne učinke. Ona pokazuje elemente društvene solidarnosti, ali i potencijalnu konfliktnost društva. Njezino postojanje ne znači sociokulturnu izolaciju crnogorske nacionalne manjine niti društvenu dezintegriranost.

Hrvatsko društvo je multikulturno i multinacionalno (unatoč pretežitosti hrvatskog i katoličkog stanovništva), pa postojanje kulturne tradicije crnogorske nacionalne manjine ukazuje na jedan momenata u kulturnoj raznolikosti hrvatskog društva tolerantnog na različitosti. Jedan od ciljeva istraživanja bio je utvrditi oblike socijalne distance pripadnika crnogorske nacionalne manjine prema drugim nacionalnim i vjerskim grupama u Hrvatskoj.

1. Obilježja identiteta

Identitet može različito shvatiti: esencijalistički i antiesencijalistički (Kalanj, 2003:52-57; 2008:23). Po esencijalističkom shvaćanju najvažnija obilježja sociokulturnog identiteta su teritorij, kultura, jezik, religija, tradicija, itd. U slučaju Crnogoraca/ki u Hrvatskoj teritorij nije esencijalistički element njihova sociokulturnog identiteta jer žive na teritoriju Republike Hrvatske, ali imaju svoju kulturnu tradiciju ili neke elemente koji se reproduciraju. Cilj istraživanja bio je istražiti postojanje nekih obilježja za koje ispitanici drže da su važna u legitimiraju njihova identiteta.

Identitet nije statička kategorija, ovisna je o prostoru i vremenu (Maalouf, 2000). Tijekom vremena Crnogorci su zadržali neka obilježja, neka su nestala a neka su prihvatili tijekom života u ovim sredinama. Pritom se vjerojatno razlikuju oni rođeni u Hrvatskoj od onih, u različitim razdobljima, doseljenih u Hrvatsku. Identitet je promjenjiv, pa pojedinac ili društvo tijekom vremena mijenja i «dopunjava» svoj identitet. Isto tako pojedinac može imati istodobno nekoliko identiteta. Očuvanje identiteta povezano je s odnosom društvene grupe (a time i pojedinca) prema vrijednostima za koje se smatra da su bitni za prepoznatljivost grupe. Teorijski radi se o relacijskim identitetima (Cifrić/Nikodem, 2008). Najznačajnije relacijske točke su odnos prema: sebi, drugima, Bogu (Kirn, 1992:271) prirodi/okolišu (Bölts, 1995:180) i svijetu (Cifrić, 2004.227), jer čovjek se uvijek pita: "tko sam ja u odnosu prema društvu, svijetu i spram sebe"?

(Rogić, 2003:20-21)

1.1. Pregled rezultata percepcije identiteta

U empirijskom istraživanju obilježja identiteta mogu se različito koncipirati, postavljanjem strukture opisa nekih značajnih sadržaja, kako je učinjeno i u ovom istraživanju. Osjećaj važnosti pripadanja nekom obilježju označava mjerljivu veličinu jednog aspekta identiteta. To znači da se uspostavlja neka relacija između pojedinca i kategorije (pojma) koju smatraju egzistencijalno važnom.

Tablica 9.: Važnost osjećaja pripadnosti (%)

Tvrdnje	Izrazito nevažno	Uglavnom nevažno	Ne znam, ne mogu procijeniti	Uglavnom važno	Izrazito važno
Pripadnost kraju u kojem sam rođen	0,7	5,7	4,3	31,8	57,2
Pripadnost crnogorskoj naciji	0,5	1,9	6,2	23,7	67,5
Pripadnost generacijama moje obitelji	0,2	4,8	4,8	25,8	64,1
Pripadnost kraju u kojem sada živim	1,2	6,9	4,1	55,3	32,3
Pripadnost užem susjedstvu	1,9	27,8	2,9	46,7	20,6
Pripadnost mojoj generaciji	0,5	11,0	3,3	44,0	40,9
Pripadnost društvenom sloju	1,9	17,5	2,9	41,4	36,1
Pripadnost ljudima koji govore mojim jezikom	1,9	14,4	2,9	45,9	34,7
Pripadnost hrvatskoj kulturi	1,0	7,7	3,6	39,5	48,1
Pripadnost europskoj kulturi	1,0	6,7	4,8	32,8	54,5
Pripadnost crnogorskoj kulturi i tradiciji	0,2	4,5	6,5	24,2	64,4
Pripadnost ljudima istih političkih uvjerenja	6,7	24,4	3,3	41,1	24,2
Povezanost s najužom rodbinom	1,0	2,2	4,8	15,1	76,8

Iz tablice 9. vidi se da se većina ispitanika opredijelila za odgovor «uglavnom važno» i «izrazito važno». Najveći postotak ispitanika smatra važnim osjećaj pripadnosti generacijama obitelji (90,0%), crnogorskoj naciji (91,1%) i povezanost s najužom rodbinom (91,9%). Zanimljivo je da je relativno mali postotak ispitanika izjavio da «ne može procijeniti» (između 2,9% i 6,5%). Jednako tako je gotovo zanemariv postotak ispitanika koji smatraju navedena obilježja «izrazito nevažnim» (između 0,2% i 1,9%) osim «pripadnosti ljudima istih političkih uvjerenja» (6,7% ispitanika).

Tablica 9 a.: Isticanje «važnosti pripadnosti» * odgovori «ne znam, ne mogu procijeniti» (3) nisu uključeni u dihotomizirane rezultate

Redni broj	Tvrdnje	Nije istaknuta važnost	Istaknuta je važnost
1.	Pripadnost kraju u kojemu sam rođen	6,7	89,0
2.	Pripadnost crnogorskoj naciji	2,7	91,1
3.	Pripadnost generacijama moje obitelji	5,2	90,0
4.	Pripadnost kraju u kojemu sada živim	8,3	87,6
5.	Pripadnost užem susjedstvu	29,9	67,2
6.	Pripadnost mojoj generaciji	11,8	84,9
7.	Pripadnost društvenom sloju	19,6	77,5
8.	Pripadnost ljudima koji govore mojim jezikom	10,5	80,6
9.	Pripadnost hrvatskoj kulturi	8,8	87,6
10.	Pripadnost europskoj kulturi	7,9	87,3
11.	Pripadnost crnogorskoj kulturi i tradiciji	5,0	88,5
12.	Pripadnost ljudima istih političkih uvjerenja	31,4	65,3
13.	Povezanost s najužom rodbinom	3,3	91,9

U tablici 9 a. prikazani su rekombinirani rezultati Tablice 26. kao dvije kategorije: «nevažno» (1+2) i «važno» (4+5).

Relativno najmanjem postotku ispitanika važan je osjećaj pripadnosti «užem susjedstvu» (67,2%) i «ljudima istih političkih uvjerenja» (65,3%). Drugačije rečeno nešto manje od trećine ispitanika (31,4%) ne smatra važnim pripadati krugu ljudi s istim političkim uvjerenjima, niti je važna pripadnost užem susjedstvu (29,9%). Između 77,5% i 91,9% ispitanika smatra da je važan osjećaj pripadanja ostalim navedenim obilježjima u tvrdnjama.

U stupcu («nije istaknuta važnost», tj. «nevažno») na većini tvrdnji manje od 20% ispitanika procijenilo je da su ponuđena obilježja nevažna, osim u dva slučaja u kojima je taj postotak veći: pripadnost užem susjedstvu (29,9%) i ljudima istih političkih uvjerenja (31,4%). Vjerojatno ispitanici ne povezuju sociokulturni identitet s važnošću susjedstva ili političkih uvjerenja, nego s nekim drugim obilježjima. Najmanji postotak ispitanika drži da je nevažan osjećaj pripadnosti crnogorskoj naciji (2,7%), generacijama njihove obitelji (5,2%), najužoj rodbini (3,3%) i crnogorskoj kulturi i tradiciji (5,0%). Velika većina baš to smatra važnim obilježjem osobne pripadnosti. Već ovi podaci indiciraju relativnu homogenost Crnogoraca utemeljenu na nekim tradicionalnim ili primordijalnom obilježjima kulturnog identiteta.

1.2. Faktorska struktura identiteta

U tablicama 9. i 9.a prikazana je (postoci) kvantificirana identitetska pripadnost ispitanika i važnost pojedinih elemenata identiteta.

Utvrđivanjem faktorske strukture mogu se pokazati skupine varijabli (tvrdnji) u neke osnovne identitetske sklopove, tj. utvrditi postoji li jednodimenzionalni ili višedimenzionalni identitet u korpusu crnogorske nacionalne manjine u Hrvatskoj, kao što je to utvrđeno na uzorku ispitanika Hrvatske (Cifrić/Nikodem, 2008a: 87-88).

Tablica 10.: Faktorska struktura dihotomiziranih obilježja (Warimax)

Tvrdnje o identitetu	F1	F2	F3
Pripadnost užem susjedstvu (t. 5)	0,653		
Pripadnost društvenom sloju (t. 7)	0,643		
Pripadnost mojoj generaciji (t. 6)	0,611		
Pripadnost političkim istomišljenicima (t. 12)	0,561		
Pripadnost govornicima istog jezika (t. 8)	0,557		
Pripadnost crnogorskoj naciji (t. 2)		0,804	
Pripadnost najužoj rodbini (t. 13)		0,646	
Pripadnost crnogorskoj kulturi i tradiciji (t. 11)		0,611	0,481
Pripadnost rodnom kraju (t. 1)	0,509	0,568	
Pripadnost generacijama moje obitelji (t. 3)		0,562	
Pripadnost europskoj kulturi (t. 10)			0,829
Pripadnost hrvatskoj kulturi (t. 9)			0,809
Pripadnost kraju u kojem živim (t. 4)	0,414		0,447

Faktorska analiza utvrdila je tri faktora. Mogli bismo reći da se radi o tri perspektive

shvaćanja identiteta: aktualno socijalna perspektiva (F1), tradicionalna nacionalno-obiteljska perspektiva (F2) i perspektiva drugih kultura (F3). U vremenskoj dimenziji utvrđene perspektive identiteta, orijentaciono pripadaju različitim vremenima: prošlosti (tradicionalna), sadašnjosti (socijalna) i budućnosti (kulturna).

Prvi faktor (F1) obilježen je pojmovima aktualnog socijalnog miljea u kojemu ispitanici žive. To su: susjedstvo, socijalni sloj, generacija, politički istomišljenici, jezik.

Drugi faktor (F2) obilježen je pojmovima crnogorska nacija i kultura, tradicija, rodbina («generacijska loza») i rodni kraj.

Treći faktor (F3) ukazuje na kulturnu dimenziju u širim perspektivama koja nadilazi kontekst aktualnog života, nacije, tradicije ili roda. Ispitanici time signaliziraju širu, otvorenu i multikulturnu perspektivu identiteta.

Zaključno se može reći sljedeće:

1. Utvrđen je višedimenzionalna struktura identiteta (tri faktora) koji pokazuju višeslojnost sociokulturnog identiteta ispitivane populacije u kojoj je sadržani aspekti prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, kao i tri strukturna aspekta: nacionalna i rodna tradicija, aktualni socijalni život i otvorenost prema drugim kulturama

2. Struktura utvrđenih triju faktora ima neke sličnosti s utvrđenom faktorskom strukturom na drugačijem uzorku (Cifrić/Nikodem, 2008a). Budući da se ovdje radi o jednoj nacionalnoj grupi (Crnogorcima/kama) razumljivo je da se pojavljuju i razlike u faktorima. Razlike su i u instrumentu. Ovdje je primijenjeno 13 tvrdnji, a u nacionalnom uzorku 21 tvrdnja.

1.3. Povezanost percepcije identiteta sa sociodemografskim obilježimja

U analizi odnosa muškaraca i žena prema navedenih 13 obilježja identiteta, najprije je izvršeno sažimanje stupnja procjene na dvije kategorije. U prvoj su oni ispitanici kod kojih je utvrđeno da «nije izražena važnost» osjećaja pripadnosti - «nevažno» i drugu skupinu ispitanika kod kojih je utvrđeno da je «izražena važnost» osjećaja pripadanja - «važno». Testiranje je izvršeno s obzirom na ove dvije skupine s obzirom na spol.

Tablica 11.: Značajnost s obzirom na obilježje «spol»

Tvrdnje	Spol			
	Vrijednost	Df	Sig.	kor.
Pripadnost kraju u kojemu sada živim (t. 4)	5,220	1	0,022	0,034
Pripadnost političkim istomišljenicima (t. 12)	5,964	1	0,015	0,020
Pripadnost najužoj rodbini (t. 13)	4,151	1	0,042	0,067

Primjenom hi-kvadrat testa (Pearson) utvrđene su statistički značajne razlike ($p < 0,05$) u percepciji osjećaja pripadnosti samo na tri tvrdnje: broj 4, 12 i 13. Muški ispitanici statistički značajno više nego žene pokazuju «izraženu važnost»: pripadanja kraju u kojemu žive (t. 4), političkim istomišljenicima (t. 12) i najužoj rodbini (t. 13).

Tablica 12.: Značajnost razlika s obzirom na obilježje «dob».

Tvrdnje	Dob		
	Vrijednost	Df	Sig.
Pripadnost mojoj generaciji (t. 6)	15,800	5	0,007
Pripadnost društvenom sloju (t. 7)	18,796	5	0,002
Pripadnost ljudima koji govore mojim jezikom (t. 8)	31,024	5	0,000
Pripadnost europskoj kulturi (t. 10)	12,277	5	0,031
Pripadnost političkim istomišljenicima (t. 12)	24,957	5	0,000

Statistički značajne razlike ($p < 0,05$), s obzirom na dobne skupine, utvrđene su na pet varijabli 6, 7, 8, 10 i 12. Ispitanici starije dobi (56 i više godina) značajno se razlikuju od ispitanika mlade dobi. Oni značajno više pridaju «izraženu važnost» osjećaju generacijske pripadnosti (t. 6), pripadnosti društvenom sloju (t. 7), ljudima koji govore njihovim jezikom (t. 8), europskoj kulturi (t. 10) i političkim istomišljenicima (t. 12).

Među ispitanicima se može uočiti generacijska razlika: između mlade i srednje generacije srednje generacije s jedne strane i starije generacije s druge strane.

Tablica 13.: Značajnost razlika s obzirom na obilježje «obrazovanje»

Tvrdnje	Obrazovanje		
	Vrijednost	Df	Sig.
Pripadnost užem susjedstvu (t. 5)	7,260	2	0,027
Pripadnost političkim istomišljenicima (t. 12)	22,670	2	0,000

Podaci o obrazovanju ispitanika u upitniku su prikupljeni putem sedam kategorija, odnosno stupnjeva obrazovanja. Naknadno su restrukturirani u tri kategorije: sa završenom osmogodišnjom školom, srednjom školom te višim, visokim uključujući specijalizaciju i znanstvene stupnjeve. Na ovako uređenim statističkim skupinama testirano je postojanje značajnih razlika ($p < 0,05$), koje su se pokazale samo na dvije varijable: pripadnost užem susjedstvu (t. 5) i pripadnost političkim istomišljenicima (t. 12). Na ostalim tvrdnjama nije utvrđena statistički značajna razlika s obzirom na stupanj obrazovanja. Ispitanici s višim i

visokim stupnjem obrazovanja značajno više pridaju važnost osjećaju pripadnosti užem susjedstvu i političkim istomišljenicima, nego ispitanici sa srednjim ili osnovnim obrazovanjem.

Tablica 14.: Značajnost razlika s obzirom na obilježje «vjera»

Tvrdnje	Vjera		
	Vrijednost	Df	Sig.
Pripadnost hrvatskoj kulturi (t. 9)	13,910	5	0,016

U statističkoj analizi utvrđivane su značajne razlike ($p < 0,05$) između obilježja «važnost vjere u životu» i važnosti osjećaja pripadnosti. Samo na jednoj varijabli (t. 9) pokazala se statistički značajna razlika. «Izražena važnost» pripadnosti hrvatskoj kulturi više je prisutna kod ispitanika kojima vjera nije «ni važna ni nevažna».

Vjerojatno smatraju da osobna vjera (religioznost) nije bitna za osjećaj «izražene važnosti» pripadanja hrvatskoj kulturi.

Tablica 15.: Značajnost razlika s obzirom na obilježje «dužina boravka» u mjestu stanovanja

Tvrdnje	Dužina boravka		
	Vrijednost	Df	Sig.
Pripadnost političkim istomišljenicima (t. 12)	9,519	4	0,049

S obzirom na dužinu boravka u sadašnjem mjestu stanovanja, značajno se razlikuju ($p < 0,05$) ispitanici koji u njemu žive 16 i više godina od ispitanika s kraćim vremenom boravka. Oni su značajno više skloni isticati važnost pripadnosti političkim istomišljenicima od ostalih ispitanika.

Zaključno:

1. Na nekim tvrdnjama nisu utvrđene statistički značajne razlike s obzirom na sociodemografska obilježja ispitanika. To su sljedeće četiri tvrdnje: pripadnost kraju u kojem sam rođen (t. 1), pripadnost crnogorskoj naciji (t. 2), pripadnost generacijama moje obitelji (t. 3) i pripadnost crnogorskoj kulturi i tradiciji (t. 11). To znači da ispitanici, bez obzira na individualna obilježja, imaju prema njima jednak odnos. Ove tvrdnje: rodni kraj, obiteljska loza, nacija, tradicija i kultura tvore relativno čvrstu dimenziju osjećaja kulturne (nacionalne) samobitnosti i vrijednosti. Iz ovoga se hipotetički može tvrditi da je većina ispitanika kao pripadnika crnogorske nacionalne manjine u Hrvatskoj, svjesna svojega crnogorskog kulturnog identiteta.

2. Na ostalim tvrdnjama utvrđene su statistički značajne razlike samo na nekim obilježjima: spol, dob, obrazovanje, važnost vjere, dužina boravka u mjestu stanovanja. Razlike su utvrđene samo na nekim varijablama (obično na jednoj do dvije tvrdnje). Izuzetak čini dobna struktura na kojoj su utvrđene značajne razlike na pet tvrdnji (t. 6; t. 7; t. 8; t. 10 i t. 12) na kojima se pokazala izvjesna diferenciranost između mlade i srednje generacije s jedne i starije generacije s druge strane.

3. Nepostojanje statistički značajnih razlika (s obzirom na pojedina sociodemografska obilježja) ukazuje da ispitanici u podjednakom stupnju izražavaju osjećaj važnosti pripadanja nekoj skupini ili okolnostima. U odnosu na tu činjenicu, razlike su manje značajne od relativne sociokulturne homogenosti ispitanika. Ispitanici su se u ključnim obilježjima pokazali kao relativno homogena skupina.

2. Socijalna distanca

Život neke društvene grupe (etničke, klasne, religijske itd.) u zajednici (društvu) odražava se na odnos prema drugim grupama. Budući da ljudi žive u višestrukim relacijama – prema Bogu, prirodi i svijetu (Kirn, 1992:271; Böltz, 1995:180) pa tako i prema socijalnim grupama – koje izražavaju neki tip međusobnog odnosa, ti odnosi se kreću od poželjnih do nepoželjnih – od prihvatljivosti nekih oblika odnosa do neprihvatljivosti drugih oblika odnosa. Odnosi pokazuju da postoje odnosi suživota ali i izvjesna distanciranja od pripadnika drugih grupa. Opći naziv za odnos pripadnika jedne grupe prema pripadnicima druge grupe, analiziran putem konkretnih oblika odnosa, naziva se socijalna distanca, a odnosi suživota empirijski se prepoznaje kao multikulturalnost društva.

Socijalna distanca je kulturno uvjetovana, kodirana u sustavu vrednota neke grupe ili društva i prenosi se putem socijalizacije. Ona može biti posljedica apriornog stava u društvu ili mišljenja na temelju stečenoga osobnoga iskustva o vrijednosti drugih kao stereotipa. Neproveravanje istinitosti tvrdnji o drugima nastaju predrasude (Supek, 1973). Predrasude smanjuju socijalnu inteligenciju, tj. sposobnost pojedinca ili grupe da razumije druge i s njima komunicira na prihvatljiv način. Jedan od ključnih izvora predrasuda je etnocentrizam, koji veličanjem vlastite grupe (nacije, vjere itd.), uspostavlja jednosmjernu socijalnu komunikaciju, deformira odnose između grupe ili prekida komunikaciju koja dovodi do međusobne isključivosti i mogućeg neprijateljstva.

U visoko rizičnim situacijama tijekom povijesti grupe (etničke i religijske) kao i pojedinci katkada pribjegavaju socijalnoj mimikriji – ponašanju koje manifestno ne odaje pripadnost nekoj grupi, nego imitira društvenu lojalnost, odnosno lojalnost novom poretku. To je prisutno, primjerice, u ratnim uvjetima u kojima postoji opasnost fizičkog nestajanja ili kulturnog uništenja za neku grupu. U takvim uvjetima pribjegava se otporu (što može biti rizično) ili «identifikaciji» s neprijateljem – zbližavanje, što je konformno. Povijesno iskustvo pokazuje da poredak može tolerirati njihov sociokulturni identitet a može ga zatirati.

U ovom odjeljku prikazat će se rezultati istraživanja o tome (1) što misle pripadnici crnogorske nacionalne manjine kao građani Hrvatske o sebi – nacionalni ponos, (2) što ispitanici smatraju da drugi misle o Crnogorcima u Hrvatskoj i (3) što pripadnici crnogorske nacionalna manjine misle o tipičnom predstavniku druge nacije i vjere, (4) koji je najprihvatljiviji osobni odnos ispitanika prema pripadnicima drugih nacija i vjera – socijalna i vjerska distanca.

2.1. Mišljenje o sebi – nacionalni ponos

Nacionalni ponos je obilježje relevantno kao pokazatelj jedne dimenzije identiteta, tj. «mišljenja o sebi» U istraživanju se pitanje nacionalnog ponosa nije odnosilo na Crnogorce/ke kao naciju, poglavito ne na građane Crne Gore, nego na Crnogorce/ke kao građane Hrvatske.

2.1.1. Osnovni rezultati

U konceptu relacijskih identiteta nacionalni ponos je važan indikator osjećaja vrijednosti vlastite socijalne skupine i njezine homogenosti. Zato je u istraživanju postavljeno sljedeće pitanje: «Čime se Crnogorci/Crnogorke kao građani Hrvatske mogu ponositi?» a ponuđeno je šest tvrdnji. Osim izvornih rezultata u Tablici 16 prikazani su i sažeti rezultati u tri kategorije u Tablici 16 a.

Tablica 16.: Crnogorci/ke u Republici Hrvatskoj mogu se ponositi (%)

Nacionalni ponos	Veoma malo	Malo	Ni mnogo ni malo	Mnogo	Veoma mnogo
1. Očuvanjem crnogorske kulturne tradicije	1,4	4,1	23,7	60,3	10,3
2. Njegošem	0,5	7,2	24,6	42,1	25,4
3. Uspjesima Crnogoraca/ki u znanosti i umjetnosti u Hrvatskoj	0,7	2,4	20,3	41,9	34,4
4. Crnogorskom pravoslavnom crkvom	10,8	23,9	45,9	14,8	4,3
5. Postignutim pravima crnogorske nacionalna manjina	1,4	5,3	35,4	51,7	6,0
6. Crnogorskim nacionalnim porijeklom	0,2	1,2	18,9	61,2	16,5

Tablica 16 a.: Crnogorci/ke u Republici Hrvatskoj mogu se ponositi (%)

Nacionalni ponos	Veoma malo i malo	Ni mnogo, ni malo	Mnogo i veoma mnogo
Očuvanjem crnogorske kulturne tradicije	5,6	23,7	70,6
Njegošem	7,7	24,6	67,5
Uspjesima Crnogoraca/ki u znanosti i umjetnosti u Hrvatskoj	3,1	20,3	76,3
Crnogorskom pravoslavnom crkvom	34,7	45,9	19,1
Postignutim pravima crnogorske nacionalna manjine	6,7	35,4	57,7
Crnogorskim nacionalnim porijeklom	1,4	18,9	77,7

Iz tablice 16. i 16 a. vidljivo je da najveći postotak ispitanika smatra da se pripadnici crnogorske nacionalna manjine mogu najviše ponositi svojim «nacionalnim porijeklom» (77,7%) i «uspjesima Crnogoraca/ki u znanosti i umjetnosti u Hrvatskoj (76,3%), a najmanje se mogu ponositi Crnogorskom pravoslavnom crkvom» (svega 19,1% ispitanika).

Rezultati ankete pokazuju tri zanimljive činjenice:

1. Relativno je visok postotak «neodlučnih» ispitanika – između 18,9% i 45,9%. «Neodlučnost» može značiti na ljestvici odgovora uobičajeni «ispitanikov bijeg u sredinu».

2. Gotovo polovica ispitanika nije sigurna mogu li se ponositi Njegošem. Njegoš nije samo povijesno ime nego je postao pojam. Objašnjenje za «neodlučnost» može biti različito, pa također i činjenica da stariji ispitanici inače imaju nešto više «sluha» za tradiciju i staru simboliku nego mlađi, kao i činjenica da većina ispitanika (76,3%) živi u sadašnjem mjestu boravka više od 16 godina, te da je oko 65,0% ispitanika živjelo izvan sadašnjeg mjesta boravka – u Crnoj Gori (49,0%), drugoj republici bivše SFRJ (15,6%), odnosno negdje drugdje (1,2%).

3. Relativno je mali broj ispitanika (19,1%) koji drže da se mogu (mnogo i veoma mnogo) ponositi Crnogorskom pravoslavnom Crkvom. Ovaj podatak može se promatrati u svjetlu (a) religioznosti ispitanika. Naime, 20,1% ispitanika deklarirali su se kao vjernici, 9,8% neodlučni i 69,7% kao oni koji «ne vjeruju, ali nemaju ništa protiv religije» i «protivnici su religije». Vjerojatno su samo vjernici ili pak dio vjernika i dio onih koji zastupaju ideju samostalne Republike Crne Gore odgovorili da mogu biti ponosni s Crnogorskom pravoslavnom Crkvom; i (b) u svjetlu prisutnih razlika u mišljenjima među Crnogorcima/kama o tome treba li postojati samostalna Crnogorska pravoslavna Crkva ili Crnogorci vjernici pripadaju Srpskoj pravoslavnoj Crkvi.

2.1.2. Faktorska struktura

Primjenom komponentne analize uz GK kriterij redukcije dimenzionalnosti utvrđena su dva

faktora: U prvom faktoru (F1) sadržano je pet tvrdnji od kojih su tri (5, 3, i 1) visoko korelirane s faktorom, a u drugom faktoru (F2) samo je jedna veoma visoko korelirana tvrdnja: Njegoš. Prvi skup tvrdnji smo nazvali «nacionalna postojanost» a drugi «Njegoš» i oba predstavljaju latentne dimenzije nacionalnog ponosa.

Korelacija između (oblimin) faktora je relativno niska (.196) što pokazuje njihovu relativnu samostalnost.

Tablica 17.: Faktorska struktura nacionalnog ponosa

Nacionalni ponos	Postojanost (F1)	Njegoš (F2)
Postignutim pravima crnogorske nacionalna manjine (t. 5)	0,783	
Uspjesima Crnogoraca u znanosti i umjetnosti u Hrvatskoj (t. 3)	0,743	-0,105
Očuvanjem crnogorske kulturne tradicije (t. 1)	0,715	0,208
Crnogorskom pravoslavnom crkvom (t. 4)	0,525	0,335
Crnogorskim nacionalnim porijeklom (t. 6)	0,500	0,465
Njegošem (t. 2)		0,935

U statističkoj analizi bez tvrdnje o Njegošu (t. 2) utvrđeno je da tri tvrdnje: »Očuvanje crnogorske kulturne tradicije» (t. 1), »Uspjesi Crnogoraca/ki u znanosti i umjetnosti u Hrvatskoj» (t. 3) i »Postignuta prava crnogorske nacionalne manjine» (t. 5) o nacionalnom ponosu strukturirane kao jedan faktor, međusobno pokazuju najveće korelacije. One su relevantna struktura o nacionalnom ponosu pripadnika crnogorske nacionalna manjine kao građana u Hrvatskoj. Između njih postoje «solidne» korelacije.

Tablica 18.: Korelacije tvrdnji o nacionalnom ponosu

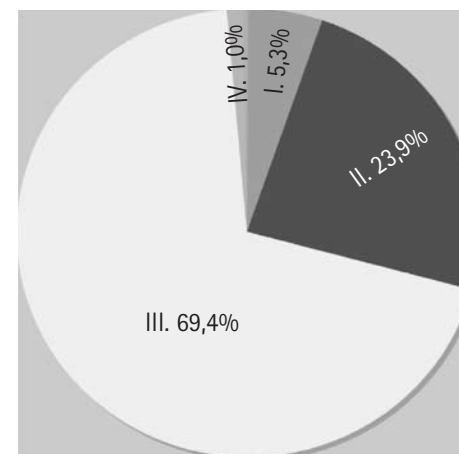
Nacionalni ponos	Očuvanje crnogorske kulturne tradicije (t. 1)	Uspjesi u znanosti i umjetnosti u Hrvatskoj (t. 3)	Postignuta prava crnogorske nac. manjine (t. 5)
Očuvanje crnogorske kult. tradicije (t. 1)	1,000	0,384	0,482
Uspjesi u znanosti i umjetnosti u Hrvatskoj (t. 3)	0,348	1,000	0,379
Postignuta prava crnogorske nac. manjine (t. 5)	0,482	0,379	1,000

Zaključno se može reći da su tri najznačajnije tvrdnje koje konstituira «nacionalni ponos» Crnogoraca/ki u Hrvatskoj (t. 1; t. 3 i t. 5). To naravno ne umanjuje značenje i drugih tvrdnji o nacionalnom ponosu, posebice one o Njegošu.

2.1.3. Mišljenje drugih o Crnogorcima/kama

Pojedinac nije indiferentan na mišljenja drugih pojedinaca o njemu. Takva mišljenja mu služe kao eventualni orijentir u ponašanju prema sebi i drugima. Takva obzirnost prema sebi postoji i u socijalnoj grupi, pa (načelno) svaka socijalna grupa (nacionalna, religijska itd.) neposredno ili posredno vodi računa o tome što druge skupine misle o njoj. O tome što drugi misle o Crnogorcima saznali smo indirektno, jer ovom istraživanju u uzorku nismo imali pripadnike drugih nacionalnih grupa. Odgovori su dobiveni preko pitanja: «Što Vaši susjedi i sugrađani, pripadnici drugih nacija, misle o Vama kao Crnogorcu/ki?»

Grafikon 18.: Što drugi misle o Crnogorcima/kama? (%)

- I. Ne znaju da sam Crnogorac/ka
- II. Rado me primaju u svoje društvo
- III. Imaju isti odnos prema meni kao i prema drugim sugrađanima
- IV. Ne prihvaćaju me rado u svoje društvo
- V. Potpuno se distanciraju od mene 0,2%
- VI. Bez odgovora 0,2%

Iz ovih jednostavnih odgovora ispitanika nedvojbeno proizlazi da su pripadnici crnogorske nacionalne manjine u Hrvatskoj prihvaćeni kao i ostali građani. Tek 1,2% ih ne prihvaćaju.

Preporuka:

U iscrpnijem istraživanju trebalo bi imati uzorak ostalih građana Hrvatske (nacionalnost, religioznost, regionalnost) ili komparativni uzorak i usporediti različite skupine kako bi se moglo utvrditi mišljenja pojedinih skupina o drugim skupinama.

Mišljenje drugih, tj. formiranje «slike» o pojedincu ili grupi, može biti stereotipno ili se temeljiti na nekim valjanim razlozima. U istraživanju su ponudena tri razloga: «mentalitet», «kulturna tradicija» i «junačka tradicija» Crnogoraca/ki.

Tablica 19.: Što i koliko utječe na sliku koju imaju drugi o Crnogorcima/kama?

Na sliku o crnogorcima/kama utječe	Veoma malo i malo	Ni malo ni mnogo	Mnogo i veoma mnogo
Mentalitet Crnogoraca/ki	10,7	31,8	56,4
Crnogorska kulturna tradicija	6,3	28,7	64,9
Crnogorska junačka tradicija	17,9	34,9	46,4

Iz istraživanja (tablica 19.) vidljivo je da sami ispitanici drže da se o njima formira slika na temelju «crnogorske kulturne tradicije (64,9%), zatim na osnovu «mentaliteta Crnogoraca/ki (56,4%) a znatno manje na temelju «crnogorske junačke tradicije» (46,4%). Jednako tako se vidi da je gotovo trećina ispitanika «neodlučna».

2.1.4. Mišljenje o predstavnicima druge vjere i nacionalnosti

U kontekstu suživota i načelnog odnosa prema drugima odabrano je nekoliko nacija i vjera. Pri odabiru se vodilo računa o onim nacijama i vjerama koje su najčešće okruženje u kojemu Crnogorci/ke žive. Od ispitanika je zatraženo da odgovore na pitanje: «Kakvo je Vaše mišljenje o tipičnim predstavnicima navedenih naroda i vjera? («izrazito loše», «prilično loše», «ni loše ni dobro», «prilično dobro» i «izrazito dobro»). Odgovori su radi bolje preglednosti sažeti u tri kategorije i navedeni u tablici 20.

Tablica 20.: Mišljenje o tipičnom predstavniku drugih nacija i vjera

Tipični predstavnik	Izrazito loše i prilično loše	Ni loše ni dobro	Prilično dobro i izrazito dobro	Aritmet. sredina
Talijani	1,4	37,1	61,5	2,32
Slovinci	4,3	40,7	60,4	2,49
Mađari	2,7	54,3	43,0	3,67
Srbi	3,9	34,7	61,4	3,53
Hrvati	1,9	22,2	75,8	3,43
Bošnjaci	4,3	29,7	66,0	3,61
Albanci	10,3	51,7	38,0	3,84
Romi	9,1	57,2	33,7	3,65
Pravoslavci	4,5	37,6	57,9	3,27
Muslimani	6,2	39,7	53,8	3,26
Židovi	4,1	34,4	61,3	3,57
Katolici	5,5	35,4	59,1	3,56

Rezultati pokazuju sljedeće:

1. Veoma je visok postotak ispitanika u kategoriji koju smo nazvali «neodlučni» tj. onih koji su odgovorili «ni loše ni dobro». Najveći postotak ispitanika je «neodlučan» u procjeni tipičnog predstavnika Roma (57,2%), Mađara (54,3%) i Albanaca (51,7%). Najmanje neodlučnih je prema Hrvatima (22,2%), Bošnjacima (29,7%). Što se tiče vjera podjednak je postotak «neodlučnih» za sve vjere. Između 34,4% (za Židove) i 39,7% (za Muslimani).

2. Veoma mali postotak ispitanika ima «veoma loše» i «prilično loše» mišljenje o tipičnim predstavnicima nacija i vjera, osim Albanaca (10,3%) i Roma (9,1).

3. Najveći postotak ispitanika ima «prilično dobro» i «veoma dobro mišljenje» o Hrvatima (75,8%), Talijanima (61,5%), Srbima (61,4%) i Slovincima (60,4%) a najmanji prema Romima (33,7%) i Albancima (38,0%).

Držimo da boravak u sredinama omogućava čovjeku da više komunicira s drugima i stekne bolji uvid u život pripadnika drugih nacija i vjera. U tome je važno svačije osobno iskustvo. Česti kontakti utječu na preciznije spoznaje o njihovom životu i odnosu prema drugima. Pretpostavljamo da je na rezultate baš to utjecalo, osim eventualno u nekim slučajevima u kojima su mogući stereotipna mišljenja, kao što su često prema Romima.

2.1.5. Odnos prema nacijama i vjerama

Socijalna distanca empirijski se istražuje uvažavajući konkretno socio-kulturno stanje u društvu. Uporište ima u sociokulturnom identitetu grupe s jedne strane i društvenim prilikama s druge strane. Distanca se kreće od intimnih, neutralnih, ravnodušnih do neprijateljskih odnosa (Čulig, 2005). Tako se u vrijeme izraženih socijalnih (vjerskih) konflikata ili rata postavljaju nešto drugačiji sadržaji, nego u vrijeme konsolidiranosti društva.

Instrument za istraživanje socijalne distanca u vrijeme «domovinskog rata» bio bi drugačiji nego danas. Jednako tako i na nekim područjima (Konavle, Dubrovnik). O tome je u ovom istraživanju također vođeno računa prilikom sastavljanja «tipova odnosa» na instrumentu.

2.1.6. Osnovni rezultati

Opće mišljenje prema tipičnom predstavniku druge nacije ili vjere (Tablica 20.) upotpunit će pitanje o oblicima odnosa prema njima (Tablica 21.). Postavljeno je sljedeće pitanje: «Kad biste bili u prilici odlučivati o odnosu s ljudima različite nacionalnosti i vjeroispovijesti, koji biste odnos najviše prihvatili?» Navedeno je šest kategorija. Za svaku navedenu naciju i vjeru ispitanik se morao odlučiti koji oblik odnosa najviše preferira.

Navedeni odnosi mogu se, ne bez ograda, svrstati u četiri kategorije:

1. prekid komunikacije («nikakav odnos»);
2. formalni («da živi u RH»),
3. radni odnos («suradnik na poslu» i
4. emotivni: (a) obiteljski («rodbinski»), (b) prijateljski («druženje i prijateljevanje»),

(c) susjedski («stanuje u susjedstvu»).

Najveća je distanca u «prekidu komunikacije» (1) i «formalnom» odnosu (2). Nešto je manja u «radnom odnosu» (3) a znatno manja u emotivnom odnosu (4) - «druženju i prijateljstvu» i «susjedskom» te najmanja u «rodbinskom odnosu».

Tablica 21.: Najprihvatljiviji osobni odnos prema nacijama i vjerama (%)

Osobni odnos	Da živi u RH	Stanuje u susjedstvu	Surađujemo na poslu	Druženje i prijateljstvo	Rodbinski odnos	Nikakav odnos
Talijani	8,6	4,5	19,6	60,8	4,5	1,0
Slovinci	11,0	4,1	26,3	51,4	3,3	2,9
Mađari	12,4	4,1	33,3	46,4	1,4	1,4
Srbi	10,0	4,8	13,6	56,9	12,7	1,0
Hrvati	8,9	4,3	5,0	57,2	23,0	0,7
Bošnjaci	10,3	4,3	9,6	67,5	5,5	1,9
Albanci	15,8	5,0	33,7	38,5	-	6,0
Romi	18,9	4,8	35,6	34,4	0,5	4,8
Pravoslavci	11,0	6,9	18,2	53,8	8,9	0,2
Katolici	12,9	5,7	15,3	58,9	5,5	0,7
Muslimani	13,2	6,2	17,0	58,9	1,0	2,9
Židovi	14,6	4,5	13,6	63,2	1,7	1,4

Prikazani rezultati upućuju na nekoliko zaključaka:

1. Opći je dojam iz podataka u Tablici 21. da u pravilu najmanji postotak ispitanika preferira (s pripadnicima navedenih nacija i vjera) «nikakav odnos», «da stanuje u mom susjedstvu» i «rodbinski odnos». U odnosu na to, tek nešto veći postotak preferira odnos «da žive u Republici Hrvatskoj». Najveći postotak ispitanika preferira s pripadnicima drugih nacija i vjera odnose «druženja i prijateljstva» a potom «suradnje na poslu».

2. Postoje i uočljive razlike s obzirom na nacije i vjere.

Tako je:

(a) «Druženje i prijateljstvo» i «suradnja na poslu» najpoželjnije s Talijanima, Slovincima, Mađarima, Albancima i Romima, a od pripadnika vjera s pravoslavcima, katolicima i muslimanima;

(b) «Druženje i prijateljstvo» i «rodbinski odnosi» s Hrvatima;

(c) «Druženje i prijateljstvo» i «život u RH» s Bošnjacima i Židovima;

(d) «Druženje i prijateljstvo», «suradnja na poslu» i «rodbinski odnosi» sa Srbima.

3. Prema pojedinim tipovima odnosa dobiveni su sljedeći rezultati:

(a) «Nikakav odnos» najpoželjniji je s Albancima (6,0%) i Romima (4,8%). To praktično znači da ne žele bilo kakvu komunikaciju s pripadnicima tih nacija.

(b) «Rodbinski odnos» najpoželjniji je s Hrvatima (23,0%) i Srbima (12,7%) a s ostalim nacijama i vjerama znatno manje poželjan.

(c) «Susjedski odnos» najpoželjniji je s pravoslavcima (6,9%), muslimanima (6,2%) i katolicima (5,7%), a od nacija sa Srbima (4,8%), Talijanima (4,5%) i Hrvatima (4,3%).

(d) «Život u Hrvatskoj» najpoželjniji je s Romima (18,9%) i Albancima (15,8%) a najmanje poželjan s Talijanima (8,9%) i Hrvatima (8,3%).

(e) «Suradnja na poslu» najpoželjnija je s Romima (35,6%) i Albancima (33,0%), a najmanje poželjna s Hrvatima (5,0%) i Bošnjacima (9,6%)

(f) «Druženje i prijateljstvo» najpoželjnije je s Bošnjacima (67,5%), Židovima (63,2%) i Talijanima (60,8%).

4. Opći zaključak: Na temelju osnovnih podataka opći je zaključak da je najveći broj ispitanika sklon dvama oblicima odnosa prema pripadnicima drugih nacija i vjera: «suradnja na poslu» i «druženje i prijateljstvo».

2.1.7. Povezanost sa sociodemografskim obilježjima

U statističkoj analizi pokazali smo povezanost između sociodemografskih obilježja (spol, dob, obrazovanje, važnost religije u životu i regionalna pripadnost) i najprihvatljivijeg odnosa prema nacijama i vjerama. Statistički značajne razlike po spolu utvrđene su jedino prema pravoslavcima. Pokazalo se da statistički značajne razlike postoje samo prema pravoslavcima i katolicima, a od nacija Srbima i Hrvatima. Za druge nacije i vjere nisu utvrđene statistički značajne razlike. Značajnost razlika utvrđena je pomoću hi-kvadrat testova ($p < 0,05$) čije su vrijednosti navedene u tablicama 22. - 25.

Tablica 22.: Značajne razlike percepcije osobnog odnosa prema pravoslavcima s obzirom na obilježja ispitanika

Obilježje	Vrijednost	Df	Sig.
Spol	11,816	5	0,037
Dob	42,094	25	0,018
Obrazovanje	46,656	30	0,027
Važnost religije	64,862	25	0,000
Regija	212,386	20	0,000

(a) Spol: Muškarci značajnije prihvaćaju pravoslavce u smislu odnosa «suradnje na poslu» i «druženja i prijateljstva».

(b) Dob: Stariji ispitanici (od 56 godina na više) također značajno više prihvaćaju odnose «suradnje na poslu» i «druženja i prijateljstva».

(c) Obrazovanje: Ispitanici s višim obrazovanjem značajno više prihvaćaju odnose «suradnje na poslu» i «druženje i prijateljstvo» s pravoslavcima od niže obrazovanih

(osnovna i zanatska škola).

(d) Važnost vjere u životu: Ispitanici kojima je vjera u životu «ni važna ni nevažna» značajno se razlikuju u prihvaćanju odnosa «suradnje na poslu» i «druženja i prijateljevanja» s pravoslavicima, od ostalih ispitanika. Za ovu skupinu vjernika to su najprihvatljiviji odnosi.

(e) Regionalna pripadnost: Ispitanici iz Zagrebačke županije statistički se značajno razlikuju od ispitanika drugih regija u prihvaćanju odnosa «suradnje na poslu» i «druženje i prijateljevanje» s pravoslavicima. Takav odnos više prihvaćaju od ostalih ispitanika kao najprihvatljiviji prema pravoslavicima.

Tablica 23.: Značajne razlike percepcije osobnog odnosa prema Srbima s obzirom na obilježja ispitanika

Obilježje	Vrijednost	Df	Sig.
Dob	61,178	30	0,001
Obrazovanje	56,561	36	0,016
Važnost religije	62,618	30	0,000
Regija	126,640	24	0,000

(a) Dob: Ispitanici srednje i starije dobi značajno se razlikuju u najprihvatljivijem odnosu prema Srbima kao «suradnji na poslu» i «druženju i prijateljevanju» u odnosu na mlađe ispitanike.

(b) Obrazovanje: Ispitanici srednjeg, višeg i visokog obrazovanja statistički značajno više prihvaćaju najprihvatljivijim odnos «suradnje na poslu» i «druženje i prijateljevanje», od ostalih obrazovnih skupina.

(c) Važnost vjere u životu: Ispitanici kojima je u životu vjera «ni važna ni nevažna» značajno se razlikuju od ostalih ispitanika. Oni više prihvaćaju odnose «suradnje na poslu» i «druženja i prijateljevanja» kao najprihvatljivije za odnos prema Srbima.

(d) Regionalna pripadnost: Regionalna pripadnost utječe na statistički značajne razlike među ispitanicima. Ispitanici iz Zagrebačke županije značajno više prihvaćaju odnose «suradnje na poslu» i «druženja i prijateljevanja» sa Srbima.

Tablica 24.: Značajne razlike percepcije osobnog odnosa prema katolicima s obzirom na obilježja ispitanika

Obilježje	Vrijednost	Df	Sig.
Dob	53,010	30	0,006
Obrazovanje	114,429	36	0,000
Važnost religije	81,522	30	0,000
Regija	273,488	24	0,000

(a) Dob: Postoji statistički značajna razlika između ispitanika starije dobi (56 i više godina) i ostalih starosnih skupina. Stariji ispitanici značajno više prihvaćaju odnose

«suradnje na poslu» i «druženje i prijateljevanje» kao najprihvatljivije prema katolicima.

(b) Obrazovanje: Utvrđena je statistički značajna razlika u preferiranju odnosa prema katolicima s obzirom na stupanj obrazovanja. Ispitanici sa srednjim i višim stupnjevima obrazovanja značajno više preferiraju najprihvatljivijim odnose «suradnje na poslu» i «druženja i prijateljevanja».

(c) Važnost vjere u životu: Ispitanici kojima je vjera «ni važna ni nevažna» u životu više prihvaćaju odnose «suradnje na poslu» i «druženja i prijateljevanja» kao najprihvatljivije prema katolicima.

(d) Regionalna pripadnost: Postoje statistički značajne razlike s obzirom na regiju. Ispitanici iz Zagrebačke županije značajno više prihvaćaju kao najprihvatljiviji odnos «suradnje na poslu» s katolicima a ispitanici iz Splitsko-dalmatinske i Primorsko-goranske odnos «druženja i prijateljevanja».

Tablica 25.: Značajne razlike percepcije osobnog odnosa prema Hrvatima s obzirom na obilježja ispitanika

Obilježje	Vrijednost	Df	Sig.
Dob	60,108	30	0,001
Obrazovanje	60,940	36	0,006
Važnost religije	69,556	30	0,000
Regija	185,015	24	0,000

(a) Dob: Postoje statistički značajne razlike s obzirom na dom. Stariji ispitanici (56 godina i više) više prihvaćaju odnose «suradnje na poslu» i «druženje i prijateljevanje» prema Hrvatima, u odnosu na ostale starosne skupine.

(b) Obrazovanje: Ispitanici sa srednjim, višim i visokim obrazovanjem značajno više prihvaćaju odnos «suradnje na poslu» i «druženje i prijateljevanje» kao najprihvatljivije s Hrvatima.

(c) Važnost vjere u životu: Ispitanici kojima je vjera «ni važna ni nevažna» u životu značajno više prihvaćaju odnose «suradnje na poslu» i «druženje i prijateljevanje» prema Hrvatima, u odnosu na druge ispitanika.

(d) Regionalna pripadnost: Ispitanici iz Zagrebačke županije značajno više prihvaćaju odnos «suradnje na poslu» kao najviše prihvatljiv odnos prema Hrvatima.

Zaključno o povezanosti sociodemografskih obilježja ispitanika i preferiranja odnosa s pripadnicima različitih nacija i vjera zaključno možemo reći sljedeće:

1. Sociodemografska obilježja nisu se pokazala statistički značajna u percepciji odnosa za većinu nacija i vjera. Statistički značajne razlike su utvrđene samo na dvije nacionalne grupe: Srbi i Hrvati i dvije religijske grupe: pravoslavci i katolici.

2. Bez obzira na sociodemografsko obilježje (spol, dob, obrazovanje, važnost vjere u životu, regionalna pripadnost), razlike su se pokazale kao značajno veća preferencija dva odnosa: «suradnja na poslu» i «druženje i prijateljevanje».

3. Percepcije integracije u hrvatsko društvo

Prema sistemskoj teoriji postoje neki važni uvjeti za funkcioniranje sustava. Talcott Parsons je to nazvao model «AGIL»*

1. Održanje društva moguće ako postoje integracijska povezanost koja ga čini manje-više koherentnim. To može biti, kao što je slučaj u plemenskim društvima i kasnije u predmodernim društvima, neki oblik religije. U svakom slučaju prihvaćen zajednički sustav vrednota koji pripadnici podržavaju. Za moderna društva karakteristično je institucionaliziranje odnosa i viši stupanj posredovanja, ali je potpora sustavu također važna, i provjerava se u izborima.

Biti integriran u društvu znači prihvatiti sustav vrednota i iskazati povjerenje institucijama koje tvore okvir za život. Pitanje integracije ovdje treba shvatiti kao uzajamni (recipročni) odnos društva i njegovih članova: kako se društvo percipira, tj. što mu se daje i što društvo pruža svojom članovima.

2. Odnos prema društvu, odnosno integraciju istraživali smo preko sljedećih pokazatelja: (1) povjerenje u institucije, (2) političke orijentacije, (3) pomoć Republike Hrvatske crnogorskoj nacionalnoj manjini, (4) odnos hrvatske javnosti prema crnogorskoj nacionalnoj manjini, (5) preferencije političkih stranaka, (6) percepcija o sudjelovanju Crnogoraca u ratu protiv Hrvatske.

3.1. Povjerenje u institucije

Povjerenje u institucije sistema veoma su važan čimbenik odanosti sistemu. Bez povjerenja neki sustav ne može funkcionirati, dopijeva u stanje anomije kojoj može slijediti kolaps sustava. Situacijom anomije bi se moglo označiti stanje u bivšoj SFRJ nekoliko godina prije raspada.

Tablica 26.: Povjerenje u institucije (%)

Institucije Koliko povjerenja imate u:	Veoma malo i malo	Ni mnogo ni malo	Mnogo i veoma mnogo	Aritmet. sredina
Sabor RH	26,4	50,5	22,7	3,33
Vladu RH	53,8	45,7	6,5	.04
Nevladine udruge	20,6	40,2	39,2	2,88
Sindikati	45,9	48,3	5,5	2,49
Vojska	58,9	36,1	4,8	3,17
Tisak	43,7	46,2	9,8	2,46
Radio	43,3	45,7	10,8	2,31
Televizija	41,8	48,8	9,9	2,56
Crkva	51,0	39,5	9,4	2,56
Policija	55,8	37,1	6,9	2,59
Sustav obrazovanja	16,3	39,2	44,3	2,38
Sustav socijalnog osiguranja	34,3	56,7	8,9	2,40
Zdravstveni sustav	31,3	57,9	10,5	3,24
Političke stranke	53,1	40,9	5,8	2,69
Pravosuđe	43,0	48,1	8,6	2,72

Tablica 26. pokazuje koliko povjerenje uživaju pojedine institucije. Iz nje se može zaključiti sljedeće:

1. Neodlučni: Veoma visok postotak ispitanika se odlučio za mišljenje putem odgovora «ni malo ni mnogo». Najviše ih tako misli za «zdravstveni sustav» (57,9%) sustav socijalnog osiguranja (56,7%) i Sabor RH (50,5%), a najmanje (ispod 50%) za vojsku (36,1%), policiju (37,1), sustav obrazovanja (39,2) i crkvu (39,5%).

2. «Veoma malo i malo» povjerenja prema postotku izjašnjenih ispitanika imaju: vojska (58,9%), policija (55,8%), vlada RH (53,8%), političke stranke (53,1%) i crkva (51,0%), a na začelju s malim povjerenjem su: Sabor RH (26,4%), Nevladine udruge (20,6%) i Sustav obrazovanja (16,3%).

3. «Mnogo i veoma mnogo» povjerenja prema postotku izjašnjenih ispitanika imaju: sustav obrazovanja (44,3%), nevladine udruge (39,2), Sabor RH (22,7%), a na posljednjim mjestima su policija (6,9%), Vlada RH (6,5%), sindikat (5,5%) i vojska (4,8%).

Zaključno: ispitanici nemaju povjerenja u institucije. Donekle su izuzetak ali manje od 50% ispitanika, sustav obrazovanja, nevladine udruge i Sabor RH.

3.2. Političke orijentacije

Političke orijentacije su utvrđivane kao samoprocjena osobne političke orijentacije na «lijevo», «centar» ili «desno». Pitanje je glasilo: «Procijenite kojoj su političkoj orijentaciji bliža Vaša uvjerenja». Ovako postavljeno pitanje pokazuje opću orijentaciju bez konkretnih političkih izjašnjavanja. Držimo da je samoprocjena ukupne političke orijentacije vjerodostojniji i dugoročniji pokazatelj o ukupnom habitusu ispitanika, nego simpatiziranje (ili članstvo) pojedinih političkih stranaka. Naklonost prema nekim strankama može oscilirati, kao što to pokazuju ispitivanja javnog mišljenja, ovisno o tome kakva politička obećanja daju u predizbornoj kampanji ili kako u praksi rješavaju neke probleme važne za ispitanika.

Tablica 27.: Politička samoprocjena (%)

LIJEVO		CENTAR			DESNO	
35,4	19,9	31,3	12,7	0,2	0,2	-

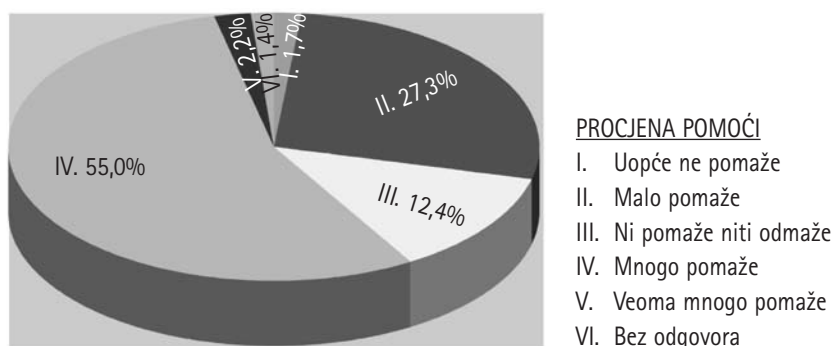
Najveći postotak ispitanika sebe smatra pripadnikom «ljevice» (55,3%), «centra» (44,2%), dok se za desnu opciju izjasnilo svega 0,2% što je zanemarivo. Kako objasniti ovakvu asimetričnost u odgovorima? Prvo, veoma veliki postotak ispitanika simpatizira SDP (31,3%) i HNS (13,9%) a veoma mali stranke s nacionalnim predznakom (HDZ – 0,7%, HSP – 0%, SDSS – 0%); (Tablica 28); drugo, 50% ispitanika su umirovljenici a među njima vjerojatno određeni postotak aktivnih časnika JNA ili državnih službi; treće, također je vjerojatno da za mnoge «lijevo» znači nešto progresivno.

3.3. Pomoć Republike Hrvatske crnogorskoj nacionalnoj manjini

U objektivnom smislu Republika hrvatska pomaže crnogorskoj nacionalnoj manjini na sljedeći način: a) preko Savjeta za nacionalne manjine, temeljem javnog natječaja (svake godine) i predloženih programa, sukladno metodologiji, iz kulturnog amaterizma, informiranja, izdavaštva i kulturnih manifestacija i b) iz sredstava proračuna grada Zagreba za rad i djelatnost vijeća i predstavnika nacionalnih manjina kao i sredstava za programske djelatnosti vijeća i predstavnika nacionalnih manjina.

Bez obzira na oblike objektivne pomoći, koje naravno, kao pomoći nisu nikada dostatne, važan je dojam pojedinca o toj pomoći. Odgovori na pitanje: «Procijenite koliko Republika Hrvatska pomaže crnogorskoj nacionalnoj manjini» vidljivi su iz grafikona 19.

Grafikon 19.: Percepcija pomoći crnogorskoj nacionalnoj manjini (%)

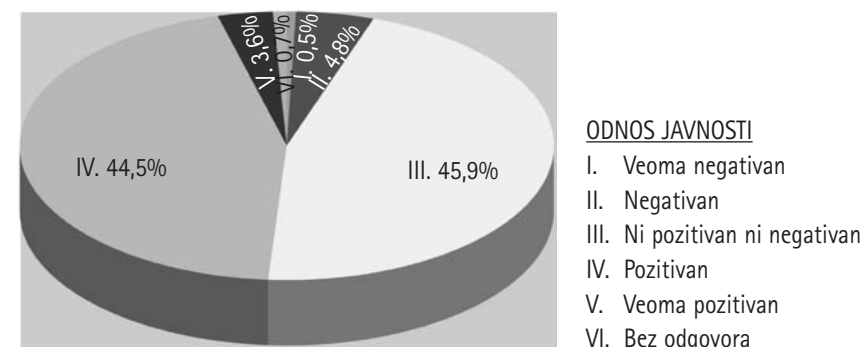
Odgovori pokazuju da se mogu identificirati dvije procjene. Oko 29% ispitanika smatra da Republika Hrvatska ne («uopće ne pomaže» i «ne pomaže») pomaže a daleko veći postotak ispitanika (57,2%) smatra da («mnogo» i «veoma mnogo») pomaže.

3.4. Odnos javnosti u RH prema crnogorskoj nacionalnoj manjini

U prethodnom odjeljku («Socijalna distanca») prikazano je mišljenje ispitanika o tome kakav odnos prema Crnogorcima imaju «drugi u Hrvatskoj»: preko 91% ima pozitivan odnos (69,4% – isti kao prema drugima; 23,9% – rado me primaju u svoje društvo. S pitanjem: «Kakav je odnos javnosti u Republici Hrvatskoj prema crnogorskoj nacionalnoj manjini» htjeli smo saznati opći dojam ispitanika.

«Javnost» je širok pojam i u istraživanju nije bio preciziran pa su ispitanici odgovarali na temelju «općeg dojma» o odnosu prema njima, vjerojatno uzimajući u obzir različite momente (primjerice, mediji – pisanje tiska i TV) i razine. Neki doživljavaju javnost na državnoj razini, neki na razini županije ili lokalne zajednice. To također treba uzeti u obzir u razumijevanju dobivenih rezultata.

Grafikon 20. Percepcija odnosa javnosti prema crnogorskoj nacionalnoj manjini (%)

Osnovni pokazatelj: Zanimljiv je podatak da je 45,9% ispitanika odgovorio «ni pozitivan ni negativan». To bi se moglo protumačiti kao (a) nedovoljno poznavanje odnosa ili (b) kao mišljenje da je javnost u Hrvatskoj «indiferentna» prema crnogorskoj nacionalnoj manjini.

Sažeti podaci iz grafikona 20. u tri kategorije («negativno», «neutralno», «pozitivno») pokazuju da većina ispitanika (48,1%) smatra da postoji «pozitivan» odnos javnosti prema crnogorskoj nacionalnoj manjini, a tek 5,3% da je «negativan» odnos javnosti i da su «neodlučni» (45,9%).

Statistički značajne razlike (hi-kvadrat test): S obzirom na dobne skupine pokazala se statistički značajna razlika ($p < 0,05$) između starije generacije i mlađih generacija. Starije generacije (od 56 godina i stariji) imaju značajno pozitivnije mišljenje o odnosu javnosti u Hrvatskoj prema crnogorskoj nacionalnoj manjini. Statistički značajne razlike ($p < 0,05$) također su utvrđene i s obzirom na regije. Ispitanici iz Zagrebačke županije imaju značajno pozitivnije mišljenje od ostalih regija.

3.5. Preferencija političkih stranaka u Republici Hrvatskoj i članstvo u političkoj stranci

Tablica 28.: Simpatiziranje političkih stranaka (%)

Politička stranka	%
SDP	31,3
HDZ	0,7
HNS	13,9
HSS	0,5
SDSS	-
HSP	-
HSU	1,0
HSLs	1,7
IDS	2,4
PGS	1,2
SRP	0,5
ASH	0,2
Bez odgovora	46,7

Simpatiziranje političkih stranaka

Radi potpunijeg uvida u političke orijentacije (Tablica 28.) ispitanicima je postavljeno pitanje: «Ako u Hrvatskoj simpatizirate neku političku stranku, navedite koju».

Osnovni pokazatelj: Najveći postotak ispitanika (46,7%) nije se izjasnio na ovo pitanje. Najveći postotak simpatizira stranke «ljevice»: SDP (31,3%) i HNS (13,9%), dok je za druge političke stranke postotak simpatizera gotovo beznačajan.

Statistički značajne razlike (hi-kvadrat test): Utvrđeno je da se ispitanici iz Zagrebačke županije značajno razlikuju u preferiranju političkih stranaka od ispitanika iz ostalih regija. Oni značajno više preferiraju SDP i HNS.

3.6. Članstvo u političkim strankama

Osnovni pokazatelj: Većina ispitanika nije član ni jedne političke stranke u Hrvatskoj (87,1%). Oko 12,7% ispitanika su članovi neke političke stranke. Nismo istraživali koje su to stranke i koliki broj ispitanika su njihovi članovi.

Statistički značajne razlike (hi-kvadrat test): Ispitanici iz Zagrebačke županije statistički se značajno razlikuju ($p < 0,01$) od ispitanika iz ostalih regija po članstvu u nekoj političkoj stranci. Značajno su više skloni članstvu nego u drugim regijama.

3.7. Sudjelovanje Crnogoraca/ki u ratu protiv Republike Hrvatske

Poznato je da je dio Crnogoraca/ki aktivno sudjelovao u ratu protiv Hrvatske – bilo kao pripadnici JNA, bilo kao sudionici paravojnih formacija. Ispitanicima je postavljeno pitanje: «Što mislite, kakav je osjećaj većina Crnogoraca/ki u Hrvatskoj prema sudjelovanju i pripadnika Crne Gore u ratu protiv Hrvatske». U istraživanju smo pošli od teze da je odnos prema toj činjenici je ambivalentan – od osude, osjećaja nelagode do odobravanja ili prešućivanja.

Tablica 29.: Mišljenje ispitanika o osjećaju većine Crnogoraca/ki u Hrvatskoj prema sudjelovanju Crnogoraca u ratu protiv Hrvatske (%)

Mišljenja ispitanika o odnosu prema ratu	%
Osuda - najčešće osuđuju takav postupak	33,5
Nelagoda - imaju osjećaj nelagode	32,1
Odobranje - smatraju ga opravdanim	1,0
Prešućivanje - najčešće o tome ne razgovaraju	32,5
Bez odgovora	1,0

Osnovni pokazatelj: Odgovori potvrđuju da smo pošli od dobre pretpostavke. Gotovo beznačajan postotak (1,0%) ispitanika procjenjuje da većina Crnogoraca/ki smatra

«opravdanim» sudjelovanje Crnogoraca/ki u ratu protiv Hrvatske. Podjednak broj ispitanika opredijelio se za odgovore da većina Crnogoraca/ki u Hrvatskoj «osuđuje» (33,5%), da ima «nelagodu» (32,1%) ili da «prešućuje» tu činjenicu.

Iz ovakve strukture odgovora proizlazi da svega jedna trećina ispitanika smatra kako većina Crnogoraca/ki u Hrvatskoj «osuđuje» sudjelovanje Crnogoraca/ki u ratu protiv Hrvatske.

Tablica 30.: Mišljenje ispitanika o sudjelovanju Crnogoraca/ki u ratu protiv Hrvatske po regijama (%)

Mišljenje	Zagrebačka županija	Istarska županija	Osječ.-bar. županija	Spl.-dalmat. županija	Prim.-goran. županija
Osuda	7,9	5,3	2,4	11,0	6,9
Nelagoda	14,8	5,0	1,7	5,3	5,3
Odobranje	0,7	0,0	0,0	0,0	0,2
Prešućivanje	17,7	1,2	2,9	4,3	6,5
Ukupno	41,1	12,0	7,2	20,6	19,1

Iz Tablice 30. vidi se da je najveći postotak ispitanika u Splitsko-Dalmatinskoj regiji mišljenja da većina Crnogoraca/ki «osuđuje» takav postupak (11,0%), da u Zagrebačkoj županiji ima «nelagodu» (14,8%) ili «prešućuje» (17,7%).

Statistički značajne razlike (hi-kvadrat test): Testiranjem je utvrđeno da postoje statistički značajne razlike ($p < 0,05$) samo s obzirom na regionalnu pripadnost ispitanika. Ispitanici iz Zagrebačke županije značajno su više skloni odgovorima «imaju osjećaj nelagode» i «najčešće o tome ne razgovaraju» od ispitanika iz drugih regija.

* «AGIL» je kratica od: adaptation (prilagodba) – proizvodnjom dobara i usluga nastaje gospodarski sustav; goal-attainment (postizanje ciljeva) – politički organiziranim kolektivnim djelovanjem i mobiliziranjem; integration (integracija) – postojanje društvenih struktura putem kojih se ljudi društveno odnose i uspostavljaju hijerarhiju i latency (održavanje strukture, odnosno legitimacija) – putem kulturnog sustava.

VI. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

I. Historiografija je utvrdila da su se Crnogorci pojedinačno počeli naseljavati na mletačkom/hrvatskom teritoriju, naročito u Dalmaciji, još u XV stoljeću. Tomu su pripomogle već stvorene veze s bokeljskim pomorcima te putovanje brodovima. Najranije se pominje doseljenik crnogorskog porijekla u Zadru iz 1478. godine pa sve do novoga vala naseljavanja Crnogoraca u Istru o čemu pouzdano svjedoči dokument iz 1657. godine, poznatiji kao "Privileggio della comune di Peroi" - "Perojska povelja". Tri i pol stoljeća kasnije crnogorska "enklava" u Peroju broji blizu 200 "duša" i danas je jedino naselje u Hrvatskoj u kojemu su Crnogorci autohtono stanovništvo.

II. Školovanje mladih iz Crne Gore u Hrvatskoj svakako predstavlja značajnu polugu nastanjivanja Crnogoraca u Hrvatsku kako tijekom XIX stoljeća, potom u tzv. međuratnom razdoblju u prvoj polovini XX stoljeća da bi svoj procvat doživjelo nakon II svjetskog rata, posebice od sredine pedesetih godina XX stoljeća. To masovno školovanje crnogorske mladeži po školskim i sveučilišnim centrima u Hrvatskoj može se smatrati važnom činjenicom u povijesti iseljavanja iz Crne Gore ali i nastanjivanja Crnogoraca u Hrvatsku, pogotovu stoga što je veliki broj svršenih srednjoškolaca i studenata ostajao da trajno živi u sredinama školovanja. Ili, kako bi pjesnik kazao:

"Svi se đaci kući vraću, Samo crnogorski doma ne dolaze ..."

III. Od kraja II svjetskog rata pa sve do početka devedesetih godina XX stoljeća, odnosno pola stoljeća unutarnjih migracija, naseljavanja i iseljavanja Crnogoraca u Hrvatsku bjelodano pokazuju slijedeće:

a) migratorni valovi potvrđuju prijspomenute karakteristična razdoblja unutarnjih migracija od "pripreme za skok" u periodu 1948.-1953. godina gdje se gotovo dvostruko povećao broj Crnogoraca u Hrvatskoj preko "demografske preobrazbe" u periodu 1953.-1961. godina u kojemu se broj Crnogoraca u Hrvatskoj gotovo utrostrčio u odnosu na početnu 1948. godinu do "otvorene populacije" u tridesetogodišnjem periodu 1961.-1991. godina u kojemu broj Crnogoraca bilježi svoju konstantu s nešto više od 0,2% od ukupne hrvatske populacije;

b) specifični faktori privlačenja migranata, koji su do 1991. godine bili na djelu, postali su faktorima odbijanja migranata u razdoblju od 1991. do 2001. godine u kojemu bilježimo smanjivanje broja Crnogoraca u Hrvatskoj za jednu polovinu. Mislimo da ovdje, pored drugih razloga iseljavanja, treba podsjetiti i na jednu osobitu migratornu karakteristiku Crnogoraca - onu selidbenu na koju je skrenula pozornost S.Mežnarić u svojoj studiji "Bosanci";

c) "održivi broj" Crnogoraca u Hrvatskoj u posljednjih pedeset godina tako se zaustavio na 0,1 postotnom udjelu u ukupnoj hrvatskoj populaciji te gotovo simbolično nastanjuje suvremeni manjinski krajobraz Hrvatske.

IV. Jedna specifična, i brojna kolonija Crnogoraca, sačinjena od onih koji su se izjasnili za Rezoluciju Informbiroa, "nastanjivala" je dugi niz godina Hrvatski teritorij kao zatvorenička populacija na Golom otoku. Crnogorci su ubjedljivo prednjačili u broju osuđivanih i hapšenih po tom osnovu: na primjer, Crnogorci su u ukupnom jugoslavenskom

stanovništvu, prema popisu iz 1948. godine, učestvovali s 2,72% dok su u ukupnom broju hapšenih i osuđivanih u Jugoslaviji učestvovali sa 21,13%, ili 7,76 puta više. Dakako, mnogi od njih su "boravili" na Golom otoku.

V. U periodu između dva zadnja popisa stanovništva, 1991. – 2001., razvidno je da je "prepolovljena" populacija Crnogoraca u Hrvatskoj. Najviše Crnogoraca je statistički "iselilo" iz Zagreba – 1.066 stanovnika, a najmanje iz međimurske županije – svega 4 gdje je i najmanji indeks promjene – 11,4. Najveći indeks promjene ima ličko-senjska županija iz koje se, u promatranom periodu iselilo čak 82,6 % Crnogoraca. Nekada davno, prije 350 godina, veliki broj crnogorskih hajdučkih porodica izbjeglo je iz Premanture i Pule upravo u Liku i Senj smatrajući to područje povoljnijim za život. Njihovi sunarodnjaci, tri stoljeća do nje, masovno su se iselili upravo s toga područja.

VI. Bilo kako bilo, danas Crnogorci i Crnogorke čine tek oko 0,1 % ukupne hrvatske populacije ali nastanju sve hrvatske županije: najmanje ih je u ličko-senjskoj – 8 a najviše ih je u Istarskoj županiji – 732, a samo četveroimenkasti broj Crnogoraca nastanjuje Zagreb – njih 1.313 (odnosno po biračkim spiskovima za nacionalne manjine iz 2007. godine taj broj se "korigirao" na 1.616).

VII. Rezultati istraživanja su potvrdili demografsko starenje crnogorske populacije u Hrvatskoj koje se uklapa u dominantni trend demografskog starenja, povećavanja broja starijih ljudi u ukupnom stanovništvu Hrvatske koja se nalazi na pragu izrazite demografske starosti, tj. najvišega stupnja ostarjelosti.

VIII. Snažnu i višeslojnu sociodemografsku sliku o Crnogorcima u Hrvatskoj nakon popisa iz 2001. godine daju podaci:

a) Ponajprije i ponajvažniji podatak: 31,1% ili manje od jedne trećine Crnogoraca u Hrvatskoj je 2001. godine rođeno u Hrvatskoj – njih svega 1.532. Golema većina ili 68,71% crnogoraca u Hrvatskoj 2001. godine rođeno je u drugim državama bivše SFR Jugoslavije i nastanilo se u Hrvatsku nošeno migratornim valovima "otvorene populacije", školovanjem, ženidbama ili udajama i sl.;

b) "Domaćih" ili autohtonih Crnogoraca, tj. rođenih u naselju popisa iz 2001. godine je još manje – 20,8% ili tek je svaki peti Crnogorac u Hrvatskoj bio uistinu "domaćin" popisivačima iz 2001. godine; U gradu Zagrebu gdje živi 26,6% Crnogoraca nastanjenih u Hrvatskoj tek je njih 18,4% rođeno u Zagrebu prije popisa iz 2001. godine.

c) Od svega 14,8% Crnogoraca u Hrvatskoj nastanjenih u Istarskoj županiji 2001. godine, njih je čak 37,3% rođeno u Hrvatskoj a 27% rođeno u naselju popisa. Nije teško zaključiti da se radi o Crnogorcima iz mjesta Peroj gdje su oni domaće, autohtono stanovništvo toga naselja već preko tristopedeset godina.

d) U Hrvatskoj je nastanjeno 44,41% Crnogorki ali ih u Zagrebu ima tek 33,92% što će kazati da su dvije trećine svih Crnogoraca u Zagrebu – muškarci.

IX. Crnogorski se jezik, prema rezultatima ovoga istraživanja na izvjestan način "konzervirao" u radno-statusnu situaciju umirovljenika. Naime, što je veća životna dob ispitanika više se govori crnogorski jezik, najviše u dobi iznad 71. godine života. Također se moglo zaključiti da jedan od najmarkantnijih sociodemografskih obilježja ispitanika crnogorske nacionalnosti u Hrvatskoj – obrazovno dostignuće, značajnije ne podupire učestalost upotrebe crnogorskoga jezika i govora u njihovim obiteljima.

X. Rang lista stupnja i sadržaja ponosa ispitanih Crnogoraca/ki u Hrvatskoj u dobroj mjeri uozbiljuje samopercepciju ispitanika tako što u prvi plan stavlja povijesna obilježja kao što je nacionalno porijeklo ali i realna obilježja a to su stvarni uspjesi Crnogoraca/ki u gospodarstvu, znanosti i umjetnosti u Hrvatskoj. Razumljivim se onda čini da je osjećaj ponosa Njegošem i njegovm djelom stavljen ipak tek na 4. mjesto ove rang liste – iza očuvanja crnogorske tradicije.

XI. Sloboda, pravednost, jednakost i miroljubivost su česta mjesta u "karakterologiji" Crnogoraca uopće – tako je bilo i u odgovorima ispitanika. Sve su te karakteristike samopercipirane s više od 50% odgovora ispitanika. Očekivano!

XII. Kada su u pitanju sjećanja na Crnu Goru i uspomene na nju, onda je Njegošev "Gorski vijenac" zauzeo uvjerljivu prvu poziciju na ovoj rang listi s čak 85,6% odgovora ispitanika. Odmah iza "Gorskoga vijenca" na vidljivu mjestu koje trajno podsjeća na Crnu Goru je sa 70,3% odgovora – turistički suvenir iz Crne Gore koji, na svoj, prečesto kičasti način, dokumentira emocionalnu magistralu između ispitanika i "nečega", vrlo često "makar nečega" iz Crne Gore. Turistički suvenir tako bez poseboga kulturnoga ili estetskoga napora, poput "ljepljive londonske magle", privlače svakodnevnju, trajnu pozornost i domaćina – ispitanika i njegovih gostiju na – "malo Crne Gore". Od turističkih suvenira više se i ne zahtijeva.

XIII. Više od tri četvrtine ispitanika, njih 77,5% kao Crnogorci, povezani s Crnom Gorom bilo obredima posjeta i održavanja rodbinskih, emocionalnih i svakih drugih ljudskih veza, bilo obredima posjeta grobovima dragih pokojnika.

XIV. Utvrđena je višedimenzionalna struktura identiteta Crnogoraca u Hrvatskoj koja pokazuje višeslojnost sociokulturnog identiteta ispitanika u kojoj je sadržani aspekti prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, kao i tri strukturna aspekta: nacionalna i rodna tradicija, aktualni socijalni život i otvorenost prema drugim kulturama.

XV. Rezultati istraživanja dosta jasno pokazuju tri zanimljive činjenice: prva, da je relativno visok postotak «neodlučnih» ispitanika – između 18,9% i 45,9%. «Neodlučnost» može značiti na ljestvici odgovora uobičajeni «ispitanikov bijeg u sredinu»; druga, da gotovo polovica ispitanika nije sigurna mogu li se ponositi Njegošem. Njegoš nije samo povijesno ime nego je postao pojam. Objašnjenje za «neodlučnost» može biti različito, pa također i činjenica da stariji ispitanici inače imaju nešto više «sluha» za tradiciju i staru simboliku nego mlađi i treća, da je relativno mali broj ispitanika (19,1%) koji drže da se mogu (mnogo i veoma mnogo) ponositi Crnogorskom pravoslavnom Crkvom. Ovaj podatak može se promatrati u svjetlu (a) religioznosti ispitanika – naime, 20,1% ispitanika deklarirali su se kao vjernici, 9,8% neodlučni i 69,7% kao oni koji «ne vjeruju, ali nemaju ništa protiv religije» i «protivnici su religije» (vjerojatno su samo vjernici ili pak dio vjernika i dio onih koji zastupaju ideju samostalne Republike Crne Gore odgovorili da mogu biti ponosni s Crnogorskom pravoslavnom Crkvom); i (b) u svjetlu prisutnih razlika u mišljenjima među Crnogorcima/kama o tome treba li postojati samostalna Crnogorska pravoslavna Crkva ili Crnogorci vjernici pripadaju Srpskoj pravoslavnoj Crkvi.

XVI. Rezultati istraživanja, nadalje, pokazuju da su pripadnici crnogorske nacionalne manjine u Hrvatskoj prihvaćeni kao i ostali građani, posebice: da je dosta visok postotak ispitanika u kategoriji koju smo nazvali «neodlučni» tj. onih koji su odgovorili «ni loše ni dobro». Najveći postotak ispitanika je «neodlučan» u procjeni tipičnog predstavnika Roma

(57,2%), Mađara (54,3%) i Albanaca (51,7%). Najmanje neodlučnih je prema Hrvatima (22,2%), Bošnjacima (29,7%). Što se tiče vjera podjednak je postotak «neodlučnih» za sve vjere. Između 34,4% (za Židove) i 39,7% (za Muslimani); da vrlo mali postotak ispitanika ima «veoma loše» i »prilično loše» mišljenje o tipičnim predstavnicima nacija i vjera, osim Albanaca (10,3%) i Roma (9,1), dok najveći postotak ispitanika ima «prilično dobro» i «veoma dobro mišljenje» o Hrvatima (75,8%), Talijanima (61,5%), Srbima (61,4%) i Slovencima (60,4%) a najmanji prema Romima (33,7%) i Albancima (38,0%). Prikazani rezultati upućuju na opći zaključak da je najveći broj ispitanika sklon dvama oblicima odnosa prema pripadnicima drugih nacija i vjera: «suradnja na poslu» i «druženje i prijateljavanje».

XVII. Temeljem rezultata istraživanja nedvojbeno proizlazi da su pripadnici crnogorske nacionalne manjine u Hrvatskoj prihvaćeni kao i ostali građani. Tek 1,2% ih ne prihvaćaju. Ispitanici drže da se o njima formira slika na temelju «crnogorske kulturne tradicije (64,9%), zatim na osnovu «mentaliteta Crnogoraca/ki (56,4%) a znatno manje na temelju «crnogorske junačke tradicije» (46,4%).

XVIII. Oko sudjelovanja Crnogoraca/ki u ratu protiv Hrvatske podjednak broj ispitanika opredijelio se za odgovore da većina Crnogoraca/ki u Hrvatskoj «osuđuje» (33,5%), da ima «nelagodu» (32,1%) ili da «prešućuje» tu činjenicu. Iz ovakve strukture odgovora proizlazi da svega jedna trećina ispitanika smatra kako većina Crnogoraca/ki u Hrvatskoj «osuđuje» sudjelovanje Crnogoraca/ki u ratu protiv Hrvatske.

XIX. Obrazovna struktura ispitanika zahvaćenih našim istraživanjem upućuje na temeljni zaključak da je obrazovanje vjerojatno najvidljiviji, "svijetleći" faktor sociodemografskog profila Crnogoraca u Hrvatskoj, utoliko prije što je u mnogim pojedinačnim sudbinama ili omogućilo ili cementiralo njihov profesionalni, radni i svaki drugi život u Hrvatskoj, primjerice: zaposlenih ispitanika, bez obzira na vrstu zaposlenosti je više od trećine - 38,2% dok je nezaposlenih ispitanika tek 5% što je trostruko manje u odnosu na aktualnu stopu nezaposlenosti u Hrvatskoj. No, svakako bitniji podatak je 50,2% umirovljenih ispitanika čime se učvršćuje već oblikovani položaj crnogorske populacije u Hrvatskoj kao populacije koju je snažno zahvatilo demografsko starenje.

XX. Većina ispitanika, njih 58,6% smatra da se po onome što imaju i kako žive ne razlikuju od većine drugih oko sebe i šire, od sredine u kopjoj žive. Na drugoj strani svaki treći ispitanik ili 32,3% smatra da živi bolje ili puno bolje od većine drugih. Ako se ovi podaci usporede s poznatim podacima o životu u siromaštvu u Hrvatskoj kojega je percipiralo oko 38% ispitanoga hrvatskoga stanovništva krajem 2007. godine onda se da zaključiti da ispitanici pripadnici crnogorske nacionalnosti u Hrvatskoj ne pripadaju toj populaciji. Naime tek se 6,7% ispitanih osjeća lošije od većine drugih a samo 1,4% puno lošije od većine drugih. Kada bi slobodnije procijenili percepciju imovinskoga statusa i načina života ispitanika mogli bi zaključiti da se radi o standardnom dobrostojećem imovinskom statusu crnogoraca u Hrvatskoj koji i svoj način života percipiraju na taj način. To postaje i razumljivo kada se zna da je svaki drugi ispitanik umirovljeni, iznadprosječno obrazovani građanin, s visokom zaposlenošću ostatka uzorka i visokim motivom samodokazivanja i uspjeha.

LITERATURA

- Abercrombie, N.-Hill, S.-Turner, B. (2008). Rječnik sociologije, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk
- Antoljak, S. (1951)- Nekoliko podataka o doseljenju Crnogoraca u Zadar i okolice Bribira, Zagreb, JAZU, knjiga XXXV
- Baković, T. (1985). Depresivni optimizam crnogoraca, Zagreb, Jugart
- Bartoš, M. (1986.) Mletačka Istra, Pula, Riječka naklada
- Beck, U. (1998). Was ist Globalisierung? Frankfurt: Suhrkamp.
- Bečković, M. (1978). Kuku i lele, Beograd, Prosveta
- Böhlts, H. (1995). Umwelterziehung. Grundlagen, Kritik und Modelle für die Praxis. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Bogdanović, S. (1990). Obrazovanje rijeka ponornica, Zagreb, Andragoški centar
- Bogdanović, S. (2001). Njegoševa vizija svijeta, Matica crnogorska, 7-8: 97-108
- Bogdanović, S. (2007). Radnici znanja u ekonomiji znanja, u : Božičević, J. /prir./ Suvremene hrvatske teme, Zagreb, Hrvatsko društvo za sustave, 83-89
- Bosanac, G.-Mandić, O.-Petković, S. (1977), Rječnik sociologije i socijalne psihologije, Zagreb, Informator
- Bourdieu, P. (1992). Što znači govoriti, Zagreb, Naprijed
- Božović, R. (1990). Kult-ura, Valjevo/Beograd, Milić Rakić/ Naučna knjiga
- Cifrić, I. (2004). Orijentacijski identitet. Socijalnoekološke orijentacije kao obilježja identiteta. Socijalna ekologija, 13(3-4):221-255.
- Cifrić, I. (2008). Kulturhomogenisierung oder kulturelle Vielfalt. Synthesis Philosophica, 45, vol. 23, fasc 1, pp 25-52.
- Cifrić, I. /Nikodem, K. (2008). Koncept i dimenzije socijalnog identiteta. U: Cifrić, I. /prir./ Relacijski identiteti. Zagreb: HSD i Zavod za sociologiju.
- Cifrić, I./Nikodem, K. (2008a). Socijalni identitet u Hrvatskoj. Pregled osnovnih rezultata. U: Cifrić, I. /prir./ 79-101.
- Čulig, B. (2005). Sociokulturna stajališta: narodi i vjere. Analiza hrvatske populacije. Socijalna ekologija, 14(1-2):137-155.
- Đilas, M. (2005). Besudna zemlja, Beograd, Politika/Narodna knjiga
- Đurović, Ž.-Cimeša, B.-Adžić, N.-Ivezić, D. (2005). Crnogorski sveci, slave i običaji, Zagreb, Nacionalna zajednica crnogoraca Hrvatske
- Edvinsson, L. (2003). Korporacijska longituda, Zagreb, Differo
- Enzensberger, H. M. (1962). Bewußtseinsindustrie. In: Enzensberger /Hrsg./ Einzelheiten. Frankfurt: Suhrkamp.
- Goranović, P. (2008). Tin Ujević i Crna Gora, Zagreb,

- Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske/Hrvatsko građansko društvo Crne Gore,
Hamm, B./Smandych, R. /ed/. (2005). Cultural Imperialism. Essays on the Political Economy of Cultural Domination. Toronto: B.Press.
- Hard, M i Negri, A.** (2003). Imperij. Zagreb: Multimedijalni institut & Arkzin.
- Jenkins, R.** (2000). Social Identity, Longon/New York, Routledge
- Kalanj, R.** (2003). Zov identiteta kao prijeporno znanstveno pitanje. Socijalna ekologija, 12(1-2):47-68.
- Kalanj, R.** (2008). Teorijsko suočavanje s izazovom identiteta. U: Cifrić, I. /prir./ relacijski identiteti. Zagreb: HSD i Zavod za sociologiju F. F. str.17-52.
- Kloskowska, A.** (2001). Sociologija kulture, Beograd, Čigoja štampa
- Kirn, A.** (1992). Od antropocentrične k ekocentričnoj etici. Socijalna ekologija, 1(3):271-278.
- Küng, H.** (1997). Weltethos für Weltpolitik und Weltwirtschaft. München, Zürich: Piper.
- Küng, H. /Hrsg./** (2001). Globale Unternehmen - globales Ethos. Frankfurt: frankfurter Allgemeine Zeitung.
- Lalović, D. / Pavićević, R.** (2007) /ur/. Ljetopis crnogorski 3., Zagreb, Nacionalna zajednica crnogoraca Hrvatske
- Maalouf, A.** (2002). U ime identiteta, Zagreb, Prometej
- Martinović, N.** (2004). Crna Gora - biografski zapisi, Podgorica, Oktoih
- Matulić, T.** (2008). Metamorfoze kulture, Zagreb, Glas koncila
- Macura, M.** (1968). Suvremeni tokovi i perspektive demografskog razvitka Jugoslavije, Ekonomist, Vol 14., str. 236-252
- Meštrović, M. /prir/.** (2001). Globalizacija i njene refleksije u Hrvatskoj. Zagreb: Ekonomski institut.
- Mežnarić, S.** (1986). Bosanci, Beograd, Filip Višnjić
- Mihailović, K.** (1977). Društveno-ekonomski aspekti međuregionalne migracije u Jugoslaviji, Beograd, Ekonomski institute
- Miljić, M.** (2000). Crnogorska dijaspora, Matica crnogorska:161-182
- Miljić, M.** (2007). /prir./ Peroj - Crnogorci u Peroju 1657-2007, Podgorica, Centar za iseljenike Crne Gore
- Mimica, A./Bogdanović, M /prir/.** (2007). Sociološki rečnik. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Morin, E.** (2008). Etika. Zagreb: Masmedia.
- Nejašmić, I.** (2005). Demogeografija, Zagreb, Školska knjiga
- Nikčević, V.** (1997). Crnogorski jezik I-II,, Cetinje, Matica crnogorska
- Obradović, S. - Tatalović, S.** (2003). /prir./ Nacionalne manjine I-II, Split, Stina
- Obradović, S.** (2005)./prir./ Manjine i europske integracije, Split, Stina
- Parsons, T.** (1988). Društva, Zagreb, August Cesarec
- Pejović, Đ.**(1962). Iseljavanja Crnogoraca u XIX vijeku, Titograd, Istorijski institut Narodne republike Crne Gore
- Pejović, M.** (2000). Školovanje Crnogoraca u inostranstvu, Podgorica, Istorijski institut Crne Gore/Službeni list Cne Gore
- Petrović, P. I.** (1965). Freske na kamenu, Titograd, Grafički zavod
- Petrović, P. II.** (1967). Celokupna dela P.P. Njegoša, Beograd, Prosveta/Obod
- Petrović, N. I.** (1975). Rat crnogorski. Titograd, Pobjeda
- Radenović, S.** (2008). Oblici rasizma u Srbiji nakon petooktobarskih promena (2001-2006). Beograd: Akademska misao.
- Radonjić, R.** (1979). Sukob KPJ s Kominformom 1948, Zagreb, Centar za kulturnu djelatnost SSO
- Radonjić, R.** (2000). Crnogorska 1948., Matica crnogorska , 1:209-226
- Radonjić, R.** (2008). Montenegro: de te tabula naratur, Zagreb, Nacionalna zajednica Cnogorca Hrvatske/Disput
- Roca, Z.** (1987). Demografsko ekološki slom, Zagreb, August Cesarec
- Rogić, I.** (2003). Hrvatski nacionalni identitet. I društvene elite. U: Baloban, S. /ur/. Hrvatski identitet u Europskoj uniji. Zagreb: Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve; Glas Koncila. Str. 13-51.
- Sen, A.** (2007). Identitet i nasilje - iluzija sudbine, Zagreb, Masmedia
- Supek, R.** (1973). Društvene predrasude. Beograd: Radnička štampa.
- Tatalović, S.** (2005). Nacionalne manjine u Hrvatskoj, Split, Stina
- Tomašević, B.**(2000).MONTENEGRO -Eine Famililiensaga im Jahrhundert der Konflikte, Frankfurt/NewYork, Campus Verlag
- Zlatković-Winter, J.** (1993). Imigracije u Hrvatskoj: skica povijesnoga toka, Migracijske teme (9) 3-4:303-323
- Žarković, D.** (1992). Istorija crnogorskog naroda I-II, Cetinje, Montex
- Živić, D.-Pokos, N.** (2004). Demografski gubici Domovinskoga rata kao odrednica depopulacije Hrvatske 1991-2001, Društvena istraživanja (13) 4-5:727-750
- Vlahović, V.** (1981). Sabrani radovi I-VII, Beograd/Titograd, Komunist/Pobjeda
- Vuković, Č.** (1965). Predgovor poslanicama Petra I, Petrovića, u: Petar I. Petrović, Freske na kamenu, Titograd, Grafički zavod
- Wertheimer-Baletić, A.** (2004). Depopulacija i stjenje stanovništva - temeljni demografski procesi u Hrvatskoj, Društvena istraživanja (13) 4-5:631-651

PRILOZI - UPITNIK

Koordinacija Vijeća crnogorske nacionalne manjine na području
Republike Hrvatske, Zagreb, Trnjanska c. 35

Projekt: CRNOGORCI U HRVATSKOJ -sociokulturni profil i status Crnogoraca u Hrvatskoj-

Poštovani,

Upitnik koji je pred Vama i kojega molimo da s pažnjom ispunite ima za cilj istražiti sociokulturni profil i percipirani status Crnogoraca u Hrvatskoj.

Povijesno gledajući, Crnogorci u Hrvatskoj borave već 350 godina - u Peroju u Istri. Intenzivnije doseljavanje i nastanjivanje u drugim krajevima Hrvatske započinje tek nakon Prvog svjetskog rata, što dolaskom na studije u neki od sveučilišnih gradova Hrvatske, posebice u Zagreb, što vojnim namještenjima u vojsci kraljevine Jugoslavije.

Znatnije nastanjivanje ipak dolazi tek nakon Drugog svjetskog rata kada nastaje korpus Crnogoraca u Hrvatskoj - oko 10.000 stanovnika utvrđenih popisima stanovništva. U vremenu od 1991 do 2001 godine broj Crnogoraca u Hrvatskoj smanjio se za polovicu i kreće se na razini oko 5.000 stanovnika utvrđenih popisom stanovništva iz 2001 godine.

Brojni su razlozi tome. Ovo istraživanje ne bavi se istraživanjem razloga smanjivanja broja crnogorskoga korpusa u Hrvatskoj nego istražuje sociokulturna obilježja i status Crnogoraca koji sada žive u RH.

Ako su manjine mostovi suradnje među narodima, onih matičnih i onih većinskih gdje manjine žive i rade, onda je crnogorska nacionalna manjina u Hrvatskoj most suradnje između Hrvatske, zemlje u kojoj žive i Crne Gore, matične države svojih predaka.

Podaci u ovome Upitniku su u potpunosti anonimni a njihova upotreba služit će samo i isključivo u svrhe znanstvene analize sociokulturnog profila i percepcije statusa Crnogoraca u Hrvatskoj.

Istraživanjem će biti obuhvaćeno 10% populacije Crnogoraca u RH, pretežito onih koji su više angažirani u javnom životu.

Zahvaljujemo Vam na susretljivosti i suradnji!

Šifra upitnika:

Šifra anketara:

Datum anketiranja:

Mjesto anketiranja:

1. Spol:

- Muški
 Ženski

2. Koliko ste godina života navršili?

- do 30
 31 do 45
 46 do 55
 55 do 70
 70 i više

3. Bračni status:

- neoženjen/neudana
 oženjen/udana za:
 crnogorku/crnogorca
 hrvaticu/hrvata
 za nekog drugog, koga:
- rastavljen/rastavljena
 udovac/udovica

4. Koju ste školu završili?

- Bez škole
 1-4 razreda osnovne škole
 osmogodišnju školu u trajanju 8 godina
 zanatsku školu u trajanju do 3 godine
 srednju školu u trajanju 4 godine
 višu školu
 fakultet
 specijalizacija, magisterij, doktorat

5. Posao koji obavljate sada (primjer: nastavnik ,vozač isl.)

.....

6. Vaš radni status

- u radnom odnosu
 honorarni (povremeni) rad kao jedini izvor prihoda
 samostalna privredna djelatnost (obrtnik i sl.)
 samostalni poljoprivrednik
 domaćica
 učenik, student
 umirovljenik
 nezaposlen
 ostalo (navedite što):

7. Ako ste religiozan/religiozna, koliko Vam je vaša vjera važna u životu?

- Veoma malo
 Malo
 Niti važna ni nevažna
 Važna
 Veoma važna

8. Kako dugo živite u sadašnjem mjestu boravka?

- od rođenja
 do 5 godina
 6 do 15 godina
 16 i više godina

9. Gdje ste živjeli prije sadašnjeg mjesta boravka?

- u drugom naselju u Hrvatskoj
 u Crnoj Gori
 u nekoj drugoj republici bivše SFRJ
 negdje drugdje, gdje:

10. Kako ste se nastanili u Hrvatskoj?

- roditelji su živjeli u Hrvatskoj
 roditelji su se doselili
 doselio sam radi zaposlenja
 školovao sam se u Hrvatskoj i ostao
 nešto drugo, što:

11. Imate li djece?

- nemam
 imam jedno
 dvoje
 troje i više

12. Što Vaša djeca rade?

- pohađaju školu (osmogodišnju ili srednju)
 studiraju
 zaposleni su
 nezaposleni su

13. Ako je koje Vaše dijete oženjeno/udano, za koga se oženilo/udala?

- za Crnogorca/Crnogorku
 za Hrvata/Hrvaticu
 za pripadnika druge nacionalnosti (navedite koje):
.....

14. S obzirom na ono što imate i kako živite procijenite kakvo je Vaše imovinsko stanje.

- Puno lošije od većine drugih
- Nešto lošije od većine drugih
- Ni bolje ni lošije od većine drugih
- Nešto bolje od većine drugih
- Puno bolje od većine drugih

15. Sudjelujete li u radu neke od navedenih udruga? /može više odgovora/:

- Crnogorska nacionalna zajednica
- Hrvatsko-crnogorska društva prijateljstva
- Kulturno-umjetničkog društva
- Organizacija za zaštitu ljudskih prava
- Sportske udruge
- Politička stranka
- Sindikat
- Udruga za zaštitu okoliša
- Organizacija za zaštitu ženskih prava
- Negdje drugdje, gdje:

16. Učite li (ili ste učili) djecu govoriti crnogorskim jezikom ili narječjem kraja iz kojega potječete Vi i Vaši preci?

- da
- ne

17. Govorite li u obitelji crnogorskim jezikom (narječjem kraja iz kojega potječete Vi ili vaša obitelj)?

- da
- ne, ali koristim neke riječi i naglasak crnogorskog jezika

18. Koje ste vjeroispovijesti?

- crnogorske pravoslavne
- srpske pravoslavne
- neke druge (navedite koje):
- ne smatram se pripadnikom niti jedne vjeroispovijesti

19. Kakav je Vaš odnos prema religiji?

- Vjerujem u sve što moja religija (vjera) propovijeda
- Vjerujem, ali ne u sve što moja vjera propovijeda
- Ne znam jesam li ili nisam religiozan
- Ne vjerujem, ali nemam ništa protiv religije (vjere)
- Ne vjerujem i protivnik sam religije

20. Koliko niže navedena obilježja rese Crnogorce /u Hrvatskoj ?

- 1 Veoma malo
- 2 Malo
- 3 Ni mnogo ni malo
- 4 Mnogo
- 5 Veoma mnogo

Sloboda	1	2	3	4	5
Jednakost	1	2	3	4	5
Čovječnost /čojstvo/	1	2	3	4	5
Junaštvo	1	2	3	4	5
Pravednost	1	2	3	4	5
Tolerancija	1	2	3	4	5
Miroљjubivost	1	2	3	4	5
Hrabrost	1	2	3	4	5
Nacionalna ravnopravnost	1	2	3	4	5

21. Procijenite koliko je Vama osobno važan osjećaj pripadnosti svakoj od niže navedenih skupina:

- 1 Izrazito nevažno
- 2 Uglavnom nevažno
- 3 Uglavnom važno
- 4 Izrazito važno
- 5 Ne znam ne mogu procijeniti

Pripadnost kraju u kojemu sam rođen	1	2	3	4	5
Pripadnost crnogorskoj naciji	1	2	3	4	5
Pripadnost generacijama moje obitelji	1	2	3	4	5
Pripadnost kraju u kojemu sada živim	1	2	3	4	5
Pripadnost užem susjedstvu	1	2	3	4	5
Pripadnost mojoj generaciji	1	2	3	4	5
Pripadnost društvenom sloju	1	2	3	4	5
Pripadnost ljudima koji govore mojim jezikom	1	2	3	4	5
Pripadnost hrvatskoj kulturi	1	2	3	4	5
Pripadnost europskoj kulturi	1	2	3	4	5
Pripadnost crnogorskoj kulturi i tradiciji	1	2	3	4	5
Pripadnost ljudima istih političkih uvjerenja	1	2	3	4	5
Povezanost s najužom rodbinom	1	2	3	4	5

22. Procijenite koliko bi trebali činiti Crnogorci u Hrvatskoj za veću afirmaciju svoje crnogorske nacionalne manjine ?

- Njegovati crnogorsku nacionalnu kulturnu tradiciju u mjestu u kojemu žive
- Upoznati javnost sa crnogorskom povijesnom baštinom
- Upoznati javnost sa doprinosom pojedinih Crnogoraca hrvatskoj kulturnoj baštini
- Više se angažirati se u političkom životu
- Nešto drugo, što:

23. Čime se Crnogorci/Crnogorke kao građani Hrvatske mogu ponositi? (označite stupanj ponosa)

- 1 Veoma malo
- 2 Malo
- 3 Ni mnogo ni malo
- 4 Mnogo
- 5 Veoma mnogo

Očuvanjem crnogorske kulturne tradicije	1	2	3	4	5
Njegošem	1	2	3	4	5
Uspjesima Crnogoraca/Crnogorki u znanosti i umjetnosti u Hrvatskoj (Crnogorskom) pravoslavnom Crkvom	1	2	3	4	5
Postignutim pravima crnogorske nacionalne manjine	1	2	3	4	5
Crnogorskim nacionalnim porijeklom	1	2	3	4	5
Nečim drugim, čime:	1	2	3	4	5

24. Koliko utječe niže navedeno na sliku koju imaju drugi o Crnogorcima u Hrvatskoj?

- 1 Veoma malo
- 2 Malo
- 3 Ni mnogo ni malo
- 4 Mnogo
- 5 Veoma mnogo

Mentalitet Crnogoraca	1	2	3	4	5
Crnogorska kulturna tradicija	1	2	3	4	5
Crnogorska junačka tradicija	1	2	3	4	5
Nešto drugo, što:	1	2	3	4	5

25. Često se govori o funkcioniranju institucija. Procijenite za svaku niže navedenu instituciju koliko povjerenja imate u nju.

- 1 Veoma malo
- 2 Malo
- 3 Ni mnogo ni malo
- 4 Mnogo
- 5 Veoma mnogo

Sabor RH	1	2	3	4	5
Vlada RH	1	2	3	4	5
Nevladine udruge	1	2	3	4	5
Sindikati	1	2	3	4	5
Vojska	1	2	3	4	5
Tisak	1	2	3	4	5
Radio	1	2	3	4	5
Televizija	1	2	3	4	5
Crkva	1	2	3	4	5
Policija	1	2	3	4	5
Sustav obrazovanja	1	2	3	4	5
Sustav socijalnog osiguranja	1	2	3	4	5
Zdravstveni sustav	1	2	3	4	5
Političke stranke	1	2	3	4	5
Pravosuđe	1	2	3	4	5

26. Kakvo je Vaše osobno mišljenje o tipičnim predstavnicima navedenih naroda i vjera?

- 1 Izrazito loše
- 2 Prilično loše
- 3 Ni loše ni dobro
- 4 Prilično dobro
- 5 Izrazito dobro

Talijani	1	2	3	4	5
Slovenci	1	2	3	4	5
Mađari	1	2	3	4	5
Srbi	1	2	3	4	5
Hrvati	1	2	3	4	5
Albanci	1	2	3	4	5
Romi	1	2	3	4	5
Pravoslavci	1	2	3	4	5
Katolici	1	2	3	4	5
Muslimani	1	2	3	4	5
Židovi	1	2	3	4	5

27. Kada biste bili u prilici odlučivati o odnosu s ljudima različite nacionalnosti i vjeroispovijesti, koji biste odnos najviše prihvatili. (Označite jedan za svaku skupinu).

- 1 da živi u RH
- 2 da stanuje u mom susjedstvu
- 3 da surađujemo na poslu
- 4 druženje i prijateljavanje
- 5 da budem u rodbinskom odnosu
- 6 ne želim nikakav odnos s njima

Talijani	1	2	3	4	5	6
Slovinci	1	2	3	4	5	6
Mađari	1	2	3	4	5	6
Srbi	1	2	3	4	5	6
Hrvati	1	2	3	4	5	6
Albanci	1	2	3	4	5	6
Romi	1	2	3	4	5	6
Pravoslavci	1	2	3	4	5	6
Katolici	1	2	3	4	5	6
Muslimani	1	2	3	4	5	6
Židovi	1	2	3	4	5	6

28. Kada biste bili u prilici opisati Vaše privatne kontakte kako biste ih opisali? Kontaktiram s drugima bez obzira na nacionalnost:

da ne

U privatnom životu više kontaktiram s Crnogorcima:

da ne

29. Što Vaši susjedi i sugrađani, pripadnici drugih nacija, misle o Vama kao Crnogorcu/ki

- Ne znaju da sam Crnogorac/ka
- Rado me prihvaćaju u svoje društvo
- Imaju isti odnos prema meni kao i prema drugim sugrađanima
- Ne prihvaćaju me rado u svoje društvo
- Potpuno se distanciraju od mene

30. U politici se često puta govori o orijentacijama «ljevica», «desnica» i «centar». Procijenite kojoj političkoj orijentaciji su bliža Vaša politička uvjerenja (zaokružite jednu brojku).

Ljevica		centar		desnica
3	2	1	0	1
	2	1		3

31. Jeste li član neke političke stranke?

- da
- ne

32. Ako neku političku stranku u Hrvatskoj simpatizirate, navedite koju?

.....

33. Procijenite koliko Republika Hrvatska pomaže crnogorskoj nacionalnoj manjini u Hrvatskoj

- uopće ne pomaže
- malo pomaže
- ni pomaže niti odmaže
- mnogo pomaže
- veoma mnogo pomaže

34. Kakav je odnos javnosti u RH prema crnogorskoj nacionalnoj manjini?

- veoma negativan,
- negativan,
- ni pozitivan ni negativan,
- pozitivan
- veoma pozitivan

35. Što mislite, kakav je osjećaj većine Crnogoraca u Hrvatskoj prema sudjelovanju i pripadnika Crne Gore u ratu protiv Hrvatske?

- Najčešće osuđuju takav postupak
- Imaju osjećaj nelagode
- Smatraju ga opravdanim
- Najčešće o tome ne razgovaraju

36. Kakva je Vaša povezanost sa Crnom Gorom?

- Nikada nisam bio u Crnoj Gori
- Odlazim uglavnom kao turist
- Posjećujem svoju rodbinu (užu ili širu)
- Posjećujem samo grobove pokojnika
- Nešto drugo, što:

37. Imate li nešto u stanu (kući) što Vas trajno podsjeća na Crnu Goru?
(možete zaokružiti više odgovora)

- Imam sliku rodne kuće (roditelja, rodbine) iz Crne Gore
- Imam umjetnički rad (sliku, skulpturu) crnogorskog autora
- Imam knjige crnogorskog autora (npr. Gorski vijenac)
- Imam narodnu nošnju , ili dijelove nošnje, iz Crne Gore
- Imam dio tradicionalne ratne opreme (sablja, kubura, ...)
- Imam grb ili zastavu Crne Gore
- Imam crnogorske gusle
- Imam turistički suvenir iz Crne Gore
- Nemam ništa od toga

Dr. sc. SAVA BOGDANOVIĆ rođen je 1947. godine u Plužinama, Crna Gora. Osnovnu školu završio u Plužinama, Učiteljsku školu u Foči, Pedagošku akademiju-likovni smjer u Nikšiću (1969), Filozofski fakultet, smjer: sociologiju i filozofiju u Zagrebu (1972) gdje je magistrirao (1980) i doktorirao (1987) iz područja sociologije obrazovanja. Početkom 1992. godine pokreće Društvo za intelektualne usluge «AGORA», potom osniva Pučko otvoreno učilište AGORA a koncem 2003. godine i Visoku školu tržišnih komunikacija AGORA gdje obnaša dužnost dekana.

Od 1975. godine predaje Opću i Industrijsku sociologiju na Višoj tehničkoj školi «Rade Končar» u Zagrebu, potom predaje Sociologiju kulture i Kulturnu politiku na Tehnološkom fakultetu – smjer modni dizajn u Zagrebu, te do 1999. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu predaje Sociologiju odgoja i obrazovanja. Na Visokoj školi tržišnih komunikacija AGORA uvodi i predaje kolegije: Trendovi suvremenog društva te Kulturu i estetiku tržišnih komunikacija.

Istraživačkim i znanstvenim radom bavi se od 1974. godine s pretežitim interesom za pitanja odgoja i obrazovanja, kulture i ekologije. Objavio je više od 50 znanstvenih i stručnih radova te 7 knjiga.

U znanstveno zvanje znanstvenog suradnika biran je 1992. godine a u nastavno zvanje profesora visoke škole biran je 2006. godine. Nagrađen je Godišnjom državnom nagradom «Ivan FILIPOVIĆ» (1990) Počasni je građanin grada Mainz. Član je International League of Humanists i hrvatskog sociološkog društva.

Akademik IVAN CIFRIĆ rođen je 1946. u Petrijevcima. U Osijeku je završio gimnaziju 1965. godine. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu diplomirao je 1969 (studijska grupa: Sociologija – Filozofija), magistrirao 1973 i doktorirao 1980 iz ruralne sociologije. Godine 1997 izabran je za profesora sociologije u trajnom zvanju. Objavio je više od 100 znanstvenih radova, među kojima 13 knjiga te pedesetak stručnih radova. Jedan je od pokretača časopisa Revija za sociologiju (1970), a 1992. je pokrenuo i još uvijek uređuje časopis Socijalna ekologija i časopisnu biblioteku Razvoj i okoliš (1994) te biblioteku Societas (1997) Na Odsjeku za sociologiju FF u Zagrebu predavao je više kolegija: Sociologija obrazovanja, Sociologija sela, Sociologija religije, Socijalna ekologija, Hrvatsko društvo, Etika okoliša. Posljednja tri uveo je kao nove kolegije u nastavu sociologije. Predavao je kao gost ili voditelj kolegija i na drugim poslijediplomskim studijima (u Zagrebu, Zadru, Ljubljani).

Redoviti je član HAZU – Razred za društvene znanosti od 20.05.2010. a od 02.11.2010. je voditelj Odsjeka za etnologiju HAZU. Član je Hrvatskog sociološkog društva, Međunarodnog sociološkog udruženja (International Sociological Association – RC 24) i Hrvatskog bioetičkog društva.

Nagrađen je Medaljom Filozofskog fakulteta (1990) te Godišnjom državnom nagradom za znanost (2000). Dobitnik je priznanja Instituta za društvene znanosti Ivo Pilar za razvoj sociologije u Hrvatskoj (2005).